

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

XIV. évfolyam – 2019. december

Képzőművészet

GAJDÁN ZSUZSA, KOMISZÁR JÁNOS, SZILÁGYI IMRE,
UZONYI FERENC ÉS ZELJKO HUDEK KIÁLLÍTÁSAI
HALÁSZ ZSÓKA NAIV FESTŐI VILÁGA

Margó és Vendégség

BRAUN ÁGNES, HORVÁTH-TÓTH ÉVA, KAISER LÁSZLÓ,
KÁNTOR ZSOLT, PERCZEL PAPP IBOLYA, SERFŐZŐ ATTILA VERSEI ÉS TÁRCÁI
BAKÓ ENDRE, KENYERES ZOLTÁN, SZ. TÓTH GYULA KÖNYVEIRŐL

Tanulmány

ŐSTEHETSÉGEK A KÖLTÉSZETBEN – PARASZT- ÉS NAIV KÖLTŐK

Emlékezet

LEONARDO 500
ARANY LÁSZLÓ, KÁRMÁN JÓZSEF, WEÖRES SÁNDOR
BURAI ISTVÁN MŰVÉSZI ÉS SZELLEMI HAGYATÉKA

Versek

BONCSÉR ÁRPÁD FOTÓIHOZ ÉS TAMUS ISTVÁN GRAFIKÁIHOZ
BURAI ISTVÁN, KOMISZÁR JÁNOS, LUDVIG ZOLTÁN ÉS UZONYI FERENC KÉPEIHEZ

VITÉZ FERENC
irodalmi és művészeti
folyóirata

96–97. kötet

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

VITÉZ FERENC

folyóirata

Debrecen, XIV. évfolyam; 2019. december

(96–97. kötet; 71. megjelenés)

A KÜLÖN SZERZŐI NÉVVEL NEM JELÖLT KÖZLEMÉNYEKET ÍRJA,
VALAMINT SZERKESZTI ÉS KIADJA:

VITÉZ FERENC

✉ ferko824@gmail.com; vitez.ferenc@drhe.hu

🏠 Vitéz Ferenc PhD – 4027 Debrecen – Füredi út 67/B. Fszt. 2.

☎ +36–20/965–2921

A Néző • Pont archívum fellapozható:

Országos Széchényi Könyvtár

Elektronikus Periodika Adatbázisa (www.epa.oszk.hu)

ISSN 1788–8034

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatalnál a **163/2314/2/2011.** számon nyilvántartva.

A folyóirat hírlapárusi forgalomba nem kerül, de megrendelhető.

NYOMTA: KAPITÁLIS KFT. – FELELŐS VEZETŐ: IFJ. KAPUSI JÓZSEF

A FOLYÓIRAT 96–97. KÖTETÉNEK LAPZÁRTÁJA 2019. OKTÓBER 31-ÉN VOLT.

Anyagtalan

In memoriam Kurucz Imre szobrászművész (1946–2019)

vannak ugyan formálandó
fekete és hófehér kövek
a messzi csillagok között –
s kitölthetnéd bronzfénnyel
a novemberre holt avarrá
fonnyadt lombokat...

jéghideg por zúgja át
a félelmetes egeket –
árván maradt homlokunk
és érintetlen vak mezők fölött
gondolsz el most
anyagtalan szobrokat

Márványpenna

Kurucz Imre In memoriam Székelyhidi Ágoston szobrához

Az égen vadludak szállnak –
belehasít az égbe a toll.
Az égen nincsenek árnyak –
a tücsök az égben dalol.

Csonka a Hold – Ady látja –,
a szívek beleremegnek.
Szétfolyó tinta a fátyla –
mögötte mindig keresnek...

Megülnek körben a szentek:
márványpennával írnak.
A könyvek régen beteltek...
De üres a végső papírlap.

(2019)

LUDVIG ZOLTÁN:
MADARAK

FÉSZEK

Ludvig Zoltán „madarasaihoz”

Az éjszaka: a süppedő.
A pirkadat: a lüktető.
A reggelek reményt etetnek;
a fény delel – dalol hegyeknek.

A délután: selyemfonat,
s magába sző az alkonyat.
A rémület madártorokban –
a csonka fák gerince roppan.

Az éjszaka: a röptető.
A pirkadat: a hegytető.
S ha fölreped az egyke fészek,
remegnek ott az égi részek.

A messziség ködöt legel,
beléd motoz, ha vétkezel –
s tebenned itt a vágy, ha hallgat:
a csillagok gyönyörbe hálnak.

(2019. szeptember 21.)

LUDVIG ZOLTÁN FESTMÉNYÉNEK REPRODUKCIÓJA A FOLYÓIRAT HÁTSÓ BORÍTÓJÁN LÁTHATÓ.

LEONARDO-MONTÁZS

(Leonardo da Vinci halálának 500. évében)

Valóság minden. Az álom is. A messze-kék,
az agybarázda-húzó fényekék. A jóság. –
Valami hibát kell rejtteni a csodába.
A Jézus álma mérnökien pontos; mégis
mintha meg-megállna, követve Atyja tervét.
Eltökélt a szándék és egyszerre bolondos:
harkály nyelvét rajzolni gyöngéd szenvedéllyel,
lúd lábát éneklő, balga kéjjel. Kis mosolyt.
Harmatok gyöngyét. Levegős eget a fához.
Pontos térképet egy vacsorához: ki hol ül.
Zene árnyékát az ághoz. Angyal- és
hermelinkezet. Démon ringatta gyertyafényt.
Szellő libben, és úgy hegedül a félelem! –
illóanyaggal színekbe rejtve hangjegyet.

Minden álom: a valóság is. Árnyék remeg.
Repülni ágyék bizsereg. Megmosolyogják
Máriák. Horkannak lovak, szakadnak inak.
Mozdul egy lomha ág. Belekarcol az űrbe
az öntudatra ébredt pillanat. Hajnal ont
enyésző ködöt. Szemhéjak mögött révület
bujálgodik. A rémület. Nincsen illem. Csönd!
Félénk imák csüngnek monstranciák szemébe.
Erényes Ginevra néz. Az édes hajcsigák,
s a méz a csillogón fölé folyó aranyban.
Felragyognak száz alakban némán a vágyak.
Az álom teste kitakarva. Fáklya billen.
Mint egy szorongó állat: közeleg az este.

Minden árnyék. A valóság is. A repülés
ikaroszi csábítása. Közel az éghez.
(Olyan közel...) Az Istent fönről is látni kell.
Rajzolni szárnyat a reményhez. Árnyék szárnyát,
völgyeket, bodor felhők alá egy fűcsomót.
Arénát és jelmezfolyosót. Mihaszna álmot.
Vászonruhában jósolni árnyékdiadalt.
Rögtönözni dalt. Feszülni szimmetrikába.
Vitruviusként megállva ég és föld között:
már repülsz is. Mert mindenhol ott vagy. Mindenben
árnyékod mozdul. Tömjénfüst táplálta mámor,
halk szenvedély vagy. Gioconda arcán selyemfény.
Hiba a csodában. Tükörben lebbenő fátyol.

FESTMÉNYEKRŐL – KÉT SORBAN

(Leonardo da Vinci 13 képe alá)

ANGYALI ÜDVÖZLET (1472–75 K.)

Nincs oka már a félelemnek,
ha megértetted, hogy mi volt a cél.

GINEVRA PORTRÉJA (1474–78)

Átlopakszik a fádba a lélek,
s megszépül erényed a bánatodon.

ZENÉSZ KÉPMÁSA (1475 K.)

A pillanat, amikor rájössz,
hogy a hangokat a fény rezegteti.

MADONNA SZEGFŰVEL (1478–81)

Szoborrá vált a Szent Szűz. S a gyermekét
jobban érdekli már a virág fölötti ég.

A KIRÁLYOK IMÁDÁSA (1480 K.)

Mindenki ott van. Csodát kutat. – Te is ott vagy.
A sokaság nem sokat ér. Ujjad az ég felé mutat.

SZIKLÁS MADONNA (1483–86)

Ha magadban hordozod a fényt,
a barlangok faláról eltűnik az árnyék.

HERMELINES HÖLGY (1485–90)

Mindegy, hogy ki. Mindegy, hogy mit. –
A tekintetben minden mozdulat ott van.

LA BELLE FERRONNIÈRE (1490–95)

Ha azt érzed, hogy nagyon néznek, rájössz:
már nem is téged látnak, hanem a múltadat.

UTOLSÓ VACSORA (1495–97)

„Közületek egy elárul engem.”
– S e pillanat már eleven Kereszt.

ORSÓS MADONNA (1501–07 K.)

Mikor még nem érted, csak látod,
hogyan a világok benned érnek össze.

SZENT ANNA HARMADMAGÁVAL (1502–1513)

Egy lélek, száz anyag. Egy gyermek, két anya.
Egyetlen pillanat – benne a Lét maga.

MONA LISA (1503–06)

Ha megérted végre életem:
te lehetsz a Csók – s az Értelem.

KERESZTELŐ SZENT JÁNOS (1513–16)

Honnan jött a boldogsága? Mért van itt? –
Beléd nézi az isteni mértanit.

RENEZÁNSZAINK

(1.)

Valami nagy reménytelenség van
minden újjászületésben.
Hogy soha nem ér
véget a keresés,
a feledés.

Hogy mindörökre elveszett az Éden.
Hogy már találkoztunk
valahol, valamikor:
te meg én.

De nem sikerült megfejteni még,
mi volt a hely – s mennyit
vert össze két szív –
sem a célt.

Majd megint újjászületünk egyszer.

Ugyanolyan reménytelenül,
mint ahogy a hangya
néz föl a fűszál
hegyéről
a megmérhetetlen csillagokra.

(2.)

Valami nagy remény van ott
minden újjászületésben.

Hogy soha nem ér
véget a keresés,
a szeretés.

Hogy megtaláljuk az új perspektívát,
s valami fénylő boltozatban
megérhetjük egymást:
te meg én.

S ott állunk majd kézen fogva,
tisztán egy új világ előtt,
a lét és a nemlét
peremén.

Talán megint újjászületünk egyszer.

Ugyanolyan reménységgel,
mint ahogy az eltévedt
vándornak utat
mutatnak
a terheinket fölégető csillagok.

Másodközlés

LISÁM, HA ARRA JÁROK ISMÉT...

Lisám, ha arra járok ismét,
bekopogok majd az üveggé fagyott
levegőn. Úgy ülsz ott a balkonon,
őrizve huncut titkainkat, lebegőn,
mint egy nőstény oroszlán – előtted
remegni és félni kell, én édes szeretőm.

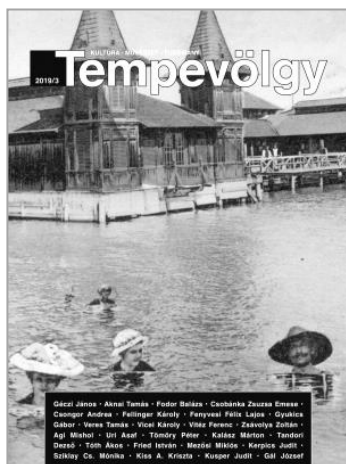
Mert az arcod! –
Az arcodra festettem én mindent,
amit az Isten összerakott mögéd
a világból. Nedvesen csillogó
szemedből, sok udvarló madárból
és a hercegekből. A szemöldöködbe nőtt
karcsú, ködbe szédülő fákból. Köveken
hullámszó-csobogó, elfolyó imákból.
És e rózsabimbóorrból,
a lágyan omló ruhád nemes redőiben
kibomló boldog tomporodból.
Tavaszkok gyermekét szoptató,
bájosan telt melleid fölött a csöndbe zárt,
(és csak nekem mosolygó) szádból
nyílik meg a horizont. És mosolyodban
mit se sejt a jámbor az angyal és az ördög
közt mindig újra s dülva izzó szent
és elátkozott koporsó-csatákból.
Lisám, ha arra járok ismét,
leborulok előtted, hogy megmozduljon
pihenő kezed, s a homlokomra tedd –
mert beteg vagyok én, mióta
elkerülte egymást az álom és a fény.

De ha érezném gyapjúorsó érintésedet,
meggyógyulna minden kínjától a test,
a vércse szárnya újrafestené a szívedet,
s hegyet formázna töprengéseimből,
hogy: élek.

És Lisám, ha Hozzád visszatérek,
elhagyni én többé már nem
szeretnék, mert nélküled félek,
és el nem cserélnék semmi fényért –
semmi más reményért,
mert Lisám, te fény vagy és remény.
Így válok én is kráter-köldököddé.

Minden árnyékban ott vagy, csöndben
parázsló, alvó máglyaként, és azért
küldöm néked most e költeményt,
mert tudom, hegy nem felejtettél te sem,
te drága, régi hitvesem, hisz' benned
élek én azóta, hogy megfestettelek.
S te én vagyok –
mert beléd öntöttem a lelkemet.

*A 2019 évi Salvatore Quasimodo költő-
verseny oklevéllel díjazott verse (az emlék-
díjas Géczy János, a különdíjas Aknai
Tamás és Fodor Balázs, valamint a szintén
okleveles Csobánka Zsuzsa Emese, Csongor
Andrea, Fellinger Károly, Fenyvesi Félix
Lajos, Gyukics Gábor, Veres Tamás, Vicei
Károly és Zsávolya Zoltán költeményeinek
társaságában) a balatonfüredi Tempevölgy
c. folyóirat 2019/3. számában.*

TUDATHASADÁS

(Bertha Zoltán festménye után)

Ahol a szíved
határt szab az égnek,
a pillanatok
csöndben összeérnek.

Két dobbanás közt
megrezzen a szárnyad –
fent az angyalok,
lent az ordas árnyak.

Hajnali harmat
gyöngyözik szemedből,
alkony ködözik
gyilkos fellegekből.

Egyenes a fény,
de a vágyad görbe,
a kereszt-úton
nézhetsz csak tükörbe.

Évődik benned
az Ész és a Lélek:
töredéke vagy
az égi Egésznek.

(Az itt közölt Tudathasadás, Töredék a Múzsához, Átalakulóban és Félelem c. versek az Agria folyóirat 2019/őszi számában láttak napvilágot.)

TÖREDÉK A MÚZSÁHOZ (V.)

(Turcsányi Béla festménye előtt)

(...)

Néha álmodom rólad.
Néha magammal viszem
a csöndedet a villamosra.
Tudom, hogy néha jó vagy.
Néha elviszel magaddal
a csillagokra.

ÁTALAKULÓBAN

(Nuridsány Éva festményéhez)

Még az éj – már a fény.
Még az est – már az éj.
Még a tűz – már a fagy.
Még a Hold – már a Nap.

Már nem a rügy.
Csak fa-héj.
Már nem én vagyok.
Csak Te vagy.

FÉLELEM

Meguntam már, hogy mindig félek
valamitől. Az emberektől, egy szótól
és a váratlanságtól; az utazástól,
a haláltól. Félek magamtól,
ha nem vagy itt. Félek befejezni
és elkezdni valamit, pedig tudom,
hogy minden félbe hagyott álmomat
megbánom egyszer; s azt is, ha el se
kezdem. Félek nyilván tartani
a számokat, és megtalálni, amit hiába
kerestem. Mert volt valami remény
az árvaságban – a világosság benne
volt a zsákban. Mint a mesében.
Félek, ha elalszom, és még jobban
félek ébren. Leírni, amit nem is gondolok –
a szavak görgetik magukat bennem;
és félek, hogy egyszer majd megértem,
mi történik a fejemben. És már unom,
hogy nem tudom, mikor és mitől félek,
mert a vágyaim s a félelmeim minden
pillanatban összeérnek. Azt hiszem,
legjobb volna elfelejteni a perceket,
az éveket. S nem figyelni másra, csak
hogy hallom-e a csillag-éneket
megjajdulni rügyszebezte ágon; s nem
félnék, ha nem futnék előle mind a négy
égtáj felé – ha hagynám, hogy valami
egyszer nekem is igazán fájjon.

2650 NAP AZ ÚTON, AMIKOR

Megyek a Tejúton. Mesebeli vándor királyfi vagyok. A talpam világol, vad csillagok legelnek alattam, s fölöttem ragyog, majd szétterül a fehér topolyafátyol. Az idő réseiben gyönyörű Einstein-ívben görbülnek hozzánk a csodák. Nem játsszák el az ostobát a gerincek – egyenesek, mint a nyárfák, s a fagyos úr forró viharában is csak meghajolnak. Napra napkupolák rakódtak, s világnyi messziség csömörlött a szívben. Köröztem pokolban, s angyalok lángoló szavától reszketett énekem; kinőttem tulipán testemből a kígyó mérgeit, s míg hozzád szegődtem, láttam, hogy mennyi kék madártoll hamvad el a gyilkos fényeken. S hántotta magáról kérgeit a nyár is.

Hét és egy negyed év telt el már az óta (pontosan kétezer és hatszázötven nap), hogy mindent ott hagytam. Nem kell a karóra, csuklómon nem maradt helye a bilincsnek, fiókokra és polcokra sincs szükségem – itt fent a levélnek, kavicsnak, hajtincsnak, megszakadt fényképnek nem kell már több doboz. Nem kell az emlékgár. A magas Tél Hátán zarándokolva végig, látom az Istent. Vagy látom a füstjét legalább az ősznek, ahol szerelmes őzek kergetőztek. S meghasítva a lélek árva ezüstjét, erodált sejtjeim kivetnek magukból minden földi tüskét. Tudják, az életet

nem a múlásában, hanem a reményben
kell mérni, és nem az éveket számolni,
hanem elkísérni fészkéhez a csodát.

Harmatos Kairosz-vásznakat feszítve
ég és a föld közép; festeni rá annyi
csillaglabirintust, amennyi a vágy volt,
és amennyi végül be sem teljesülhet.
Mert soha nem a vágyak teljesülnek be –
a sorsok vannak az Úton kiterítve,
s mint termékeny magok: néha szétgörögnek,
rabjai a gaznak, és mögé kerülnek
a rögnek, éhei fattyú madaraknak.
A sorsok szövetét lyuggatják a napok,
a fülnek szirének énekét dalolják,
s meztelen táncolnak a szemnek – szégyellik
magukat a szentek, s a bukott angyalok
arrébb fordítják a fényekét a magtól.
Meggfesteni az anyag ösztönét, gazdag
lopakodásban is éber álmodással
játszani. Szövetséget kötni az éggel.

Csábít a ragyogás – de meg is rémülök:
elpárolgok izzó gyémántjégesőben,
magához másol a Jupiter, katonás
grafitlelemény leszek az éjszakában.
Reggelre itt ülök egy csillag peremén,
s a csodás messziség hirtelen haragos
vadregény-látomás lesz: tetovált bőrben
hordozom magammal a remény jelei
helyett az átkot és a bűnt mindhalálig.
Már ha van halál. Mert még azt se tudhatom,
milyen az élet. Hogy nem csak árnyékoknak
látszunk-e, föllebegve egy barlang falán,
mely bejárhatatlan, s talán nem fordult meg

az Isten sem erre, csak egyetlenegyszer,
valamikor az idők kezdetén, s oda
véste árnyékát a fal nyirkos kövébe,
megjelölve, meddig érhet el a fénye.

Megyek a Napúton, algebrai vándor
királyfi vagyok. Körözve magam körül
legelőbb, nem tudva, hol van a kint s a bent,
ahogy lángol a szép Mária-legelő.
Megmaradt bennem a pillanat mámora,
nem gyötört ostoba kétség, hogy meghalunk,
mert hisz' otthon vagyunk – s én ezt a számgyönyört
most élvezem. Ellenőrizd a számító-
gépeden: szóközök nélkül (szerzőnévvel,
a verscímmel s az írásjelekkel együtt)
pontosan kétezer-hatszázötven betű
lett ez a költemény is, Kedves Szondi György.

A húszéves Napút folyóirat 200 száma összesen 26 500 oldalon jelent meg. Az alapító Szondi György (József Attila-díjas költő, műfordító, szerkesztő) ennek apropóján fordult a kortárs írókhoz s költőkhöz, hogy „üdvözlő írásaikat” 2650, szóköz nélküli karakterben komponálják meg, olyan műveket várva, melyekben (kiemelt szöveghelyen) szerepel a Nap és az út. A napút online felületén folyamatosan közreadott sorozatban – mások közt Elmer István, Falcsik Mari, Géczi János, Halmai Tamás, Kelecsényi László, Ószabó István, Pozsgai Zsolt, Száraz Miklós György, Vörös István, Wehner Tibor, Zalán Tibor művei mellett – 2019 szeptemberében jelent meg a fenti versem is.

MINDIG MINTHA MINDEN...

*Gajdán Zsuzsa Asszonyfészek
című jubileumi kiállítása
a debreceni Bényi Árpád-teremben*

Gajdán Zsuzsa sokat utazik. Hazai és nemzetközi művésztelepekre, tanulmányutakra – Vajára és Kínába, Indiába. Talán pontosabb, ha azt mondjuk az utazás helyett, hogy úton van. Mert úton lenni azt jelenti, hogy jelen lenni; és azt is jelenti, hogy nem az új élmények kalandvágya hajtja, hanem a megismerésben való elidőzés.

Aki elutazik, az visszatér az otthonba, a fészekhez. De aki úton van, az a jelenlétben van otthon. Gyönyör és fájdalom, tenyérnek gyémánttövis a bőrön; s mint pille szárnyában az alkonyat: ilyen is ez a vajúdásos fészek. Az asszonyfészek, ahová tulajdonképpen nem is visszatérni kell, mert ott van az emberben a fészek – magával viszi az otthont.

Mégis keres valamit az úton. Valami hiányt szeretni kitölteni, valami titkot megfejteni, fölemelkedni és elmerülni, jeleket kikutatni és jeleket hagyni. Ott száll a történet nyomában, mintha felülről tekintene a történetekre, pedig elengedte – s elrejtőzik a gesztusokba, pedig kitérte magát az égnek.

GAJDÁN ZSUZSA: GONDOLATOK A KÁLYHA MELLETT;
VONZÁS ÉS TASZÍTÁS (SZEMKÖZT)

Gajdán Zsuzsa nem mesél, csak emlékezik és emlékeztet. Nem ragaszkodik a szavakhoz, de mégis valamilyen titokzatos szövegszerűség kíséri képeit. Az a tény, hogy a festményein gyakran feltűnik valamilyen írott szövegrészlet,

vagy valami, ami írásnak tűnik, nem azt jelenti, hogy a szöveg és a kép egymás referenciája volna, hogy amit nem tud elmondani, azt megfesti, amit nem tud a képen kifejezni, az leírja – nem!

Ezek a szövegek itt már nem szavak, hanem jelek és gesztusok. Annak a kifejezései, hogy a világot egyre inkább csak absztrakciókban lehet megismerni és értelmezni. Vendéganyagok és vendégjelek a képen – mint ahogy mi is vendégek vagyunk a világban. Az objekttek és a művészkönyvek festett gesztusai is erről az absztrakciós vendégfolyamatról tanúskodnak: ez már a belső világ könyve.

A levéltöredék nem annyira a levél, mint inkább a töredék, egy megismerési folyamat rögzített állomása. A látható és érzékelhető világot (egy tárgyat, az alkonyatot és folyót, az ablakot vagy a várakozást) szavakban fejezzük ki, a szavak azután visszaváltoznak tárggyá, alkonyattá és várakozássá.

Gajdán Zsuzsa azonban a dolgok szavakká való átváltozásának a pillanatát rögzíti, melyben egyszerre van a vonzás és taszítás, a remény és kétely; amikor éppen gondolattá érlelődik a kályha parazsa. Ezért, ha olykor ki is olvasható egy-egy szó a képen, az a szó a *mindig* és a *mintha* – vagy valami, ami ennek a kettőnek a megfelelője.

A töredékben az állandóság keresése, a sötétben a fényé, az alaktalanságban a szellemi kiteljesedésé, az éppen elmúlóval szemben az örökkévaló, a sejtés és bizonyosság – mintha történet lenne, mintha vallomás vagy kérdés, mintha fészek, mintha ég, mintha emlék, mintha válasz.

GAJDÁN ZSUZSA FESTMÉNYE –
A SZEMKÖZTI OLDALON TRIPTICHONJA

De válasz még nincsen, vannak viszont nagy megrendülések, vannak imák és zsoltárok és sírfeliratok, remények és kétségek, lapok az emlékkönyvből, melyek mintha éppen most égnének el, mintha füstjük éppen most színeznék be valamilyen ismeretlen valóság rejtett dimenzióit; a sejtelem csodáját, a csoda sejtését, az aranyok földi és égi ragyogását.

Az asszonyfészek csöndjét, lángoló tollecset-dalát, mintha mindig is itt lettek volna előttünk ezek a színek és szavak, drámák és dalok, démonok és angyalok; mintha mindig úton lennénk, és mintha mindig otthon is lennénk az úton. Mintha megéreznénk, hogy nem a cél a fontos, hanem az út, hogy nem a megérkezés, hanem az elindulás.

Ezek az iménti mondatok (az érzések, sejtések és rádöbbenések szövevénye) szinte a tudat kontrollja nélkül, a képek inspirációja nyomán léptek a papírra, mintha a véletlenszerűség irányította volna őket. Mintha Gajdán Zsuzsa festette volna a papírra, engedve az ösztönös érzésnek, az absztrakciónak és asszociációnak. Talán a festménynek kompozíciós ritmust adó, ágas-bogas, megfajtásra váró töredékek, a színek dallamának absztraktját felidéző, szövegszerű jelek készítetnek mindegyikre minket.

Arra, hogy ne meséljünk, hanem meditáljunk; hogy ne tervezzünk, hanem emlékezzünk; hogy ne összegyűjtsünk, hanem elengedjünk; hogy ne számolgassunk, hanem számot vessünk; hogy ne akarjuk mindenáron megtenni azt a bizonyos feladatot, hanem hagyjuk megtörténni bennünk a világot, a képek előtt állva.

Gajdán Zsuzsa, ahogy maga is bevallja, az életben gyűjti az élményt, nem rejtőzik el még akkor sem, ha éppen nem látjuk őt; alaposan megfigyel, gondosan válogat és mérlegel, amire szüksége van, azt elraktározza, s ami tehernek bizonyul, attól megszabadul.

A mindig és a mintha így egyúttal a minden is, ami fontos. Kell a vihar, hogy érezni lehessen a lecsendesülést; kell a durva életanyag, hogy átélhető legyen mindaz, ami finom és lágy; kell a drámai pillanat, mert nélküle nincs katarzis, nincsen megtisztulás sem; és kell a kiszolgáltatottság, hogy élvezni lehessen a biztonságot; majd kell a lángoló tűz, hogy azután a pille szárnya túlélje a parazsat.

Lehetne még beszélni (különösen egy ilyen ünnepi alkalommal) például a művész életútjáról, az eddigi sikereiről, a díjairól és kiállításairól, a kitüntető és felemelő pillanatokról. Megjegyezni még, hogy ez a jubileum nem az életút összegzése, csupán az utóbbi évtized szemléje, s hogy ebben a széttekintésben a művész tudatosan engedett utat alkotófolyamatában a tudattalannak.

Belém azonban egyetlen kép égett igen erősen: Gajdán Zsuzsa missziója, ahogy ott ül Indiában a gyerekek közt a földön, és együtt rajzolnak, festenek.

A véletlenszerűnek és olykor kaotikusnak tűnő életben, ahogy haladunk az úton, vannak olyan pillanatok, amikor azt érezzük, hogy mintha mindig is így lett volna, hogy örömjelek vagyunk a síró Isten szemében; és mintha mindig minden együtt volna ahhoz, hogy megtalálják egymást a távolra lebegő boldogságmolekulák; – hogy végül is rend lesz a világban, már ha bennünk is a rend van.

GAJDÁN ZSUZSA:
BARLANGRAJZ

Mintha valami hasonlót éreznék Gajdán Zsuzsa festményei előtt is, és ezt a sejtést szerettem volna megosztani Önökkel. Illetve még Hamvas Béla *A száz könyv* c. esszéjéből a legelső, az indiai *Rigvéda himnuszairól* írott bejegyzést idézem föl befejezőként.

Azért-e, mert Gajdán Zsuzsa néhány képének a címzésében is szerepel a himnusz, a könyörgés vagy India?

Inkább talán azért, mert ezek a himnuszok, ahogy Hamvas írja: „nem közönséges dalok, hanem a világegyetem harmóniájának kultikus énekei. Az őskorban minden nép ismerte a zene, a költői mérték rejtélyes összhangjait, amelyeknek mágikus hatásuk volt: az emberi lélekben, a közösségben, az államban, a világegyetemben harmóniát teremtettek. A megbontott rendet a himnuszok állították helyre. Ha Egyiptomban vagy Mexikóban a felkelő és lenyugvó naphoz himnuszt énekeltek, a nap harmonikus–szabályos–törvényszerű rendjét kívánták a földi életre is alkalmazni. Mondják, hogy Orpheusz dalaira a halak kidugták fejüket a vízből: mert a dal az emberi és állati világ között is összhangot teremt. Az emberek között az egyetemes testvériséget valószínűleg meg, az elemek között az örök rendet, az emberi lélekben a tiszta és szép életet.”

Ilyen, az úton-lét pillanatait rögzítő, harmóniát teremtő kultikus „dalok”, a külső és a belső világot elrendező festett énekek Gajdán Zsuzsa képe is.

*(A fent közölt szöveg
Gajdán Zsuzsa jubileumi
kiállításának
2019. szeptember 25-i
megnyitóján elhangzott
ajánlás szerkesztett
változata.)*

KIÁLLÍTÁSI ENTERIŐRÖK
FOTÓ: SÁNTHA ANTAL

UZONYI FERENC
„PÁRHUZAMOS”
HAJDÚBÖSZÖRMÉNYI
KIÁLLÍTÁSAI

Ha röviden kell visszatekinteni az elmúlt mintegy három évtized találkozásaira Uzonyi Ferencsel, bajban volnék. Az ember ugyanaz maradt (visszahúzódó, félénk, az új dolgok előtt mégis mindig föllekesülten megálló, elidőző – menthetetlenül romantikus lélek, aki érzelmeiben egyé tud válni nemcsak a láthatóval, de a láthatatlanban való létezés örök áramlatával és lebegő csodálatával is), a művész ezzel szemben sok-sok arcát megmutatta. S ezért inkább az *Uzonyi Ferencekkel* való találkozásaimról kellene szólnom.

Persze, eszünkbe juthatnak itt Borges, az argentin író, esszéista és költő szavai, aki az összegyűjtött versek előszavában írta, hogy a lényeg nem feltétlenül a műalkotás, hanem mindig az esztétikai esemény, amely a művekkel való találkozás során létrejön, hasonlóan az alma ízéhez, mely nem az almában rejlik, hanem a gyümölcs és a szájjpadlás találkozásában. A művészet – az irodalom, a zene és a festészet is – mindig ügyes fortélyokkal fejt ki mágiáját: néha a variációkkal, máskor a szerepjátszással vagy éppen az átalakulás folyamatának az érzékeltetésével.

Az imént említett verseskötet címe: *A másik, aki ugyanaz*. Borges, aki a verseiben szeretett volna továbbélni, a műalkotás misztériumáról azt mondta, hogy senki se tudja igazán, mi volt az, ami miatt megszületett. A mi korunk „szomorú mitológiája” a tudatalattiról beszél (vagy épp a tudatalattiságról), a görögök a múzsát idézték meg egykor, mások a Szentlelket, mely a művet is inspirálja – „de mindez egy és ugyanaz.”

Az *Uzonyi Ferencek* egymást kiegészítő és egymásból szervesen építkező létére utal a róla szóló több dokumentum, ezekből idézek. 2016-ban adta ki Sántha Antal lokálpatrióta műgyűjtő a *Hajdúböszörmény a festők városa* c.

kollektív katalógusalbumát. Szerepel benne – az 1988-as országos egyetemista képzőművészeti pályázat első díjától a 2017-es Párizsi Szalon zsűri különdíjáig s a 2018-as debreceni Az Év Művésze elismerésig, a Szalon díszvendégeként bemutatkozó magyarországi képzőművészek közötti részvételig és az új párizsi kiállításokig hosszú utat megjárta – Uzonyi Ferenc is. Hiszen itt született 1963-ban, és ezt a leírást olvassuk művészetéről:

„Festészete impresszionista hatásokon alapul, erősen természet-centrikus. Kutatja a színek, fények játékát, viselkedését. Kedvenc témái a városképek, utcarészletek, csendéletek, portrék és az impresszionista jellegű figurális témák.” Ezt egy internetes művészeti galéria oldalán lévő jellemzéssel is kiegészíthetjük, mely szerint ez a természetelvűség például abban is megnyilvánul, hogy „többnyire szimbolista jellegű, figurális kompozíciókat és csendéleteket fest. Kedvenc témája a napraforgó, domináns színei a sárga, a narancs és az aranyokker. Művészete a valóság és az álom határán halad, és a mesterek ösvényébe torkollik.” Ezt korrigálja ez a mostani „párhuzamos” hajdúböszörményi kiállításra invitáló ismertetés: „Festészete erősen természetelvű, műveinek egy része szimbolikus jellegű, figurális kompozíció. Pár éve az absztrakt felé mozdult el, új képein a színek és a formák harmóniája dominál. Egyre jobban érdeklik a látható világ apró részletei, absztrakt expresszionista munkáinak fő elemei a ritmus, a szín, a harmónia.”

UZONYI FERENC ABSZTRAKTKIÁLLÍTÁSÁNAK MEGNYITÓJÁN – FOTÓ: HORVÁTH TAMÁS

A jellemzések ismétlődő eleme a természetelvűség. Ezt azonban egészen másképpen kell értenünk a Maghy Zoltán Művészházban látható, a korábbi munkáiból áttekintést kínáló válogatás és a Sillye Gábor Művelődési Központ galériájában bemutatott új és nagyobb méretű absztrakt alkotások esetében. Párizsi galériákban szintén ott vannak absztrakt művei, itt figyelt föl rájuk a Champs Elysee exkluzív Sonia Monti művészeti galériájának a tulajdonosa. Nem titok, hogy Uzonyi Ferenc már önálló párizsi kiállítására készül, és most vezetik be absztraktjait a nemzetközi kortárs műkereskedelembé. A párizsi jellemzés már a 2016-ban kiadott *Absztraktok* c. – a 2014 óta folyamatosan születő –, új műveket bemutató verses-képes albumban is föllelhető volt.

Itt olvashatunk arról – magam is felidéztem már nem egy alkalommal –, hogy Uzonyi képi struktúráinak archetípusai kimutathatók a természetben. Sok időt tölt víz mellett, vizsgálja a felületi játékosságot, az állandó, napszaktól függő változást. A vízcseppek, a buborékok csillogása ösztönösen követi a szakrális geometria törvényeit. A természet kimeríthetetlen témát kínál, mely egységének, harmóniájának felismeréséhez Eckhart Tolle mellett Hermann Hesse írásai adtak segítséget. Hozzátehetjük, hogy képei (a most láthatóknál jóval nagyobb, 120x160 cm méretűek is) szinte átlényegülnek az emberi lélek hullámozásává, az isteni rend ragyogásává. Egyszerre van bennük a tér és a sík, de mindkettő elveszíti önálló dimenzióját a találkozásban (a Borges által említett esztétikai eseményben). A felület egyúttal idő is: megállított pillanat s örök mozgás, ritmus és ragyogás. Ebben a szakrális térben tulajdonképpen eggyé válunk azzal, amit nézünk. Nem tudjuk rögzíteni magunkban a látványt – csak az élményt éljük meg. Nem haladunk tovább, hanem megállunk, s azt érezzük, hogy a kép éppen most születik meg; mi állunk, a festmény mozdul meg bennünk, úgy lélegzünk, úgy nevezünk, úgy jajdulunk, ahogyan a kép.

Uzonyi 2016-ban mutatta be új absztraktjait a Debreceni Egyetem Agrár-tudományi Centrumában, az egyetemi alma mater után pedig szülővárosába tértek vissza az Uzonyi Ferencek. Az impresszionista alapokon nyugvó absztrakt expresszionistának is nevezhető képei – a természet optikai hatásait és a rájuk adott érzelmi válaszokat ötvöző, a látványt elvonatkoztató s az örök létkérdéseket is faggató művei – mellett elhozta a korábbiak szűk válogatását. A régebbi képek felidézik az 1991 óta megtett utat, felidézi a redukált látványvilágú, de allegorikus ösztönzésű, majd a plein air impresszionista képeket, a napos levegőt: a figura és természet kapcsolatának belső harmóniáját, a fény játékait, a szecessziós szimbólumokat, a látvány átlényegítésének lehetséges módjait; jazz-sorozatában a zene áramlását. E két és fél évtizedes korszakot

foglalja össze az egyik válogatás. Virágcsendélet: nem virág, de a festék átváltozása virággá. A plein air figurális, épület- és természetkompozíció: kísérlet arra, hogy átköltözzék a fénybe: modell, tárgy és festő. A portré nemcsak arc, hanem sors; virág és nő egymás nélkül nem létezhet, mert egymás metaforái; a balerina még a várakozás, de már a tánc is; a zenész és hangszere egyszerre Márai, Hesse és Weöres öröksége: az öröm és a fájdalom, a félelem és a remény.

FOTÓ: SÁNTHA ANTAL

Az absztrakt korszak is ugyanezen létezésélményekből indult útjára. Ahogy nem a fényben fürdő egészre és nem egy-egy jelenetre, hanem csak a részletre vagy magára a fényre figyel a festő, ezek az élmények visszaváltoznak festékké, anyaggá, színné, formává, gesztussá, születéssé, a pillanatba ragadt öröklétté és a festőanyag lelkévé, a lélek teremtőenergiájává. S mivel absztrakcióról van szó, elvonatkoztat: látja maga előtt a modellt (ami immár nem figura, hanem maga a természet), de nem a konkrétum érdekli, hanem a viselkedés, a látvány helyett a reflexió, a részletezés helyett a redukció, a kibeszélés helyett az elhallgatás, a sejtés. Nem a természeti kép érdekli, hanem a jelenség, s nem az állandóság, hanem a változás. Avagy az állandóság a változásban, illetve fordítva: a megállított pillanatok az örök mozgásban.

A másik – ami ugyanaz. Mert minden megnyilatkozás készítése és alapélménye az alkotásban tükröződő (és leképeződő) létezés misztériumának a faggatása. Mint absztrakt ciklusához írtam (s eredetileg ezzel a már többször idézett mottóval szerettem volna befejezni hajdúböszörményi ajánlásomat): „Nem a vizet, hanem az időt. / Nem az eget, hanem a reményt. / Nem a partot, hanem az elengedést. / Nem a hegyet, hanem az ismeretlent. / Nem a ködöt, hanem a fényt. // Nem téged és nem engem, / hanem azt a vihar szaggatta fészket / a ködbe vesző hegyek ormán.”

De született időközben egy újabb ciklus a képeihez, ezeket adom itt közre.

ABSZTRAKTOK 2019

Uzonyi Ferenc festményeihez In honorem Philip Glass

(I.)

Éjszaka van. A délutánból, nézd,
itt maradt egy kis porcelánszelence
formájú nevetés a házfalon;
a vakolat repedéseiben megalvadt
a kéklő messziség; s ebben a szertelen
bogazó őszben a korán sárguló
szilvafalevelek arany rozsdája még
ott remeg a levegőben.

(II.)

Mint levél a fákon.
Mint madár az ágon.
Mint a fütty, ha elszáll.
Mint a süppedő avar.

(III.)

Hosszú, hosszú, hosszú a fény.
Lassú, lassú,
lassú a nyár.
Kőben, vízben lüktet a vér.
Hosszú, lassú –
semmi se fáj.

(IV.)

Bekerít az ég. Beterít a föld.
Pereg a homok. Kicsi menedék
vagy a tenyeremben.

Te vagy ez a nyár. Te vagy ez az ősz.
Én vagyok a tél: üres csigaház
óceánkeretben.

(V.)

Puha, puha, puha, puha.
Kemény, kemény, kemény, kemény.
Éjszaka egy csillag ugat,
s visszaoson éhes odújába
hozzád a remény.

Már nincs rajtad ruha.
Meztelen Hold vagy.
Nem érdekelnek, hogy milyen
messze vannak a csillagok.
Te most vagy. És holnap
bejárom ugyanezt az utat
kemény szíveimtől ártatlanul
a felhőkbe simuló puhaságodig.

(VI.)

Reám tekints, reám tekints,
te kincs, te kincs, de meg ne ints.
Nem az vagyok, nem az vagyok,
nem én vagyok, mit itt hagyott

e furcsa lény, az égi mén:
sörénye dér, az álma fény.

De ámulok, csak ámulok,
te kincs, te kincs, ha rám tekint
a napszemed, a kútszemed.
S megvárlak én, még várok én,
amíg a tó ki nem mered,
s amíg a víz, amíg a víz,
s amíg a tűz, amíg a tűz,
alattam ég, fölém remeg.

Reám tekints, ma rám tekints,
te kincs, te kincs, de meg ne ints,
ha nem leszek a herceged –
De tudd, szeret, de tudd, szeret,
ki én vagyok; s neked vagyok
a nyárban is, tavaszban is...
és akkor is, ha megfagyok.

(VII.)

Hajnalra még itt maradt
az éjszakából illatod és ezüst
ködben gomolygó álmod.
Elviszem magammal közelségedet,
befoltozom vele a megrepedt
vakolatot a házfalon, s szellő-
nevetéseddel hajózok végig
az őszben.

MÁSODIK KÍSÉRLET

*(Uzonyi Ferenc absztraktjaihoz
– két ülésben)*

(I. Idő lettél...)

Idő lettél a ködben.

Fehéren gomolyog a fény.
Magába szippantja az okokat
és a következményeket.

Végül minden tükörré változik,
és nem találsz meg az ajtót,
sem a létrát.

Észre sem veszed, hogy már
nyitva vagy – és nem kell sorba raknod
a tényeket.

Fehéren áramlik szívverésed
a láthatatlan nagy titok felé.

(II. Hajnalban harmatot...)

Hajnalban harmatot szedtem,
kezem homlokodra tettem,
sebünket bársony pirkadattal
bekötöttem.

Csöppent margaréta vére,
visszatündöklött az égre,
s gyémántpor-szárnyakon a nap
suhant fölöttem.

(III. Deresek a hajnalok...)

Deresek a hajnalok és kékek.
Madárcsőr veri az ablakod.

Emlékszel még az éjszakára?
Egy varázsló járt nálad,
s ott hagyott a széken egy
hófehér fátylat.

Beletörölted izzadt homlokod,
búcsút intettél a nyárnak,
s elhallgattak a hazug szirének.

(IV. Alacsony a fény...)

Alacsony a fény,
s az éjszaka olyan magas,
mint a bábeli torony.

Araszolnál rajta a csillagok felé,
de összezavarodsz a nyelvek
és a színek között.

Mindegyik másként magyarázza,
hol van a szerelem.

(V. Jákob létrája...)

Jákob létrája ereszkedik –
te nem látod: a hátad mögött
járnak az angyalok föl s alá.

A katakombák mélyébe
nem hatol le a fénysugár –
gomolygó fáklyafüst borítja
szíved és a homlokod,
az álladat.

Várnod kell, amíg az egyik
angyal ki nem roppantja
a válladat.

(VI. Ablakodba zártál...)

Ablakodba zártál mindent,
amit szerettél volna elfelejteni.

Boldognak tűntél:
jól van ez így, négy fal között,
a sötétben.

Nem kell gondolnod semmire,
nem érzed a jázmin és a krizantémok
illatát, nem jut eszedbe
a tóparti séta, és nem látod,
hogyan keresik fészüküket
a madarak az égen.

Olyan egyszerűnek tűnt minden,
amíg egyszer ki nem néztél
az ablakon.

(VII. Mennyi kék...)

Mennyi kék és mennyi zöld
és mennyi sárga!

Mennyi menny és mennyi
sóhaj hullt alá ezüst esőként,
s a könnyű lábad is beléragadt
a sárba...

(VIII. Ez a pillanat...)

Ez a pillant olyan, mintha
megálltál volna a zuhanásban.
Nincs benne semmi minta,
csak egymásra rakott sok fehér.

Vágy nélkül lebegsz.
Nem tudod, honnan jöttél,
hogyan merre mész, most hol vagy.

Csak annyit érzel,
hogyan magába zárt két óriás tenyér.
Hogy nincs se múlt – se holnap.

(IX. Habzó selyemként...)

Habzó selyemként borítja be a türkiz
színekbe fojtott emlékezést
a föltámadó szeptembervégi szél.

Moccan a fény picit tó tükrén.

Aztán minden olyan, mint előtte volt,
csak már nem látom a szemedet –
hirtelen behavazta ősziunket a tél.

(X. Valamikor...)

Valamikor
csöppnyi madár voltál,
repülni tanultál.

Aztán a vad vizek
fölött elfogyott szárnyadból
az erő.

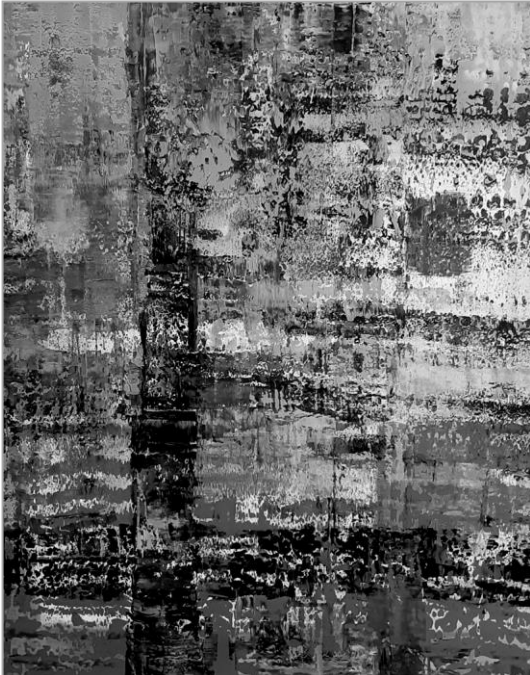
(XI. Megint a csönd...)

Megint a csönd, megint a víz,
megint a fény – megint előnt
a tarka láva.

Csak álmodunk – és nincs idő;
beköltözik egy kis halál
a rozsdá csendbe.

Egy inga ágra
kiült az ősz, s a végtelen
befonja könnyű lábnyomunk
a fellegekbe.

Be van zárva
két szín közé a messzi sóhaj.
Előbb vihar leszel, s utána eggyé válsz
majd a tóval.

UZONYI FERENC:
ABSTRACT 2019

GRAFIKAI „BOLDOG-SZOMORÚ” DALOK

Szilágyi Imre kapta a Fekete Borbála-díjat

Szilágyi Imre művészetpedagógiai szakmai életútjának alakulásában fontos szerepe volt Fekete Borbála festőművész-rajztanár ajánlásának, és több mint három évtizeden át volt a hajdúböszörményi óvóképző tanára. Ez egyúttal a szakmai hitvallását is jelöli: felelősségteljes munkát vállalt, aki a gyermek vizuális anyanyelvének formálásában bábáskodó pedagógusokat képezi.

Szilágyi azonban katedra-független pedagógus volt: nemcsak szépérzékre tanított, de jóságra és igazságra is a művein keresztül, a nevetésre és örömmre ugyanúgy, mint a kritikai szemlélet fejlesztésére. A másfél ezerhez közelítő exlibriseinek java részén irodalmi, művészeti, zenei és művelődéstörténeti inspirációkat és ismereteket közvetít, miként ezek az élmények feltűnnek az önálló sokszorosító lapjain is.

Szójátékkal élve: ha Szilágyi Imre katedra-független művész, pedagógus, azért mégis katedrális-függő, tehát a szent és profán, az égi és földi összebékítésén munkálkodik. Fekete Károly református püspök többször is beszélt a „Szilágyis gótika” jelentőségéről, az idő és időtlenség reprezentációiról, a térszámítások sajátosságairól. Ezt olvassuk: „Égi sétákat tesz földközben, és földi sétái közben menny-magasba lát. Ábrázolásaiban benépesíti az eget, [... s ott] éppúgy zajlik az élet, mint lent. [...] Földközben pedig jól kivehetők az emberi tulajdonságok, életerzések megjelenítései” – így mutatja be a művész erényeinket, és így figyelmeztet hiányosságainkra.

Korábban magam is megfogalmaztam, hogy Szilágyi semmit nem sürget, főként az időt nem, elidőzik inkább, gyakran rejtőzködik, az elidőzés és rejtőzködés, az idő és időtlenség a munkáin is megjelenik. Ez az időtlenség az áhítatban (a szakralitásban: a közelségben, az odatartozásban) ugyanúgy ott van, mint a mosolyban (az iróniában vagy groteszkben: a távolságban); és a művész úgy teszi meseszerűvé a grafikai lapokat, hogy azok a valóságnak (az árnyéklétezésnek, ideának, az anyagszerűség illúziójának, a tárgyvalóságból kilépő metafizikai létnek) a lenyomatai lesznek. (Mindezekről bővebben olvashatunk ünnepi életműalbumában, mely törzsanyagát a Hajdúszoboszlón is látható kiállítás adja. A Szilágyi-univerzummal Éles Csaba „a rácsodálkozásokra és meditációkra hívogató, formailag és világnézetileg koherens, öntörvényű világot” azonosítja – mintha az utókor egy Emberi Színjátékot

kapna tőle. S akár isteni, akár emberi a színjáték, Dante szakrális vízióival, Balzac realista ábrázolásával, Németh László morális tanulságaival: mind-egyik nyoma ott van Szilágyi Imre lapjain, és minden színjátékbeli utazásban fontos helyszín az indulásé. „Bármerre is járok a Földön, mindig visszahúz a szívem a szülővárosomba – írja. – A Nagytemplomhoz, ahol konfirmáltam; a Fazekas Gimnáziumhoz, ahol példaként Kiss Tamás nyújtott életre szóló út-
 ravalót magyarságban, debreceniségben, emberségben. Ez az ősi város adott és ad munkát és ihletet. A Kollégium, a Nagyerdő, de még a köztemető is ide-
 köt, ahol egyre több rokonom, barátom, pályatársam nyugszik.”

Matits Ferencnek nyilatkozta: „egy lemezre firkálok, a belelátott gondol-
 tokat formálom, alakítom tovább, ez egy párbeszéd: a rézlemezen kialakított
 firkák újabb és újabb gondolatokat ébresztenek. Apróbb pillanatokból tevő-
 dik össze látásom, és ezekből próbálok a mondanivalómmal, felkészültsé-
 gemmel valamit kivetíteni, de mégis befejezetlenül hagyni a lapjaimat, hogy
 ezekből folytatni tudjam az újabbat, vagy, hogy a néző gondolja őket tovább.”

SZILÁGYI IMRE RÉZKARCAI:

MESELÁDA

A SZEMKÖZTI OLDALON:
 ÁTKELÉS, AVAGY ÚJABB
 KÍSÉRLET A JÓSÁGRA;

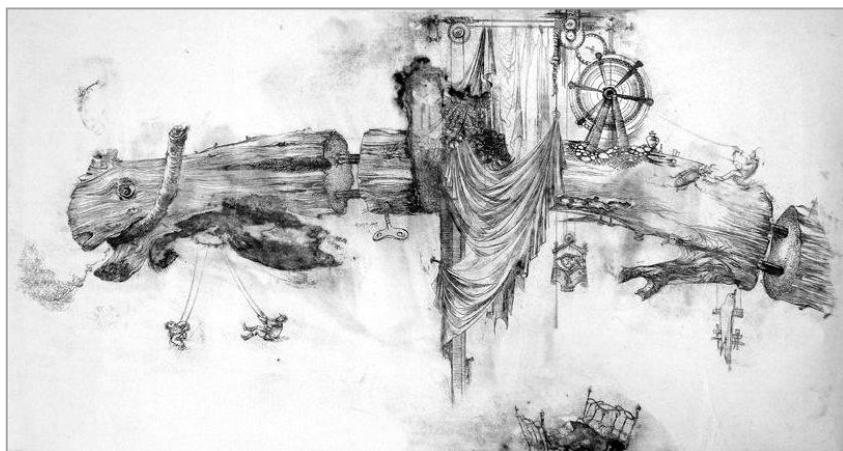
LENT:
 USZADÉKFA BOLDOG ÁLMA

Kmeczkó Szilárd is utalt rá esszéjében, hogy Szilágyi nem egy magasabb cél-
 szerűség jegyében alkot, fűzrszerűen egymáshoz kapcsolódó lapjain nem
 feltétlenül egy eszme megfogalmazását kell keresni. De a művész szerint is
 mindig az adott pillanat, ötlet, asszociáció dönti el, hogyan folytatódjék a lap.
 Folyamatos párbeszédéről van szó: művész és élmény, az ötlet és megoldás, a
 grafika és néző, illetve az egyes metszetek és rézkarcok között. A Református
 Kollégiumban bemutatott anyag, az életműalbum válogatása és a szoboszlói

kiállítás tulajdonképpen ugyanazt a keresztmetszetet adja, mégis mindig más a jelentése, mert a grafikák másként viselkednek az eltérő kontextusokban.

Gáborjáni Szabó Botond szerint Szilágyi soha nem hitte, hogy „a dolgok lényege a részletek fölött, a részleteken kívül található”. A részletekbe rejtett lényeg- és mindenlátás, s az idővel kialakított asszociatív párbeszédviszony a részletek játékanak mámorában, a pillanat örömeiben is megfogalmazódik. Mint Márai Sándor fogalmazott: az öröm alján is ott van valamilyen titkos halálfélelem, a kielégülések a halál adói. S Márkus Béla irodalomtörténész olvasata szerint Szilágyi Imre a „nagy Egyenlítőket” mutatja be – tehát mindazt, ami egyenlővé teszi az embereket. A karneváli derút és a pusztulás képét, a kegyelem és az ítélet, a remény és a sztoikus szemlélet párbeszédét.

A Játék és Halál létezésünket igazgató folyamatos dialógusát. Ezért lehet Szilágyi Imre művészetében valami Kosztolányis melankólia, s ezért lehetnek a grafikái képpé váló boldog-szomorú dalok.

REPÜLÉSI KÍSÉRLET

(Tamus István grafikai mellé)

KELLEGY-HÁZ

Szükségünk van egymás kezére,
vállára és tekintetére,
a toronyra és az időre,
tavaszra és a cirmos őszre.

Szükségünk van biztató szóra,
s hogy ne legyünk restek a jóra,
kell hozzá néha egy kis szikra.
Álmainkra és titkainkra
is szükségünk van, mint a vízre,
kenyérre-borra, égi ízre.

És szükségünk van egy-házra,
vasárnapokra és csodákra,
teherhordozó boltívekre,
megbocsátó és bölcs szívekre.
Hogy megrójon, ha kell, a Szellem,
szükségünk van rá a káosz ellen;
és homlokok partján a fényre,
barlang-sötétben a reményre.

Szükségünk van egymás kezére,
vállára és tekintetére;
s hogy kívül és bent is rend legyen:
szükségem van rád, Istenem!

NÉGY NÉGYSOROS

(LUTHER)

Mintha szélvihar támadt volna.
Fölláztak a szent betűk az álság ellen;
bedöntötte a wittenbergi várkaput az ősz –
s az Isten mosolygott a hulló levelekben.

(REMBRANDT I.)

A hollandus példája csábító.
A Bibliától az anatómiáig.
Minden vonalban: a Minden.
Pislákol az éj. – A lélek világlík.

(REMBRANDT II.)

Ha arcának vonásait keresed,
s tűvonalainak arcát az időben –
megmentenéd még azt a keveset,
mit tintaként meghagyott a kőben a fény.

(NÁDAS)

Évszakok

Tavaszi szélben nádas reszket.
Nyári tüzekben lobog a dal.
Ősszel az emlék ácsol keresztet.
Álomba ringat a négy téli fal.

KÉT LINÓMETSZET

(FÉNYEK A KERÍTÉSEN)

Attól függ, melyik oldalon állsz.
A keretet kutatnád-e, mögötte
a házat, s úgy előnti szívedet a bánat,
mint a fény – vagy épp a kertben állsz,
kifelé jövet a házból, s kezed a gyermek-
korodban kovácsolt kilincshez ér,
s félszegen hagyod magad mögött
a múltadat, törekeny kis hazádat.

(MADÁRIJESZTŐ KAKASSAL)

Ugyanaz a kert – és ugyanaz a ház.
nem változott semmit a kerítés,
az a titokzatos választóvonal
a kint és a bent között,
ahol a félelem s a vágy sokat csatázik...

Ugyanaz a kint – és ugyanaz a bent.
Kakaskukorékoláskor már ébredsz,
és nem tagadsz meg semmit, senkit.
Seregélycsapat köröz,
pedig a cseresznyefa még csak virágzik...

TÉRKÉP

Felülről labirintusnak tűnik –
utcáit járva minden ismerős,
a kovácsműhely s a pletykazug,
alkony koppan a macskakőn,
s beleúsznak a kora-csőndbe
a Hatvan utcai háztetők.

Felülről látod a múltadat –
a tornyokat, virágzó kerteket,
robotos és fénytelen napokat,
a bevilágított terveket –
s hogy az álmaidnak mindig
odaadtad egész lelkedet.

DEBRECENI ANZIX

„Orando et laborando”

Soha nem fogod elfelejteni,
hogy az a három szó nemcsak
a Kollégium falán díszeleg,
hanem ott lüktet tebenned is –
megigazítja a szívedet.

„Orando et laborando” – olvasod,
de már minden sejtvedben érzed,
hogy nemcsak az „ima”, a „munka”,
de az „és” ugyanolyan fontos –
beleíródik a holnapunkba.

Ebben a csöndes kuszaságban
nálad mindennek pontos helye van –
ide köt majdnem minden emlék;
s a „maradandóság városában”
nem is létezik a nemlét.

MŰVÉSZ ÉS MODELLJEI

Mások sorsában a tied –
mert mindig magad faggatod.
A folt fehér, a tű hideg.

Emitt a csípő meztelen.
S amott a tornyos templomok
belátnak szélső kerteket.

A fogason vén süvegek.
Ismerősek az illatok,
az ecsetek, üres üvegek.

Egy éjszaka, egy délelőtt.
Az ablakban átsuhannak
a fények – s a járókelők.

Nyújtózkodás, kapaszkodás.
Imakönyvedben fűszállal
megjelölve egy gyermekfohász.

REPÜLÉSI KÍSÉRLET

Magammal vinném a fűszálakat
a levegőbe.
A föld repedéseit.
A tavaszi nádasok tétova zizegését.
A virágzó gesztenyefákat.
Sok mosolyt.

Egy ablakot – egyik oldalán
az éjszaka összegyűrt lepedővel,
másik oldalán a zengő napsütéssel
és a fészekben madárfiókákkal.

A linóvonalak labirintusában
végül mindig megtaláltam
saját történetünket.

Anyám arcát és apám levelét.
A tükör mögött szomját oltó szarvast.
A rózsaszilánkok fényét
és az imádkozó kezeket.
Belém költözött a messzi kékség.

Nem akarok fölszállni már,
mert rájöttem, hogy én itt,
a földön is repültem.

Margó és vendégség

Zeljko Hudek festményeit már jó néhány éve az örömeimbe és keserúségeimbe zártam a (Nagykanizsa melletti Kendlimajorban működő) Ludvig Nemzetközi Művésztelepen. Több képe szerepel az állandó anyagban, összegyűjtve azonban még nem láttam az egyszerre ironikus és lírai műveit, a groteszk szociografikus „idillekbe” bujtatott társadalomkritikáit és jellemparódiáit. Júliusban Vonyarcvashegyen mutatta be válogatott anyagát, és ugyanezt a kollekción szeptember 20-án a kanizsai közönség is láthatta a Honvéd Kaszinó kiállítótermében. A véletlen úgy hozta, hogy ott lehettem a megnyitón, s azt terveztem, hogy írok is róla; mégis a megnyitón elhangzott szöveget kértem kölcsön, melyet alább közlök. Ugyanis Ludvig Klára, a Kendlimajor Művészeti Szabadiskola szervezője (aki Zeljkről és műveiről beszélt) nálam sokkal jobban ismeri Hudeket.

LUDEVIG KLÁRA megnyitója

„A TEGNAP VILÁGA”

Zeljko Hudek kiállítása a nagykanizsai Honvéd Kaszinóban

Az első gondolat a nézőben Zeljko Hudek képei láttán mindig a mese. Harsányak a színek, zajosak az utcák, a házak, bájosak az autók, kedvesek, viccesek az emberek – és persze a macskák. Aztán, ha belépünk a képbe, látjuk, hogy ezek nem mesék. Ezek történetek: felnőtteknek. A mi életünk, mindennapjaink történései.

2005-ben találkoztunk először, amikor férjemmel, Ludvig Zoltán festőművésszel megszerveztük Nagykanizsa testvérvárosai részére az első művésztelepet Kendlimajorban. Zeljko Ausztriából jött, a gleisdorfiakkal.

Nagyon hamar megtaláltuk a közös hangot, a közös nyelvet. Sokat beszélgettünk, főleg a közéletről és a történelemről. Az életünkről. Azóta rendszeres résztvevője a Kendlimajori Ludvig Nemzetközi Művésztelepeknek, ahol valahogy mindig a társaság centrumában mozog. Hat alkalommal (2006–11 között) ő is szervezte Hudek Art művésztelepét Marija Bisticán, Horvátországban.

LUDVIG KLÁRA MEGNYITJA A KIÁLLÍTÁST,
KÖZÉPEN A MŰVÉSZ, ZELJKO HUDEK

ZELJKO HUDEK FESTMÉNYE: MUNKÁSKOCSMA

Zeljko Hudek Zágrábban született, közel a vasútállomáshoz. Egy olyan környéken, ahol éjjel-nappal intenzíven zajlik az élet. Emberek jönnek s mennek, hoznak-visznek dolgokat, várják a vonatot, a vonaton érkezőt. Isznak, esznek, nevetnek, vagy épp' veszekednek, hangoskodnak. Ilyen környéken több a hajléktalan, utcán üldögélő vagy alvó ember – több a macska is. Több az ittas férfi és a kihívóan öltözött nő. (Ezek a helyzetek és figurák visszatérnek Hudek festményein is.)

Édesapja a jugoszláv, majd horvát tv1-es csatorna operátora volt, s hangmérnökként dolgozott a filmgyárban. Zeljko sok időt töltött apja munkahelyein, ahol hírességekkel, világsztárokkal is találkozott. Töbüknek máig őrzi az autogramját.

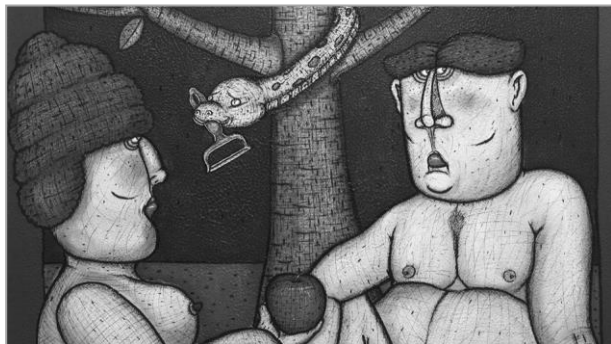
A zágrábi művészeti egyetemen tanult festészetet. Egy rajzfilmstúdióban kezdett dolgozni, ahol háttérképeket festett, rajzolt, és operatóri munkát is végzett. Aztán egy kitérő következett.

Marija Bisticán, ebben a Zágrábtól 60 kilométerre lévő szakrális kisvárosban a családnak van egy szállodája a főtéren, a templom mellett. Itt volt ő egy kocsmá tulajdonosa a testvérével, ebben a kocsmában dolgozott néhány évig. 2003-ban otthagyta a kocsmát, a házat, hazát, végleg kiköltözött feleségéhez Ausztriába, aki akkor már hosszabb ideje ott élt és dolgozott. Az örök-ké zajos, nyüzsgő életből egy csendes kisvárosba került – lehetősége van az elmélyült munkára. 2006-tól szabad művészként, kizárólag festészetéből él.

Képein visszaköszön a hagyományos horvát naiv festészetre jellemző mozgalmasság, a hétköznapi életet bemutató karakterábrázolás, a körülöttünk nyüzsgő állatok – mint az emberhez idomuló karakterek – és a mindennapi használati tárgyak jelenléte. Zeljko Hudek ennek a naiv világnak az elemeit emelte be saját művészetébe, s teremtett belőle ízig-vérig kortárs művészetet.

Amíg a naiv festészetben a megidealizált élethelyzetek illuzórikus romantikáját látjuk, mint egy nagyon is vonzó, élhető világot, addig ő a városi ember napi élményeit, családi konfliktusait, a lepusztuló tárgyakkal túlpakolt élettereit, alkoholizmusba menekülő kilátástalanságát élhetjük meg képein. Megalkotásukhoz állandó szemlélődésre, a történések folyamatos feldolgozására, hihetetlenül nagy koncentrációra és kitartó munkára van szükség.

Legutóbbi művésztelepünkön odajött hozzám, hogy nincs türelme az apró figurákhoz. Gondolkodás nélkül csak annyit mondtam, akkor fess egy nagy figurát. Aztán mindketten mentünk a dolgunkra, este viszont megjelent az aznapi terméssel: két képpel, két „nagyfigurás” portréval, amelyekbe ugyanúgy bele tudta fogalmazni önmagát, a „zeljkói” látásmódot.

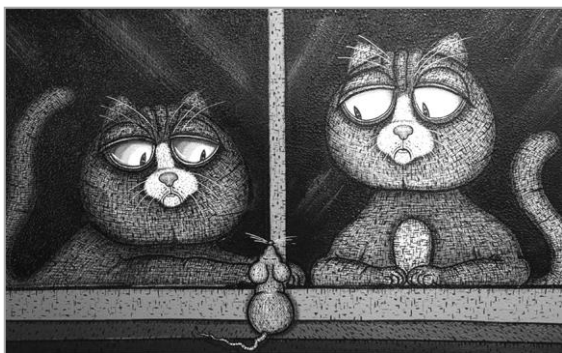

Azóta az átalakult hudeki képeken láttatja napi emberi gyarlóságainkat. Az alapvető szemérmességet is nélkülöző magamutogatást, ahogy például a szüntelen „boldogságunkról” készítünk szelfit közösségi oldalakra. Szociális érzékenysége erőteljesen mutatkozik meg képein. Ez az érzékenység magánéletére is jellemző.

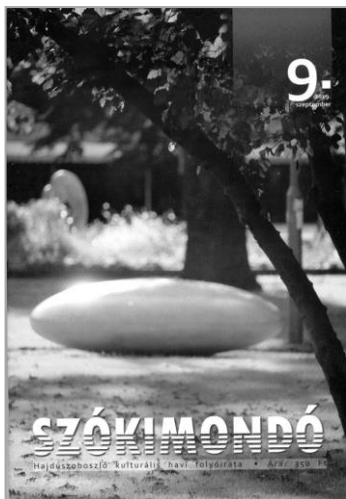
Harsány színekkel dolgozik, és ezzel mintegy fel is oldja a témában rejlő feszültséget. A színek és a karikatúraszerű ábrázolás miatt érezhetjük képeit vidámnak, humorosnak vagy meseszerűnek – míg a színek és a karikatúrák mögül elénk (és belénk) vetítődik a társadalmi és emberi mélyvalóság.

Aktív művész, aki mindig figyel, szemlélődik, és ha valakinek a karakterét elkapja, az nem ússza meg... belekerül a zeljko-i történetek egyikébe. Vagy, mint kutya, macska kerül a vászonra, ahol a tekintet, a tartás, az üzenet állatról és emberről egyaránt szól. – Szeressék Zeljko Hudek képeit!

LUDVIG KLÁRA
2019 JÚLIUSÁBAN
VONYARCVASHEGYEN
ÉS SZEPTEMBERBEN
A NAGYKANIZSAI HONVÉD
KASZINÓBAN ELHANGZOTT
MEGNYITÓJÁNAK
SZERKESZTETT VÁLTOZATA.

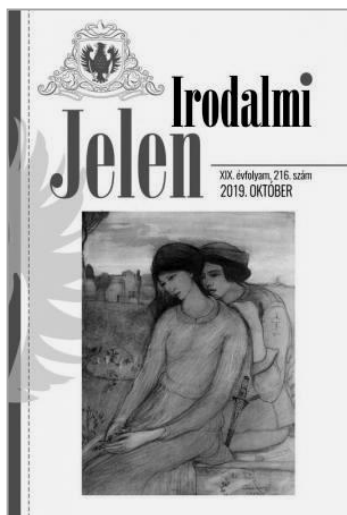
RÉSZLETEK ZELJKO HUDEK
FESTMÉNYEIRŐL

SZÓKIMONDÓ – 2019/7–8; 9.

A hajdúszoboszlói kulturális havilap nyár végi, összevont számában zenei körképet kaptunk a szabadtéri színpadon föllépett együttesekről. Az irodalmi részben Ratkó Józsefről írt Erdei Sándor, a Ratkó-életművet bemutató, Jánosi Zoltán által jegyzett monográfia kapcsán, s irodalomtörténeti érdekesség Bakó Endre közleménye *Székely himnusz, Székely Miatyánk* címmel; Bieliczky Joó Sándor pedig a 140 éve született Móricz Zsigmondra emlékezett. A szeptemberi folyóirat-számban a nyári zenei körkép folytatását adta Barta Éva, öt

portréinterjú közreadásával, s ebben a számban is jelentkezett írással Erdei Sándor, aki a 80 éves Kádár Nagy Lajos képzőművész életművét méltatta. A Tatár Éva költő, író, újságíróval Béneyi József által készített, egy magnóka-zettáról véletlenül előkerült interjú posztumusz jelent meg, hiszen Béneyi két évvel ezelőtt elhunyt, s tatár új verseiből is közöl összeállítást a folyóirat.

IRODALMI JELEN – 2019/OKTÓBER

A folyóirat nyomtatott októberi száma az online változat nyár végi anyagaiból válogat, a hónap alkotójaként Mezey Katalint mutatva be: a költő, író művei mellett két esszét is olvashatunk róla – Böszörményi Zoltán és Varga Melinda tollából (utóbbi Mezey Katalinnal folytatott beszélgetését szintén közli a folyóirat). A *Debüt* rovat Károly Dorinát mutatja be, izgalmas esszé Karafiáth Judit *A francia Kundera c.* írása; a kritikai rovat pedig Nagy Zsuka *Pigment* című kötetéről kínál két olvasatot: Abafáy-Deák Csillától és Köllüs Lajostól.

ZEMPLÉNI MÚZSA 75 – 2019/ŐSZ

Kettős jubileumot ünnepel az idén, illetve 2020-ban Sárospatakon szerkesztett társadalom-tudományi és kulturális folyóirat. A *Zempléni Múzsza* 75. számának ünnepi bemutatóját augusztus végén rendezték, s jövőre XX. évfolyamába lép a Bolvári-Takács Gábor főszerkesztése alatt megjelenő nívós periodikum.

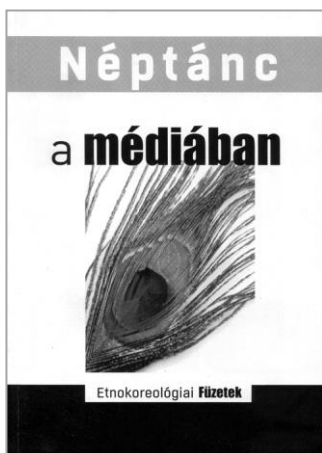

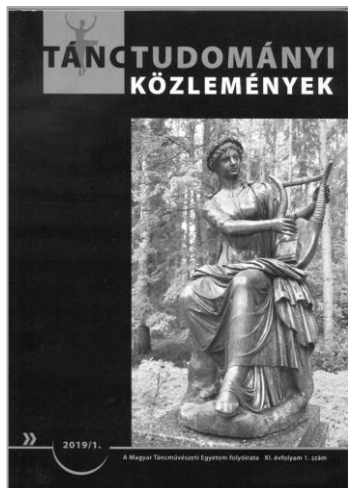
A 75. szám tartalmából:

A *Látótér* rovatban Hoppál Mihály Erdélyi János és a magyar folklór kapcsolatáról ír; Szathmáry Béla a Sárospataki Jogakadémia híres tanárát Emődy Dánielt mutatja be; Godzsák Attila az 1927-es sátoraljaújhelyi revíziós nagygyűlés történetét eleveníti föl; Támba Renátó Czigány Dezső gyermekábrázolásait értelmezi. A *Látómező* rovat Finta Éva verseit; Báger Gusztáv válogatott és új verseinek – a költő 80. születésnapjára megjelent – kötetét mutatja be. A *Látószög* rovatban Kelemen Judit búcsúztatja Földy Ferencet; s megelevenednek Bán Frigyes filmrendező 1949–50-es pataki alkotóházi emlékei is.

NÉPTÁNC A MÉDIÁBAN

Új sorozattal, az *Etnokoreológiai Füzetek* 1. kötetével jelentkezett a Magyar Táncművészeti Egyetem 2019 nyarán. A kötet a 2016 júniusában, a szentendrei Skanzenben rendezett konferencia szerkesztett anyagát adja közre. A Kádár-korszaktól napjainkig kínál betekintést a néptánc és média viszonyába, a néptánc különböző politikai kontextusokban elfoglalt szerepébe. A kötet alig száz oldalas, mégis hiánypótló, a téma kutatása ugyanis még csak most kezdődött el.

TÁNC-TUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK 2019/1.

A Magyar Táncművészeti Egylet tudományos folyóirata 2019/1. kötetének fő blokkját a Tánckutató Doktoranduszok III. Országos Konferenciája köré szervezték – itt olvashatunk pl. a '80-as évek örökségéről a mai hazai kortárcsánccszenában és a funkcionista szemléletű tánc kutatás elméleti-módszertani alapjairól vagy a részvételiség jegyében zajló táncelőadásokról. Az *In memoriam* rovatban a 2018-ban elhunyt Fenyves Márk, Hézsó István és Kun Zsuzsa emléke elevenedik meg.

TÁNC-MŰVÉSZET – 2019/ŐSZ

A tartalomból:
 Beszélgetés Volf Katalinnal,
 Schumiczky Endrével és
 Goda Gáborral –
 Gara Márk emlékezése
 Patócs Katóra –
 70 éves a Honvéd
 Táncgyűttes – születés-
 napi könyvköszöntő –
 az alapfokú táncművészeti
 oktatás módszertani
 fejlesztéséről –
 világszínpad Göteborgból –
 a formabontó előadások
 seregszemléje –
 „táncmedicina”: egy
 tudományág a művészet
 szolgálatában.

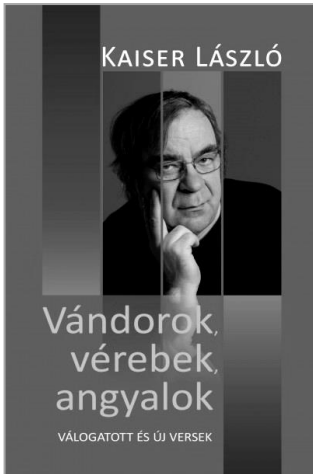
FÉNYLESEN

Sz. Tóth Gyula *Tanári noteszével* már nem egy alkalommal foglalkoztam. A rendhagyó vállalkozás darabjai több mint egy évtizede jelennek meg, és hírt adtam korábban az idén megjelent, a 2018-as év szubjektív krónikáját rögzítő *Fénylesen* c. kötetről is. Ez a sorozat 13. darabjaként – a *Hungarvox Kiadó* gondozásában – látott napvilágot.

Az egyre vastagodó sorozat végső soron az „Sz. Tóth Gyula Összes Művei” címkét is megkaphatná: napi tűnődései ugyanis nemcsak a klasszikus napló-bejegyzések közé sorolhatók, hanem számos műfaj ötvöződik bennük – pl. a kommentár és reflexió, a jegyzet és glossza, a tárca és recenzió vagy az esszé. Utóbbi műfaj jelenléte azért is domináns, mert nemcsak a franciás műveltségi gyökerekből táplálkozik, hanem szépirodalmi igényű, nem egyszer filozofikus hangú kísérlet az a világ- és önértelmezésre, melynek kiindulási pontot kínáló alapja általában valamilyen olvasmány. Ám az élmények közt nemcsak könyvek, hanem újsághírek, folyóirat-megjelenések, a televízió által közvetített s a szűkebb-tágabb környezetben tapasztalt jelenségek is gyakran föltűnnek. Így beszél Sz. Tóth Gyula a nyelvről és lélekről, az egyéni és kollektív közérzetről, a múlttól (hagyományról és örökségről), a jelenről (útkeresésről és egzisztenciális állapotról), valamint a jövőről (a perspektíváról és vízióról, a bizonytalanságról és a bizonyosság hitéről).

Lapozgatom a könyvet, én is „fénylesen” vagyok – a világosságra vágyom vagy legalább is arra, hogy tisztábban lássak –, s bámulom azt a kitartást és a hitet, hogy minden nap megszületik valamilyen tanulság, amely egy tanulási folyamat köztes állomása. Néha csak egy rövid bekezdésben, de máskor több oldalon rögzíti a napot – hiszen minden nap kiérlel magából valami följegyzésre érdemes „eseményt”, magánszenzációt (már ahogy Márai Sándor értette ezt, miszerint belépni egy idegen szobába, ahol még soha nem jártunk előtte, legalább olyan izgalmas és érdekfeszítő, mint beszélgetni a gyilkossal vagy az édesanyjával). Idegen „szobákat” fedez föl Sz. Tóth Gyula is, megismeri és az „idegent” megpróbálja „otthonossá” tenni; máskor a már jól ismert szobákba látogat vissza, átrendezi azokat, s mivel napi jegyzetelése során tudatosítja a változást, magában is, a változáshoz alakítja az írás és a gondolkodás terét – s leginkább saját toronyszobája lesz így egyre fényesebb.

Kalandot kínál Sz. Tóth Gyula, mely nem pusztán egyetlen ember kalandja, hanem az együtt-gondolkodásé; s még csak nem is kell napról-napra haladni vele, mert bárhol üjtük föl a kötetet, érezzük belőle a lélekfény áradását.

KAISER LÁSZLÓ:
VÁNDOROK, VÉREBEK, ANGYALOK

Válogatott és új versek

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2018.; 156 old.)

Ez a kötet Kaiser László költő, író, irodalomtörténész 23. könyve – de az elmúlt huszonhárom esztendőben a verseken túl tanulmányokkal és esszéekkel, portrékkal, vallomásokkal, interjúkkal és novellákkal, zenés játékkal, illetve operaszöveggel, ráadásul a Hungarovox Kiadó igazgatójaként az utóbbi évtized hazai könyvpiacának is egyik kánonalakító résztvevője lett.

Országos lapban először éppen negyven esztendeje, 1979-ben jelentkezett (a *Vigiliában*), de csak a '90-es évektől, negyvenéves korától írt rendszeresen. „Monológok talán és persze regisztrációi mindannak, ami bennem van, és amit magam körül észlelek, tapasztalok, pásztázok. Nem tudom, és nem akarom a kettőz különválasztani. Hogy lássak – és látva lássanak” – írja Kaiser László szerzői ajánlásában, a kötet fülszövegében.

A 65. születésnapra megjelent kötet igen szigorú válogatás a költői életműből, öt kötet újraérelt rezüméjét megtoldva a 2016–18 között született tíz új verssel. Az első kötetből (*Üdvözet a vándornak* [1975–1996]) 14, a másodikból (*Összes ajtómat kitárom* [1996–2004]) 14, a harmadikból (*Álmod a csönd* [2004–2009]) 21, a negyedikből (*Galambok és véredek* [2009–2012]) 26, az ötödikből (*Elfáradt összes angyalunk* [2012–2016]) 42 költemény szerepel a válogatásban. Egyre több verssel reprezentálódnak az újabb költői korszakok, ami az érlelődés folyamatára utal, a lírai hang megtalálására és a tisztulásra, az egyedivé válásra. De a címek is többletjelentést hordoznak: az például, hogy az *Üdvözet a vándornak* címtől a „toldalékként” adott új versekben *A homogén vándor* önmeghatározásig jutott el; a válogatókötet címe pedig három kötetéből emeli ki a „vándor – véreb – angyal” hármását, mely talán úgy is sorrendbe állítható, hogy a vándort a véredek fenyegetik, ám az angyalok védelmeszik az útja során.

Lukács János a kötetéről írt, a *Pannon Tükör* 2019/4. számában megjelent kritikájában úgy fogalmaz, hogy a vándor Kaiser László „kedvelt (ál)öltözeté”,

hiszen a költő: „vándor az életben, az időben, az emberi közösségben, de akár még a baráti poharazgatásban is”. Vándor ő nem pusztán a térben, hanem az időben is, és „időnként résztvevő, de – kívül- és felülállóként – mindig ítéletalkotó”. S párbeszédet folytat a „lehetséges sokféleség” között, önmagával és Istennel, a barátokkal és rosszakarókkal. A párbeszédkényszer fordítja a múlt és a jövő felé egyszerre: a *Galambok és véredek* kötetből a két utolsó versben az apa emlékét idézi föl (*Becsukódott*), majd lányát szólítja meg (*Még nem*). A dialógus, gyakran monológformában, folyamatos, a napi dolgok az „örökké” fénykörébe kerülnek, ám van úgy, hogy a párbeszéd céltalan: *Beszélgetés befejezve* – szólaltatja meg indulatát a költő a „bunkósodó világgal” szemben.

Ezen a vándor-úton szükségszerűen rajzoldóik meg az életsors: a szűkebb (vérségi) és tágabb (szellemi) családdal, a gyermekkor vágyakozásaitól a felnőtt számvetéséig és az érett férfi emlékeiig – de nem emlékezés Kaiser költészete, sokkal inkább tanulságkeresés és jel- vagy üzenethagyás a „fogyó időben”. Ez a fogyó idő pedig egyre erősebben szembesíti a költőt azzal, hogy a vándor a földi útról fölnézzen a csillagokra.

KAISER LÁSZLÓ:

KÉSZÜLŐDÉS

Magamra húzom szegénységem,
pedig lehetnék talán gazdag,
formálok magam vénségesnek,
bár maradhatnék fiatalnak.

Élhetnék örökké, semmi az,
de sürgetem immár a véget,
csókolnának kurvák is engem –
ölelnek inkább mindenségek.

Nyugton telnek napjaim immár,
fényesednek nekem az esték,
ha a nagy sötétség betoppan:
világosodik bennem az ég.

KAISER LÁSZLÓ újabb verseiből:

A HOMOGÉN VÁNDOR

Homogén vándor a mellékutakon
konzekvens keresést föl nem adhatom
nem adom föl hogy legyek és lehessek
hogy nem kellenek már álcázott szennyek
pofámba hazudott hírek és vad tények
nem vagyok gyáva de gyártóktól félek
miként félek a tegnapi hitektől –
látok már mindent égből és gödörből

ELMÚLT

Elmúlt a mélycsönd és el a fergeteg, harmóniában kisedd és vele a szörnyeteg, újra a régi és régi az új,	valami megmarad és folyton kihull, s kihull belőle, bele az ürbe – sötétnek visszfényét valaki elűzte.
--	--

SZÜLETÉSNAPO

Most vagy föl vagy elhagyod magad,
most pincemély vagy szolid koccanat,
most remélsz vagy leszel búskomor,
most pengeagy vagy fejed szétbomol,
most egyben vagy lehet szerteséjjel,
éjjelben a nappal, nappalban az éjjel,
lehet minden és lehet a nagy semmi,
ellökni szókat vagy kezét kézbe venni.

Lehet Istennel és Isten nélkül élni.

SERFŐZŐ ATTILA versei:

CSAK ÚGY EGYMAGAMBAN...

Csak úgy egymagamba csöndesen,
kéz-kézben távolabb szakadok,
a búcsúkat ki tartja számon,
tán a kora őszi lombosorok.

Az út mellett nyugtalan tócsasugár,
finom fénye szövetkezett az éggel,
de holnap elmossa egy füstölgő ár,
s a horizont közben jajveszékel.

Isten a roppant terek ura,
és a visszhangzó lelkeké...

LOMBOKON

Míg a véredben elfojtott fény zokog,
léted is csupán vélhető,
fogoly vagy, s én is az vagyok,
kezeden bilincs az elsikló idő.
Emlékszel? Üres volt a nap,
s magamnak miattad
kitaláltalak.
Az elveszített mozdulat lettem,
nap min nap
emel arcához az Isten.

BRAUN ÁGNES tárcája:

A VONATÚT

Világéletemben mindig János úrral éltem. Mindenhová együtt mentünk: dolgozni, bevásárolni, sportolni, moziba... – egyszóval mindenhova. Reggel felkelt, felöltözött, evett, fogat mosott, majd felvett engem.

Hogy ki is voltam én neki? A kabátja. Nagyon boldogok voltunk együtt, mióta az eszemet tudom, mindig vele éltem. Ketten laktunk, csak ő és én – a világ ellen.

Egy átlagosnak tűnő reggelen János úr, ahogy már említettem, a szokásos napi rutinját végezte: felkelt, felöltözött, evett, fogat mosott, majd az ajtóhoz lépve felvett, és elindult a vonatállomás felé.

Mindig ugyanazon az útvonalon haladtunk, át a füvön, rálépve a járdára, el a piros ház előtt, majd a sárga és a narancssárga ház előtt is, aztán megint egy piros ház előtt, egy park mellett, egy iskola mellett, még két sárga ház előtt, és már ott is voltunk a vonatállomáson.

Nagyon szeretettünk így utazni, s engem izgalommal töltött el az indulás pillanata.

– Jó reggelt, Margit! – köszönt gazdám a jegyárúsító hölgyikének, mint minden hétfőn, kedden, szerdán, csütörtökön és pénteken, hiszen ezeken a napokon utaztunk a munkahelyünkre.

– Jó reggelt, János! – köszönt vissza Margit.

Kedveltem Margitot. Mindig kedves volt velünk, szerintem János úr is kedvelte...

Míg ezen gondolkodtam, már fel is szálltunk a vonatra. A helyünkre ülve, elővette a kedvenc könyvét, majd olvasni kezdte. Mellénk ült egy férfi, aki sárga sapkát és piros cipőt viselt, mókásan nézett ki. Egy idő után levette a pulcsiját, így trikóban folytatta útját. Ekkor János úr is letette a könyvét és levette a kabátját – azaz engem –, majd gondosan az ülés és az ablak közötti kis részbe helyezte.

– Ma a megszokottnál is melegebb van ezen a vonaton! – szólalt meg a mellettünk ülő sárga sapkás ember.

– Igen, nekem is feltűnt – válaszolt János úr, majd folytatta az olvasást.

Az utunk a továbbiakban csendesen telt, ahogy a fákat, falvakat és városokat néztem, fel sem tűnt, hogy megérkeztünk úti célunkhoz, míg János úr

fel nem állt, kicsit kapkodva, hiszen elaludt az úton, s könyvét, táskáját fogva két kezében, le nem ugrott a vonatról, mielőtt az tovább indul.

Ám egy fontos dolgot elfelejtett. ENGEM.

Sosem történt még olyan, hogy elhagyott volna. Láttam az ablakon keresztül, ahogy a vonattól távolabb sétál. Nagyon megijedtem, hisz elfejtett, és én ott maradtam, egyedül. A vonat pedig elindult velem a következő állomásra. Még láttam, ahogy János úr megáll, majd rémülten visszaszalad.

Rájött, hogy nem vagyok vele.

Sajnos, már késő volt, hiába kapkodta a lábát, a vonat már elindult, s mi magunk mögött hagytuk őt. Nem tudtam, mi lesz most velem, és igen nagy szomorúság tört rám. Városról városra, mezőről mezőre haladva bolyongtam a világban.

Egy idő után János úr helyére leült egy hölgy, ölében kislányával.

– Sokáig utazunk még? – kérdezte türelmetlenül a kislány az édesanyját.

– Nem, már csak egy kis idő van hátra, és már ott is vagyunk – válaszolta édesanyja, majd közben arról beszélgettek, mi fog történni az óvodában, az édesanya ugyanis oda vitte a lányát.

Engem nem vettek észre. Amikor leszálltak, láttam, hogy a sárga sapkás ember még a vonaton van. Ahogy haladtunk tovább, egy idős hölgy lépett a vonatra, és elindult helyet keresni. A sárga sapkás észrevette ezt, és azonnal átült János úr helyére. Így szólt a néninek:

– Jöjjön, üljön le ide, van itt egy szabad hely!

A nénike le is ült, és kötögetni kezdett.

– Az unokámnak lesz, Készítek neki egy kék pulcsit, mert a kék a kedvenc színe – magyarázta.

– Karácsonyra? – kérdezte a sárga sapkás ember.

– Igen, remélem, elkészül addigra – válaszolta néni, és folytatta a kötést.

Az idő nagyon lassan telt, a vonaton hatalmas volt a nyüzsgés.

Lehetetlennek tartottam, hogy megtaláljon a gazdám – nagyon messzire kerültem. Egyre jobban hiányzott, tudtam, hogy ha ma hazamentünk volna a munkából, a szokásos péntek esti mozizás jött volna, de így én nem lehetek ott. És most már sosem megyünk együtt sehova, nem utazunk együtt többet.

Észrevettem, hogy a nénike már leszállt a vonatról, és készülődni kezd a sárga sapkás ember is. Mielőtt a vonat befutott volna az állomásra, gyorsan elővette még a palackját, s ivott egy kis vizet. Mielőtt visszarakta volna táskájába, a palack kicsúszott a kezéből. Egyenesen rám esett. Miközben lenyúlt érte, észrevettem engem.

– Hát te meg hogy kerültél ide? Itt felejtettek? – kérdezte.

Meglepődtem, amikor hozzám ért. S nem is engedett el. A kezében tartva szállt le a vonatról, és elindultunk egy számomra idegen városban.

Már sétáltunk egy ideje, majd megérkeztünk egy zöld házhoz, és belépünk az ajtón. Nagyon szép lakás volt, tágas és vidám.

– Megjöttél? – kérdezte egy kislány, majd odaszaladt a sárga sapkás emberhez.

– Igen, itthon vagyok – válaszolta boldogan az útitársam, és megölelte a kislányt.

– Hát ez meg honnan van? – kérdezte érdeklődve a lány, miközben óvatosan méregetett.

– A vonaton találtam. Valaki elhagyta, gondoltam hazahozom – mondta.

– Jól hallom, új tagja van a családnak? – lépett ki a szobából egy nő, aki valószínűleg a sárga sapkás ember felesége lehetett.

Valóban új családtag lettem. Attól a naptól kezdve már nem János úr viselt minden nap, hanem a sárga sapkás ember. Vele mentem a munkába, kirándulásra a családjával, mindenhova.

Nagyon megszerettem őket is. Vigyázott rám. Sosem szakított el, rendszeresen tisztított, és vitt magával mindenhova. Igaz, nyáron – János úrhoz hasonlóan – őt is kevesebbet láttam, de boldogok voltunk.

Az idő gyorsan telt, és mire észbe kaptam, már három éve laktam velük.

Egy reggel a sárga sapkás ember vonattal utazott, ugyanis meglátogatta a testvérét, még egy tortát is vitt neki, ugyanis szülinapja volt.

Ahogy felszálltunk, lerakott a karfára, s maga elé vette a tortát. Következett az állomás, ahol le kellett szállnunk. Felállt, a tortát is a kezébe vette, ám majdnem elejtette, így újra lerakta és biztosabb fogást keresett rajta.

Ez beletelt egy kis időbe, a vonat már majdnem indult, ő pedig kapkodva sietett az ajtó felé, szinte futott, és engem a karfán hagyott, mivel sietve szállt le, és a keze is tele volt.

Elfelejtett. Így én a vonaton maradtam, egyedül utaztam tovább. Nagyon megijedtem, már megint egy vonaton felejtődtem, akár csak régen, mielőtt a sárga sapkás emberhez kerültem.

A vonat csak robogott tovább. A következő állomáson az üresen maradt helyre egy fiú ült le, és meglepetten látta, hogy ott árválkodom.

– Itt felejtettek? – kérdezte a fiú, majd elővette könyvét és olvasott.

Így utaztunk tovább.

Az emberek szálltak le a vonatról, és szálltak fel a vonatra. Majd a fiú megállója következett. A táskáját egyik kezébe vette engem pedig a másikba. Nem tudtam, mit tervez velem, viselni ugyanis nem tudott volna, mert túl nagy voltam rá.

Amikor leszállt, nem a kijárat felé vette az irányt, hanem a jegyáros pult-hoz lépett.

– A vonaton találtam ezt a kabátot, valaki ott felejtette – mondta, majd átadott a jegyáros hölgynek és elment.

A jegyáros rám nézett, és nézett és nézett egy darabig, majd ezt mondta:

– Nem hiszem el! Te meg merre kóboroltál? – kérdezte meglepetten, még a kezét is összecsapta, és eltett.

Nem értettem, miért mondta ezt, de nemsokára elindult haza.

Kileptünk az állomás épületéből, elhaladtunk két sárga ház előtt, majd egy iskola előtt, egy park előtt, egy piros ház előtt, aztán egy narancssárga előtt, elmentünk még egy sárga ház előtt és végül egy piros ház előtt.

Nagyon ismerős volt a környék.

A jegyáros nő, kezében tartva, belépett a házba.

– Megjöttél, Margit? – kérdezte egy hang.

Ahogy meghallottam ezt a hangot, hihetetlen boldogság tört rám.

– Meg bizony, férjcském, és hoztam neked egy meglepetést is! – mondta Margit.

Ekkor ismertem csak föl. Hiszen régen majdnem minden nap találkozunk, ám most rövidebb volt a haja.

Ekkor az előszobába lépett János úr.

– Nem hiszem el! Végre hazajöttél! – kiáltott fel boldogan az igazi gazdám, és átölelt.

Hihetetlen, hogy milyen messze keveredtem, s mégis visszakerültem János úrhoz. Nagyon szerencsés kabát vagyok, az egyszer biztos, de hiszen tudjuk, hogy ami egyszer elveszett, az mindig visszatalál.

Vagy így vagy úgy.

KÁNTOR ZSOLT versei:

APERION & JAH

Bemenet és távozás

Ott van a szöveghely, ahová visszatért. Egy tisztás az arborétum közepén. S meglepetésére, új értelmet nyert a vége. Mire odaért, vizionlatta a dolog alapszála. De a lomb más volt. nem az, amit korábban bemásolt. Helyette egy új jelentés várta.

Nem önmagából megértendő entitás, mint a természet vagy a nyelv.
Hanem egy lény, Aki az igéből kikelt.

S ott volt Ó is, aki odament. „Mindig is ember voltál egy kicsit. Ha nem sértelek. Az eredeti példány. (Adam Kadmon.) A testté lett csend.”

„Igen.” Mondta a Szó. Van „Nálam számodra egy kis ennivaló.” Hal és lépes méz volt. S akkor egy vércseppet hullatott a tábortűzre a félhold.
Na. Ez a találkozás is megvolt.

A lelkembe költözött a Menny.

A harmadik égbolt.

LÉLEKÁLLAPOTKÉP

Sonnenfinsternis – Koestler emlékére

Oly méltányosnak érezte, amit megtett.
Minél igazságosabb volt, annál bűnösebb lett.
Mert a hivalkodást, mint érvet, toltá be az ész.
Új álarcát mutatta az agresszor őszinteség.

Lám, az eufória egy sodró modern dráma.
Közben egy másik lélekké vált, sirályból páva.
Átjárta az extázis, mint léggömböt a szél.
Majd a hang álmodta meg, mint életre kelt regét.

A történelem korszakküszöbre ért.
És megtorpant. Mintha a várakozás volna a tét.
Volt benne szusz. És új lélek-bibék.
Egyetlen szabad vegyérték is találhat tervet.

S a dallamot, mint egy kontextus nélküli verset.
Újraszóttte, mint megálmodott kertet.
A Napból kifolyó ég.

LEGYŐZHETETLEN PÓZ

Ahogy leguggol a balerina. Minden porcikája fehér.
Hogy tud ennyire ünnepélyesen cipőt fűzni?
Miként tudja a derekát behajlítani?
Mintha előre bukna, pedig biztos lábakon áll.

Benne van egyfajta diadalittas taglejtés.
A hátát látjuk, az izmok megfeszülnek.
Mégis laza minden rost, nincs ránc, csak rengeteg fény!
A műgond betetőzése, ahogy babrál.

Majd megérinti a cipője orrát. Frenetikus póz.
Ha egy icipicit oldalra fordulna.
Lehetőség nyílna behatóbban tanulmányozni
az egyes takarásban lévő, rejtettebb tájékokat.

Nem magamutogató típus.
Ráadásul itt a fotóművész.
aki egyenesen ellenszenves. S kéri tőle:
maradjon moccanatlan.

A PILLANAT CSEPPJEI

KÁNTOR ZSOLT tárcája

A Metanoia Whisky Ház Szarvas legeldugottabb odúja volt. Egy garázs. A Körös part melletti lakótelepen. Emlékszem, a holtág ott mindig kissé fodros volt, mint egy enyhén ráncos asztalterítő. Ahogy Virginia Woolf mondaná. S amikor először ott jártam, épp biliárdoztak a nehéz fiúk. Vasmunkások, testépítők. Az ablakon át rá lehetett látni a tőkés récékre, a csónakokra. A vízben valamennyi sáv megtorpant és felpúposodott, amikor első alkalommal belekortyoltam a whiskymbe a pultnál. Különleges helyről jött ez az ital, egy szigetről származott, ahol kizárólag költők éltek.

Láttam, ahogy partot értek a szőke kajakos lányok, az árnyak rávetődtek a ciprusokra, fehér pólók alatt megrezzentek lágy emlők. S a folyóban épült szökőkút vízcseppjei finom fátylat terítették a kavicsokra. Bent a homályban minden bizonytalan körvonalú volt és anyagtalan. A nehéz fiúk kimentek a kajakos lányokhoz.

Néztem a csapos sapkáján a pókhálót. Szálain vízgyöngyökként csillogó fénycseppek. Kis por hullt a felszolgáló szempilláira. „Kezem feje tüzel, tenyerem mégis hideg és nedves a harmattól.” Szólt meg az egyetlen női vendég, a szarvasi kaméliás hölgy, a kis, kör alakú asztalkánál, az ablak alatt. „Tarka virágok sora a fűzőld tengerében. A szirmok tarka sapkás harlekinnek. Én vagyok az idő. Szárak emelkednek lent a sötét üregekből. A virágok, mint fényből lett halak úsznak a sötét, zöld vizeken. Kezembe veszek egy virágszárat. Én vagyok a szár.” Mindig Woolf citátumokkal orvosolta depresszióját. Ha józan volt, megtért Istenhez, és mindenkivel elmondatta a megtérő imát. Metanoia, mondta, a gondolkodásmód megváltozik. Amikor beszállsz a transzcendencia-expresszbe, elszáll veled a praxis. Ezt már két pohár pálinka után szavalta.

Csilíngelt a csillár, ahogy kinyílt az ablaktábla a huzattól. Idő-lady alá akarta írni a jóváhagyást, hogy hazatoloncolják, de meggondolta magát az utolsó pillanatban. Visszaült. Majd aludt rá egyet gyorsan asztalra borulva, és mégis engedett az angyaloknak. Részegen is értelmes mondatokat írt a nála lévő, kockás füzetbe. Utolsó feljegyzésében elismerte, hogy

az örökkévalóság az erősebb, és bocsánatot kért, hogy túl akart járni az eszén. A beszéd volt az egyetlen kapaszkodója. Szinte fétis és jelkép volt neki egyszerre. Ahogy ő aposztrofálta a glosszolóliát.

Majd felcsendült a csapos táskarádiójából egy impresszionista zene-mű. A teljes elalvás (az álomban olvasás) prelúdiума. A hölgy egója közben ALÁMERÜLT A DELÍRIUMBAN. Az ihletnek, a fenyegetettségnek, a megrendülésnek és a kábulatnak az elegye konstituálódott a lelkében.

A pillanat begörbült, írta. Bizonyos területek (síkok) sallangmentesek lettek, ezekből kellett kiindulnia. Ide néha betévednek olyan sejtések is, amelyekből következtethetett bizonyos automatizmusra. A mámor, a vér felforrása megtörtént a hús kicsi csatornáiban. Így lett a szív egy időre az allegóriák tava. A bőr pedig a borzongás bársonya. ÁLOM és ébrenlét között találkozott megint a megdöbbenéssel.

A zene segített neki a partikularitást elviselni. „A gerle és róka.” Új stílusú szimfónia született. Erről számolt be a bal agyféltekéje a jobbnak. Akkor megállt a kukás kocsí az ablak alatt. Bejött a zöldségek és a kidobott gumik szaga. Hirtelen csütörtök lett. Az asztali naptár feldőlt. Az amazon végül elindult. Elkísértem. Leültem a nappalijában és vártam, amíg lefürdik. Majd pongyolát vett és mesélni kezdett. Megint megtért és rögtön renegát lett. Szidta a dézsmát és a cölibátust.

Evett a tegnapról maradt rántott húsból, ivott a kólából. Én folytattam a whisky-kúrát. Lement a kis boltba kenyérért és kajszibaracklekvárért. Én addig néztem egy kicsit a Bayern München–Reál Madrid mérkőzést, utána fölhívtam mobilon a whisky-viskó urát. Ő megnyugtató, hogy megkapta az elektronikus levelemet. Leközli a menyei Felhő Atlasz a kaméliás hölgyről írt esszémet, csak megvárják még a többiek cikkeit is. A Hold, a Plútó még nem küldött semmit. Várták az inspiráció-helikoptert. Az eukaliptusz-szigetről.

Amikor először ott jártam, a kaméliás hölgy még negyven se volt. Rézszege is nagyon szép, izléses küllemű, bájos díva volt. Állítólag, azóta nem látták. Pletykaanyunak hívták a szomszédok, és ő nem bánta. Imádtam a Logoszt.

A Metanoia Whisky Ház egy év működés után zárt be. Mert a tulaj folyóiratot pénzelt a bevételből. Honoráriumokat fizetett novellákért, versekért. Az ilyen tevékenység általában tönkre teszi a cégeket.

KÁNTOR ZSOLT *recenziója*

az Angyalok a Hajdúságban című verseskötetről

VITÉZ FERENC ANGYALAI

A műértés logosza, akár a történelem-teológia nyelve, kilép önnön folyam-medréből, az intuíció erejének engedelmeskedve, s mint a patakok, óceánná duzzad hóolvadás idején. Az ihlet túlfolyik, a kifejezés ellepi a tényeket, meg a képeket, s belép a figura etimologica a kontextusba, mint világ világossága. A fény ereje. A tiszta beszéd.

Vitéz Ferenc új kötete a hajdúböszörményi és a debreceni képzőművészet mértékadó alakjait veszi sorra, akként, ahogyan hatottak rá. Ahogy átélte a kép-élményt, amiképp a lelkébe belegravírozódtak a hangulatok, üzenetek. Úgy tesz róla bizonyosságot. Abban a hitben, hogy a vizuális élmény jelentéstartalma áthatotta és megváltoztatta, mint gondolkodó embert. Azt a pillanatot ragadja meg, amikor a mű belépett a személyiségébe. Erről ír verset. Ekphraszisz. (Vitéz Ferenc ennek nagymestere. Hiszen Ő írta a Kosztolányi Dezső: *A csúf lány* című novellájáról a remekbe szabott elemzést. „Lehet-e egy képpel hazudni?” – dilemma profi analízise még ma is az eszembe jut.)

A görög ekphraszisz jelentése magyarul: kimondás. Mint alakzat úgy határozható meg: a valós kép elbeszélése. Az ekphraszisz kép és szó: közös alakzata. S egyébiránt jól tesz a képzőművészetnek, ha az alkotások versbe foglaltatnak. Így beíródnak a verbális emlékezetbe a formák és a színek. S a szerzők maguk is újjászületnek egy új közegben. A szó-ecset, a szó-grafit Vitéz Ferenc eszközkészlete. Jól bánik velük. Már Wittgenstein megmondta, hogy a nyelv az szerszám. Amivel megfogjuk a csavart, a lemezt és összeszereljük a mondat-karosszériát. Majd megyünk vele egy kört.

A „*művészet dolga*” egyfajta higiéniai beavatkozás, mely a fizikai test, a műtárgy és a téma átszellemítését, vagyis az eddigiék kulturális átírását, jelenti. A ma embere átír mindent, hogy jobban megértse. Vitéz Ferenc az által dekódol, hogy egy új kóddal töltsön meg a dolgot. Dolog és szellem. Egymás nélkül nem teljesekek. S ez a „másik” kód maga a gyakorlati megoldás. A műnek, mint feladványnak a kibontása, megfejtése. Feltárás. Anatómia és antropológia. A szöveg öröme. Ahogy Barthes álmodott róla.

Ahogy az *Emberek a tanyán* című nyitóversben olvashatjuk: „Nem szólnak, csak a szemedbe néznek. / Tudják, hogy honnan jössz, ki vagy. // A feketét mondják feketének. / Hitet még soha nem cseréltek, / s torkukban reszel valami vad, / sanyarú, ősi sors fenéje.” Tűpontos Ars Poetica. (*Kurucz D. Istvánra emlékezve*)

A *Helyek* is kitűnő darab. (Maghy Zoltán képéhez) „Amott a messizi végtelen: / a nyári táj az éggel összeér. / Emitt a kert: a rózsá bokrán / Jézus-vörös és Mária-fehér.” Nekem különösen kedves ez az attitűd. Ez a karizma. Hogy valaki vállalja a hitét a nyilvánosság előtt is. Kiejti a Messiás Nevét. Máris nagyobb kedvem lett olvasni a külsőre is exkluzív könyvecskét.

A *Gyergyói ember* a másik kedvencem. (*Égerházi Imre festményéhez*) „Felhőbú villan férfi bajszán, / múlt időt fonnak mokány szálai. // A föld s fenyők árnya szűkül össze benne, / templomtoronyból száll alá a kedve.”

A *kertek színei* kompakt, remek szöveg. (*Pálnagy Balázs akvarellje előtt*) Pálnagy tanár úr engem is tanított a Péterfia utcai általánosban, 50 éve épp. „A természet az Isten másik arca. / Megtanít meghajolni – és gerincdet / egyenesen tartja. // Ő adja a legszebb harmóniákat. / Szerelmes tulipánt, félszeg orgonát / és harcos dáliákat.” S innen kezdve emelkedik az opus a lehető legmagasabbra. „Ha néha-néha szomorú a szíved, / kanca szemű lugasodon átszakadnak / az egek – és színek.” Erről van szó. Így kell szemlélődni értékképző érvénnyel.

De nagyon erős hatást tett rám a *Hajnalra az ég*. (*Ilku Marion József emlékére*). A *festő és az angyal* (*B. Mikli Ferenc festményéhez*). S a *Hortobágyi nimfa-ézés* szonettje is megérintett (*Madarász Gyula akvarelljéhez*). A *Grádicsok* pedig olyan, mintha Pilinszky ihlette volna. Pedig az inspiráció Baráth Pál grafikai felől érkezett. Az Aknay János intuíciói nyomán született darab, a *Szindbád találkozása az angyallal*, szintén eleven, emlékezetes vízzel, amely beleég az olvasói szívbe.

A *Haiku-félék* közül is eltettem a fiókomba, amibe a később felhasználható értékeket rejtem el, egy későbbi, átfogó antológiához. „Hallgat a rózsá. / Pilleszárny-szirmai közt / elalszik a fény.” A másik ékkő: „Hervadásodban / az öröm bűg. S eltáncolsz / bimbófakadást.” Benne van a Hajdúság elevensége, életteli dinamikája. (*Madarassy György képeihez*)

A recenzens hadd vallja be, hogy a legeslegjobban az *Asszonyfészek* (Gajdán Zsuzsa inspirálta) szövege nyerte meg a tetszését. Milyen szép szó ez is! Tetszés. A „Pillangó szárnyú alkonyat” és az ölelkező farkas-gerle kép. Meg az atmoszféra. Eredeti. Erős.

Lehetne még írni külön a *Mondatok és formák* (Pálfy Julianna képeihez) filozofikusságáról. A *Töredékek*, Kurucz Imre szobraihoz írt, zafirjairól sem feledkezem meg. De olvassa el őket minden befogadó, aki szereti az önmagát permanensen újjászülő nyelv unikális beszédét.

A fenti írás eredeti megjelenési helye:

Holdkatlan irodalmi és művészeti folyóirat, VI. évf. 12. sz.; 2019, 23–24. hét;
<http://holdkatlan.hu/index.php/publicisztika/recenzio/8770-kantor-zsolt-vitez-ferenc-angyalai-vitez-ferenc-angyalok-a-hajdusagban>

AGRIA – 2019/ŐSZ; KÜLÖNSZÁM:
KÖSZÖNTŐKÖTET KÖDÖBÖCZ GÁBOR 60. SZÜLETÉSNAJÁRA

Meglepetéskötettel jelentkezett (Lisztóczy László szerkesztésében) augusztus 6-án az *Agria* folyóirat, alapítóját és főszerkesztőjét, Ködöböcz Gábort köszöntve, aki a 60. születésnapján (Eger város irodalmi Nívódíja, a Partiumi Írótabor irodalmi díja, a Petőfi Sándor Sajtószabadságért-díj vagy a Hídverő-díj mellé most) a Magyar Arany Érdemkereszt kitüntetését is átvehette. És a különszámot, melyben a barátok és a szakma képviselői közt Bertha Zoltán nagy ívű kritikai portréval, az új esszé- és tanulmánykötetét (*Költők, versek, erőterek*) kiadó Kaiser László laudáló pillanatképpel, Aknay Tibor, Csontos Márta, Finta Éva, Gál Sándor, Kiss Benedek, Nagy Zita és Szakolczay Lajos verssel köszöntötte. S olvashatók az összeállításban Ködöböcz legkedvesebb verseinek csokra is (Ady Endre, Kányádi, Nagy László és Reményik Sándor, Juhász Gyula, Szabó Lőrinc, József Attila és Dsida Jenő, Weöres Sándor, Kiss Benedek, Utassy József és Nagy Gáspár költeményei). S valódi könyvtárosi-filológiai munka a Tömösközi Péter által szerkesztett *Agria-repertórium* – több mint 200 oldalon! –, melyből a folyóirat 2007. december és 2019. július között megjelent összes számának összes írása azonosítható, műfajokra és szerzőkre lebontva.

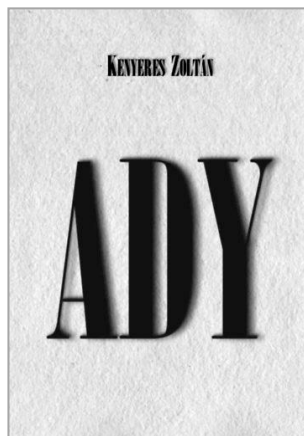
S néhány nap múlva már az *Agria* 2019. őszi rendes számával csöngetett a postás, a szokásos terjedelemben (288 oldal) és a megszokott rovatokkal, nemkülönben a semmit nem csökkenő nívóval és a széles műfaji-tematikai kínálattal. Hogy csak néhány nevet emeljünk ki belőle: verssel jelentkezett – mások közt – Anga Mária, Antal Attila, Baka Györgyi, Bíró József, Fecske Csaba, Finta Éva, Konczek József, Nagy Zita, Péntek Imre, Serfőző Simon.

Nagy Gáspárra emlékezik Szakolczay Lajos (aki ugyanebben a lapszámban a Szög-Art '19 – a Széphárom Közösségi Tér – kiállítását értékeli); itt olvasható Udvarhelyi András születésnapjára interjúja Kaiser Lászlóval („Ebben a lármás korban a kapaszkodó mégiscsak a kultúra meg a hiteles személyiség”); Bertha Zoltán pedig a móríci íróalkat sajátos vonásairól értekezik esszéjében („A magyar föld zenéje”). Sebők Melinda a 2 világháború utáni magyar irodalomból három kisportrét kínál: erkölcsi eszményeket és nemzeti sorsproblémákat vizsgálva Csoóri Sándor, Utassy József, Nagy Gáspár költészetében; illetve figyelemre méltó a nemcsak költőként, de irodalomtörténészként is egyre gyakrabban jelentkező Csontos Márta hiánypótló tanulmánya (*Ellenpólusok Reményik Sándor versbeszédében* címmel).

KENYERES ZOLTÁN RÉGI-ÚJ ADY-KÖNYVE

Kenyeres Zoltán (1939) Széchenyi-díjas irodalomtörténész 1998-ban már írt egy monográfiát Ady Endréről, e mostani, Hungarovox Kiadó által gondozott könyv ennek a kötetnek az átdolgozásával, kibővítésével készült el. Már a '98-as változat (*Korona Kiadó*) előszavában azt írta Kenyeres Zoltán (aki a 2010-es *Megtörtént szövegek* c. kötetében szintén szentelt egy kisebb fejezetet Adynak), hogy a vele kapcsolatos szakirodalom nehezen áttekinthető méretűvé (könyvtárnyi terjedelművé) növekedett. A legtöbbet róla írtak a 20. századi alkotók közül, s „ez a tekintélyes korpusz az értelmezéshagyomány csaknem teljességét felöleli, amire alig van más példa a magyar irodalomtörténetben. Az értelmezésfolyamat egy része ugyanis mindig láthatatlan, a vélekedések olyan kiterjedt folyamatrendszerébe tartozik, amelynek teljes írásba foglalását csak megközelíteni képes a kritika. Miközben pedig megközelíti e teljességet, egyszersmind mindig új és új mozzanatokat hozzá is tesz a korról korra alakuló magyarázó és értékelő olvasói véleményezésekhez, vagyis összefoglaló lezárás helyett mindig újabb interpretációs lehetőségek útját nyitja meg.”

S azért idézzük hosszabban a húsz évvel ezelőtti bevezetőt, mert abban olyan kérdések fogalmazódnak meg, melyek már Ady korában kezdtek ki-

bontakozni, mégpedig az értelmezésmódok sokféleségéről, és hogy létezik-e egyáltalán *egyetlen érvényes* olvasásmód – amely persze megfosztja kizárólagosságtól úgy a klasszikus biográfiai, szociológiai vagy pszichológiai, mint a hermeneutikai, heideggeri, szövegközpontú értelmezést. (S hogy csak egy példát idézzünk az értelmezésváltozatok ellentmondásosságára: a heideggeri megközelítés alapján „a nyelv a lét háza”, az irodalomból nyelvi jelenség- és szövegvoltából kell kiindulni; ám ennek alapján „a magyar nyelv a magyar lét háza”, s ezt lehetetlen megérteni a nyelvvel együtt járó sajátos gondolkodásbeli és nemzeti jellegzetességek értelmezése nélkül. Ezt példázza mások közt Görömbei András irodalomszemlélete, akinek meggyőző állítása szerint: „A magyar irodalom nemcsak vetülete és nyelvileg elhatárolt változata az európai irodalomnak, hanem a magyar nemzetnek a megnyilatkozása is, amelyiknek minden más nemzetétől különböző történelmi élményei vannak” – mint ahogy azt az *Irodalom, nemzet, harmadik út* c. kötetének *Közösséget formáló értékek 20. századi irodalmunkban* c tanulmányában olvassuk.)

Kenyeres Zoltán utal itt az egymástól homlokegyenest eltérő elképzelések sorára, köztük a két alapvetőre, hogy a művészi alapszándék a fontos-e, vagy a saját beleérzésünk és világnézetünk... Találó a két példája: az egyik Popper Leóé (aki „*az értés mint félreértés*”), a másik a Gadameré, mely úton elindult a modern hermeneutika is (aki „*az értés mint másként értés*”) gondolatát fogalmazta meg. Mindenesetre az értelmezés nem zárul le soha, s a különböző kijelentések folyton szövődő hálót alkotnak. „Bármilyen sokat írtak is tehát Adyról, új és új megközelítések fognak létrejönni. Sőt, az irodalomtörténetnek dolga és kötelessége, hogy mindezeket tudva újra és újra szembenézzon evvel a magyar irodalmi ízlésvilágra és gondolkodásmódra oly nagy hatással lévő életművel” – vélekedik Kenyeres.

Az átdolgozott Ady-könyv a költő szépirodalmi művekről szól, a lírai pálya folyamatrajzának vázlata után áttekinti Adynak a szakirodalomban kevésbé feldolgozott novellairodalmát, de közírói munkásságát nem szemlézi végig – csak ott és akkor utal rá, ahol, és amikor a művek értelmezése elengedhetlenné teszi azt. „A költői pálya bemutatása kötetről kötetre halad, sőt ciklusról ciklusra, mert Ady versei kezdettől a kötetszerkezetek rendjében értelmeződtek az olvasók számára: az értelmezésalakulás a kötetek első értelmezésének módozataiban gyökerezik.”

Ennek rögzítése azért lehet fontos, mert nem így van ez Babits, Kosztolányi, Szabó Lőrinc és József Attila esetében sem – „talán csak Weöres Sándor volt annyira »kötetköltő«, mint Ady, bár szinte minden egyéb tekintetben el-

tért egymástól költészetük természeté.” A novellákat bemutató fejezet szintén az Ady saját válogatásában megjelent kötetekből indul ki.

Kenyeres Zoltán utal Adynak egy 1907-ben megjelent novellájára (*Kovács Béla vallomása*), melyben arról írt, hogy külön van egymástól az élet és mű, s hogy nincsen író, aki azt az életet írná, amelyet él. „Akkori szava mintha csak mai viták elevenébe váгна. E könyv sem avval a megfontolással készült, hogy a versek és a velük kapcsolatban felmerülő elbeszélések sokféle értelmezése között az életrajz tényeivel szembesítve próbáljon meg 'igazságot' tenni.” Bár az irodalomtörténet-írásnak feladata az is, hogy az esztétikai érték mellett az olyan tényeket is vizsgálja, melyek „az irodalomértelmezés tudat-mezőjében és [...] a változó, gyarapodó kortudatban, vélekedés-hagyományban” szerepet játszanak (így pl. az intézményi, emberi-személyi környezeti, művelődéstörténeti aspektusokat is).

A költői és – az új kötetbe került – novellaírói rendhagyó pályarajz után (a készülődés idejét, a kibontakozás köteteit, a középső korszakot és a végső szó változatait vizsgálva) ezért következhet az *Epilógusok esszényelven* c. fejezet (mely gondolatsort Kenyeres már a *Megtörtént szövegek*ben elindította). S ad egy életrajzi kronológiát, „évről évre, sőt, ha lehet, hónapról hónapra” haladó módon; az ötödik részben pedig, a jegyzetek után, bibliográfiát, mely „felöleli a legfontosabb Ady-kiadásokat, dokumentum-köteteket, könyvészeti kiadványokat, monográfiákat és a Vitályos László által összeállított, 1987-ig terjedő bibliográfia óta írott legfontosabb tanulmányok, cikkek jegyzékét”.

Miután Kenyeres Zoltán fölverte magát (és Ady-könyvét) az értelmezések és megközelítések sokféleségének, egymást továbbgondoló voltának tényrög-zítésével: teljesen érthetően beszél Adyról. Használja a pályakép folyamatrajzának fölvázolása során a kiterjedt szakirodalmat, de anélkül, hogy ott volna állításai mögött a hivatkozáskényszer (csak a szövszerinti idézeteknél, illetve a saját megállapításait ösztönző, másoktól megismert gondolatmenet jelzéséhez alkalmaz lábjegyzetet; s címmel utal az Adytól idézett szövegekre). Ezért kelt olyan hatást könyve, mintha egy monografikus esszét olvasnánk, és ezért érezzük, hogy Kenyeres mindent tud Ady Endréről. Pedig (mint az *Ady Endre és akiknek nem kell* c. esszéjében is megfogalmazza a már sokszor elhangzott állítást) „Ady több mint irodalom”, ami egyébként megítélésének ellentmondásosságát is indokolja. Az életművet egyszerre kell elhelyezni az esztétikai és egy tágabb értelemben vett mentalitás- vagy értelmiségtörténeti koordináta-rendszerben, miközben a mikroszkopikus (hermeneutikai) szövegvizsgálaton

alapuló értelmezésnek már az is ellentmond, hogy Ady megítélhetősége már az *Új versek* megjelenésének idején „kívül volt azon a körön, melyet szűkebb értelemben irodalomnak, költészetnek, versvilágnak, neveznek, és ahol poétikai, tropológiai, retorikai, stilisztikai fogalmak uralkodnak”.

Ha rögzült bennünk a „tananyag”, miszerint Ady az *Új versekkel* lépett be igazán a modern magyar irodalomba, meglepőnek tűnhet, hogy Kenyeres ezt a kötetet is a készülődés időszakába sorolja. Pedig az irodalomtörténész is azt emeli ki, hogy tulajdonképpen a kötet „nem-értése” jelentette a legnagyobb felháborodást a hagyományos ízlésen nevelkedett olvasók körében. Ez viszont egy olyan „kognitív fal” volt, amely az esztétikai tapasztalás és a szövegjelentés közé húzódott. – Újdonsága nem annyira tartalmi, inkább nyelvi természetű volt, és Ady szimbolizmusa is innen közelíthető meg. A Németh László által alkalmazott – és Kenyeresnél is többször előforduló – „vizuális tolvajnyelv”, Ady nyelvi-képalkotói „viselkedésére” mutat rá, mely megbontja a romantika által kedvelt metafora hasonlóságelvét, és olyan új szöveggörnyezetet teremt, melyben heterogén módon helyezi el a szavakat, szókapcsolatokat. Kenyeres ennek eredőjét abban látja, hogy Ady mintegy koncentrumát vagy inkább az absztrakcióját adja mindannak (a tartalmi jellegű képi mozzanatoknak), ami prózai írásaiban (cikkeiben, novelláiban) már feltűnt.

A másik újdonsága az volt, hogy a korábbi ars poetica természetű utalások helyett költészetének egyik középpontjába emelte a versről szóló verset, az alkotásfolyamat mikéntjét, „a vers születési helyeként a lelket” jelölve meg, mégis, ezzel a vers-önreprezentációval a „tudatköltészet” irányában mozdult el. Különösen így történt ez az *Új versek* első és negyedik ciklusában (*Léda asszony zsoldárjai, Szív ormok vándora*). Kenyeres Zoltán megfogalmazása szerint: „Ami a vers terében megjelent, az nem a közvetlen érzékelést idézte föl emlékként, nem is állapotszerű lelki tartalmakról számolt be, hanem az élményt mint lelki aktust, folyamatot alkotta újra. Kerülte a reflexivitást: a rendkívül erőteljes, színes, dinamikus képi kifejezés az olvasót az élményről való elmélkedés helyett mintegy belevetette [...] az élménybe, vagy – s ez is jellemző volt alkotásmódjára – kijelentésszerű, deklaratív mondatokkal vágta el a reflexió visszahajló íveit” (24-25. o.) – mint az *Új vizeken járok, Hiába kísértész hófehéren* versekben.

S noha a készülődés záró kötete volt az *Új versek*, egyúttal a kibontakozás korszakának első állomása is, melyben összefüggő ívet alkot az 1907 és 1910 között megjelent négy kötet: *Vér és arany; Az Illés szekerén; Szeretném, ha szeretnének; A Minden-Titkok versei*. Ismét Németh Lászlóra hivatkozva, ez

a négy kötet mintegy az *Új versek* ciklusainak továbbosztódása, melyek közül az utolsóban tulajdonképpen összefoglalta addigi motívumait, s maga is arra készült, hogy lezárja a lírai életművet (*Most pedig elnémulunk*). A Kenyeres által következetesen alkalmazott érvrendszerben – egyszerre helyezi az Egész fénykörébe a Részt, s érzékelteti a folyamatrajzban a részek közötti kapcsolatot – világosodik meg Ady „istenes” verseinek letisztult jelentése, üzenete is: nem Istennel, hanem az Istenért harcolt a költő. S az istenes (és nem vallásos) versekben ugyanazt a – nem a századforduló esztétizmusából eredő, hanem „a romantika mélyéről származó művészi megváltás-akarat és megváltódás-vágy ösztönzésével” rokonságot mutató – öntematizáló szándékot láthatjuk, mint a *Szeretném, ha szeretnének* c. kötetben. A kibontakozó pályaszakasz záró *A Minden-Titkok versei* megint csak átmenet, mely ötvözi az Adynál már régebben jelenlévő – a metafizikus gondolkodásra utaló, szimbolikus jellegű – „titok” jelentéseit, azokat újabb dimenziókkal gazdagítja, illetve a „minden” fogalmát. A szóösszetételből kiderül, hogy nem a köznevesülő „minden titok” megfejtéséről van szó, hanem a „Minden” titkainak a fűrészéséről.

És ismét a folyamatjellegre kerül a hangsúly: a Minden és a Titok egzisztenciális távlatai, a távlatok megközelíthetlensége szükségszerűen erősíti a magány érzését. Ezért a következő három kötet (*A menekülő Élet*, *A magunk szerelme*, *Ki látott engem?* – és a *Margita élni akar*, Ady egyetlen nagyobb verses epikai kísérlete, mely könyv alakban csak posztumusz látott napvilágot 1921-ben) által jelzett középső pályaszakasz a tökéletes magány megvállásától, a magára maradással együtt a „Magam”-motívum teremtő génusz-voltának kultikus fölnagyításán keresztül, az önmagában is kételkedő attitűd megtestesüléséig vezet. A Kenyeres Zoltán által „a végső szó változatai”-ként jellemzett utolsó pályaszakasz újdonsága pedig az, hogy bár Ady egész költészetében középponti kérdés volt a „ki vagyok én?”, a korábbi viszonylatok átalakultak, átértelmeződtek. Az „én és az élet”, „én és a halál”, „én és a szerelem”, „én és Isten”, „én és a magyarság” stb. (Kenyeres kiemelései) mellett a minden korábbit átható vonatkozás, a háború létélménye jelent meg. Így minden ennek tükrében értelmezendő: „én és az élet és a háború”, vagy „én és a szerelem és a háború” stb. Ennek jegyében változott meg Ady attitűdje is. Ahogy Kenyeres Zolán írja: mivel a költő előtt csak egyetlen, „líraalkotásra is képes magatartás maradt nyitva: a rezignáció” – avagy „a tagadott minőségekkel, életsikkokkal szemben a vallott értékek transzcendentálása, túlelése a rossz valóságon” a befelé fordulást, a „lélekbe-zárást” jelentette –, így „a rezignáció vállalt magatartása járta át Ady kései verseit”. Ez a rezignáció aztán „magába

olvasztotta és egybefoglalta a megnyilatkozások szerepszerű jellegét, az utolsó két év verseiből ennek következtében eltűnt a versszubjektumnak az a sokfélesége, mely korábban jellemezte ezt a költészetet.” (101. o.) Kenyeres Zoltán ebben a fejezetben választ ad az újonnan föllángoló Ady-viták egyik gyakorta elhangzó, a költőt már-már magyarsággvűlölőként beállító vádakra is: „Nép, nemzet, magyarság: ez volt a költő Ady utolsó szava” – az utolsó, az életében (1918 novemberében) közreadott *Üdvözlét a győzőnek* c. költeményben még egy utolsó lángot vetett a magyarság féltése.

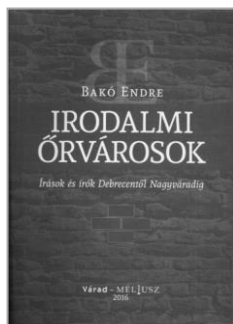
S mint említettük, új fejezet a novellairó Adyt bemutató rész. Széprózája 1906–1914 között bontakozott ki, öt novellagyűjteménye jelent meg, s velük kapcsolatban Kenyeres kiemeli, hogy több korábbi vélekedés ellenében nem a novellák lírai ihlete a meghatározó, „nem a történetek háttérében működő érzelmi telítettség a konstruáló elvük, hanem a ballada-hagyományban már megtalálható epikum-tömörítő, olykor enigmatikussá tömörítő előadásmód”. Ady legjobb elbeszélései így nem a lírai ihletből, hanem a drámai mozzanatot ködbe-lebegtető, mégis az egész történetet bevilágító erővel fakadtak; nem az elbeszélt történet, hanem a lélekrajz tragikus mélysége és az izgalmas belső történések éles megfigyelése miatt lesznek maradandóak. S ahogy versei, úgy novellái is szakítást jelentettek a hagyományos elbeszéléssel; Ady széprózája minden ízében modern, s bennük is megjelenik a két ellentétes minőség: az ironia és a metafizika – Kenyeres szerint tovább folytatódhat az értelmezés...

Bakó Endre két tanulmánykötetéről

IRODALMI ŐRVÁROSOK

Írások és írók Debrecentől Nagyváradig

Várad – Méliusz, Nagyvárad, 2016.; 380 o.

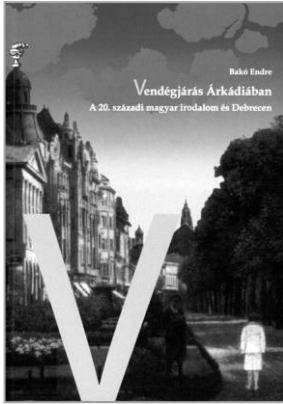
Bakó Endre debreceni, nagyváradai és bihari irodalmi témákkal foglalkozó írásokat kínál, néhány kivétellel a tanulmányok korábban már megjelentek folyóiratokban (*Hitel, Tekintet, Tempevölgy, Várad*); s azok terjedelem, módszer, hangvétel tekintetében se egységesek: a tanulmány, esszé és tényfeltáró dokumentumriport kategóriájába tartoznak. Az egységet a két város (és a határ két oldalára került Bihar) irodalmi értékeinek elkötelezett, ám elfogulatlan szemlélete

teremti meg – olvassuk a fülszövegben, majd az egyes írásokat is föllapozzuk. Az első fejezet („*Debrecen, ó-kikötő*” és) alcímet pontosító tanulmányát először, mely a Debrecenről Váradig viszonyt a Debrecen és Nagyvárad közötti kapcsolatokra szűkíti, egyúttal össze is foglalva a testvérvárosok párbeszédét.

Bakó a két szomszédvár közötti versengés helyzetéből indul ki, és bár ez a vetélkedés nem szűkíthető le pl. Ady megítélésére (az 1908-as *A maradvány város* c. cikkére, sőt, a Debrecenből újságíróként 1900-ban Nagyváradra szegődő Ady „zsíros város” titulására), majd a nyomában föllángoló, az identitásképzés szempontjából is meghatározó vitákra, a Debrecen és Nagyvárad viszony ekkortól alakult át a Debrecen *vagy* Nagyvárad választásának kérdésére. Az első irodalmi összeköttetések már a 16–17. sz. fordulóján létrejöttek, Csokonainál is szerepet játszottak, és az érett reformkorban, 1843-ban megindult az 1902-ig működő *Debrecen–Nagyvárad* *Értesítő* c. hetilap. S bár Csokonai nem elsősorban Debrecen okolta, hogy „az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon”, Krúdy a *Csokonai színháza* c., Debrecen kőszínházának névadója apropóján írt kommentárjában már végigsorolja a vádakot – a többi közt Ady szófordulatait is felidézve (*Irodalmi kalendáriumában* azonban már a védelmébe vette a méltánytalanul mellőzött debreceni írókat, költőket). A két világháború között Debrecen újra nyitott a váradi és bihari értékek felé, de a mindkét városban tanárkodó Kiss Tamás később is értékes emlékeztetéseket adott közre pl. Nadányi Zoltán váradi élményeiről.

Gazdag névsort kapunk már a nyitásban Bakótól, aki később az itt sorolt irodalmárook közül számosat külön is bemutat, a két város közötti viszonyra fókuszálva. Így olvasunk a „debreceni” Adyról, Gulyás Pálról, Tóth Endréről, Obersovszky Gyula debreceni éveiről, Bihari Sándorról, Oláh Gáborról. Nem merülnek feledésbe a színházi kapcsolatok, valamint adalékokat kapunk az erdélyi irodalom debreceni recepciójának 1920–40 közötti történetéhez (az erdélyiek és székelyföldiek vendégjárásáról, Benedek Elek reprezentációjáról, a transzszilvanizmusról vagy az erdélyi irodalom kritikai fogadtatásáról).

A második fejezet („*Bihar vezér földjén*”) élén a bihari írókról, bihari inspirációkról szóló tanulmány áll. Bakó Endre kitér a „bihari remete”, Bessey György szerepvállalására (rőla külön tanulmányt is írt), eljutva az 1908-as *Holnapig* (a Holnaposokról is olvashatunk önállóan, illetve Juhász Gyula váradi költőportréit is bemutatja); a „csonka-Bihar” irodalmáig. De foglalja közbe Bartók Béla román kapcsolataival, Kosztolányi nagyváradi látogatásaival, Tabéry Géza debreceni „küldetésével”, Szabó Pál (s a *Kelet Népe* bihari vonatkozásaival) s dokumentumriportjában az Ady Társaság körüli polémiákkal is.

VENDÉGJÁRÁS ÁRKÁDIÁBAN

*A 20. századi magyar irodalom
és Debrecen**Déri Múzeum, Debrecen, 2018., 589 o.*

A 2018-ban megjelent vaskos tanulmánykötet fölkeltette az *Alföld* folyóirat érdeklődését is – a helyben születő értékekkel sem árt foglalkozni olykor. Vékony Gábor írása áprilisban került az online oldalra, s a szerző kiemeli, hogy az elmúlt évtizedekben a folyóirat helyi érdekeltségű cikkei, tanulmányai is könyvvé formálódtak (*Századok szelleme. Tanulmányok a magyar irodalom és Debrecen kapcsolatáról*, 1980). A város irodalmáról szólnak Szabó Sándor Géza tanulmányai (*Debreceni dac*, 2006); a Csokonai-kultuszt, a megítélés változásait vizsgálta Lakner Lajos (*Az Árkádia-pör fogóságában*, 2014), a Csokonai Kört mutatta be a *Kultusz és áldozat* (2005); és Bényei József *Debreceni irodalmi lexikona* (2009) enciklopédikus igénnyel szemlélte az írókat. Ebbe a sorba helyezhető el „a város és a megye kultúrtörténetének kutatása iránt hosszú ideje elkötelezett”, idén nyolcvanéves Bakó Endre kötete, a 20. századi magyar irodalom és a város kapcsolatát helyezve új megvilágításba. „Huszonöt olyan szerző helyi kapcsolatait vizsgálja, akik nem a város szülöttei vagy lakói voltak, hanem csak hosszabb-rövidebb ideig vendégeskedtek [itt]. [...] Egyszerre terjeszti ki és szűkíti le helyismereti műve fókuszát [...]: nem a debreceni művészek életeseményeit, pályafutását mondja újra, hanem az országos viszonylatban is jelentős alkotókét, de csak a Debrecenhez kötődő életrajzi vonatkozások, a művek itteni fogadtatástörténete érdekli. Ehhez elsősorban a lokális sajtó korabeli beszámolóiból, kortársi visszaemlékezésekből, [...] a szerzők naplójából, leveleiből meríti információit. A vendéglátó szemszögét érvényesíti, vagyis egy olyan elképzelt, kortárs kultúrafogyasztó nézőpontjából ábrázolja Juhász Gyulát, Kodolányi Jánost vagy Tamási Áront, aki a műveken kívül csak a helyi sajtó tudósításából és a debreceni irodalmárok recenzióiból, tanulmányaiból tájékozódott” – írja a recenzens. Ironikusnak véli, hogy Debrecen így olyan „magaslati ponttá” válik, ahonnan a század maradandó életműveire nyílik rálátás; a korabeli fogadtatások visszhangjaiból pedig elsősorban a lelkesültséget emeli ki – pl. Kosztolányi, Pósa Lajos és Szabó Lőrinc vagy Veres Péter és Szabó Dezső esetében. A

„dokumentumriportnak” nevezett tanulmányok a kritikus szerint alaposak, olvasmányosak, s több érdekességet rejtenek.

Lássunk ezek közül néhányat (noha a szerzői ajánlás már magában is egy összefoglaló tanulmány gyökerét villantja ki a sűrű alpanyagból, kitérve pl. arra, hogy Szabó Zoltán *Szerelmes földrajz*ában ugyan Nagyváradot nevezi a költők városának, erre a titulusra a cívisváros is rászolgálhat – Szabó a „költők kertje”-ként definiálja Debrecent)! S a névsort szemlélve Bakó megkérdezi, hogy miért éppen ők. Sorrendben (az alfabetikus rendet választva a szerkesztéshez is): Ady, Babits, Erdélyi József, Herczeg Ferenc, Illyés, József Attila, Juhász Gyula, Karinthy, Kassák, Kodolányi János, Kosztolányi, Márai, Móra, Móricz, Németh László, Pósa Lajos, a három Szabó (Dezső, Lőrinc, Pál), Szép Ernő, Tamási, Veres Péter, Wass Albert, Weöres, Zilahy Lajos. Talán csak az egyetlen Pósa lóg ki a sorból, aki nem tartozott az irodalmi élvonalba (viszont látogatása hosszú időre lázba hozta a várost). S feltűnik, hogy nincs közöttük Oláh Gábor és Gulyás Pál (ők mindvégig debreceniek voltak); Kiss Tamás (ő debrecenivé lett), Tóth Árpád, Sarkadi Imre, Szabó Magda (ők hosszabb ideig éltek itt); viszont Ady és Móricz ott van (hiszen kiemelkedő és meghatározó volt a Debrecenhez való viszonyuk).

A majd 600 oldal valóságos irodalmi barangolások sorát kínálja, de Bakó Endre is több évtizeden keresztül barangolt a megsárgult újságlapok között, s föltáró-értékmentő munkája kalauz nemcsak a debreceni, hanem a magyar irodalomhoz is. A könyv akár rendhagyó monográfiapárként is megjelenhetett volna: az egyikben a Nyugatos (és „polgári”), a másikban a népi írók portréival. Dokumentumriportokról van szó ugyan (mely műfajnak nagy mestere volt pl. Móra Ferenc: a riporter korabeli újságcikkek és egyéb iratok nyomába ered), nemcsak a fogadtatásról (a közönség „arcáról”), hanem az írók-költők viselkedéséről, karakteréről, életéről és művéről is fontos adalékokat kapunk. Ráadásul Bakó Endre – az aktuális fogadtatáson túl – föltárja a szerzői jelenlét utóéletét, kritikai fogadtatását és későbbi recepcióját (mint ahogy igazán alaposan teszi ezt Erdélyi József esetében).

Adynak nemcsak a jelenléte és híre, de a hírneve is meghatározta a város 20. sz. első felének irodalmi közéletét; ellenben Babits mindössze kétszer járt itt, Juhász Géza mégis megkockáztatja azt a föltételezést, hogy a „legkatolikusabb” költő lírája „sehoh korábban és mélyebben meg nem gyökerezett [...], mint a református Debrecenben”. (Az Illyés gyuláról szóló fejezetből kiderül, hogy ez a megállapítás Ilyésre is érvényes.) S nemkülönben ő volt az 1927-es „rehabilitációs” Ady-ünnepség szónoka, és másfél év múlva már önálló esttel

érkezett Debrecenbe, ahol nemcsak a közönség, de a helyi írók, költők és a kritika is mind nagyobb érdeklődéssel fordult Babits költészete felé. A városba három alkalommal ellátogató Kosztolányi kultuszára pedig Kardos László hívja föl a figyelmet egy interjúban, nevezetesen, hogy a cívisváros irodalmi-esztétikai megújulását is sürgető Ady Társaság ugyan a névadó szellemiségében szerveződött, mégis Babitsot tartotta mesterének és bálványozta Tóth Árpádot, „s olykor Kosztolányi volt a legnagyobb, hol rímeinek démonikus-groteszk eleganciájával, teátrális és mégis igaz fölényével, hol prózájának patika tisztaságával, kémikusi gondjával, s annyi minden egyébbel”. Herczeg Ferenc is igen népszerű volt (köszönhetően színművei sikereinek és látogatásainak, Kardos Albert, Oláh Gábor, Juhász Géza, Hankiss János, Barta János és mások méltatásainak; monográfusa, Zsigmond Ferenc is debreceni) – és megtörtént az a rendkívüli eset, hogy 1929-ben a város díszpolgárává avatták.

E roppant gazdag anyag vázlatos ismertetése is jóval nagyobb terjedelmet igényelne, így az ajánlás zárásaként néhány olyan szerzőt emel ki a recenzens, akéhez erősebb a vonzódása. József Attilát, aki személyesen soha nem járt a városban, de utolsó éveiben fölfigyeltek rá, s halála után az ő hatása is jelentős volt, s költészetének debreceni értelmezése rávilágít arra, miként változik a megítélés a változó ideológiák tükrében. Németh László debreceni kapcsolatairól Bakó most csak a Tisza István egyetem irodalomtörténeti professzori állására beadott sikertelen pályázatának teljes dokumentációját közli. 1935-ben ugyan készült Debrecenbe, de csak 1964-ben érkezett feleségével, Károlyi Amyval Kiss Tamásékhoz, majd 1968-ban a Déri Múzeumban volt estjük – a kötetben Bakó Weöressel az Aranybikában készített interjút adja közre. Egy alkalommal (1934-ben) Márai is járt a cívisvárosban, de negatív képet sugallt Debrecenről a ritka említései közt. Talán a felemás kritikák vagy az *Újság* c. liberális lappal itt tett látogatásáról szóló ironikus hangú beszámoló miatt?

HORVÁTH-TÓTH ÉVA:

AMI TE VAGY

Harmatcsepp vagy fűszál zsenge tetejében.
Bóbiskolva álmos pirkadatban, drágakóként felragyogva, elmerengve, szellő hátán hajladozva, bársonyrügyre várva.

Cseresznyefa ágas-bogas belsejében,
sok virág közt, te a legszebb. Mosolyogva
nyitogatod szirmaidat rejtekében –
tavaszi szél csókot lehel homlokodra.

Sűrű erdő fái között rozsdabarna
pacsirtaszó csendül. Messze hangzó dallam
a madártorokban Te vagy. Énekszó, mely
kanyarog és elillan az áramlattal.

Cserfes patak tiszta vize, csordogáló.
Mindig siet. Fecseg-locsog, halkan csobog,
ezüstsínű tükreben font napsugárból
tündér táncol; szellőfodros ruhád susog.

Piros pipacs vagy a réten. Sárga pázsit-
parkettádon önfeledten járod táncod.
Körülötted zizeg-zuzog száraz este
nyári lombja. Holdfény simogatja álmod.

Őszül a táj. Az életfa kopasz ágán,
sas madárnak széles vállán mozdulatlan
tollpohly vagy. S felröppensz a ködfátyolba,
elrejtőzve felhők mögött alvó angyalarccal.

Reszket a lég. Susog a csend. Alamizsna
hull az égből. Vásznat húz a vidék tünde,
fölvacogó énekére.

Hulló kristály apró gyöngye, lebegve érsz
le a földre. Álomba elszenderülve,
édesanyád keblére.

KÖZÖSSÉGI MAGÁNÜGYEK

A Magyarországon (is) legtöbb felhasznált számláló közösségi oldalon megosztott tartalmak (szövegek, képek, videók) magánügyekről és közügyekről egyaránt tájékoztatnak. A megosztás kétféle értelemben is működik: a közzétett anyagok a legtöbbször ugyanis maguk is megosztók – lehet velük azonosulni és egyet nem érteni, lehet kommentálni, továbbgondolni. Sok az álhír, a torzított információ és a „lájkvadász” bejegyzés; gyakran szenzációként találunk valamilyen ostobaságot; a megosztás pedig szimbolikus önreprezentáció: szellemi, lelki, kulturális profilt rajzol magáról a felhasználó. Ám az ideológiai és más közösségi értékpreferenciák másodlagosak lesznek, amikor saját produkciójával jelentkezik valaki. Az alkotói magánügyből közügy lesz abban az értelemben, ahogyan Móra Ferenc is gondolta ezt újságtárcáiban: mindabból, ami vele történt, olyan tanulságot formált az írás erejével, mely magánszféráit közösségi érdeké emelte. Ezért magam is elsősorban azokat a bejegyzéseket értékelem, melyek valamilyen saját alkotást publikálnak. Talán még azt is el tudják hitetni, hogy ez a virtuális platform egy valódi hibrid kulturális, művészeti és társadalmi folyóirat. A *Néző • Pont* augusztusi-szeptemberi számát éppen most hoztam el a nyomdából, s ilyenkor rendszerint már javában a következő folyóirat-köteten dolgozom. Augusztus idusán a képzőművészet, az irodalom és a fotográfia érékköréből válogattam.

PERCZEL PAPP IBOLYA

(2019. augusztus 15.)

Épp pizsmogok a képpel, amikor érkezik Aranybogaracsám. Hat éves. Bomlik is azonnal a puszizsák, kidől belőle vagy 20-30, ide-oda-amoda, ilyen-olyan-amolyan, cuppanós, csiklandós.

Mondanám, hogy kész az ebéd, van finiség is, de nem tudom végig, mert közbelekedez, óvatosan, suttogósan:

„Mamuska, miért ilyen kukacfejűek ezek a lányok?”

Nézek vissza a képre és látom, hogy tényleg... Nevetnem kell, nevetünk is, közben visszakérdezek, hogy szerinted?

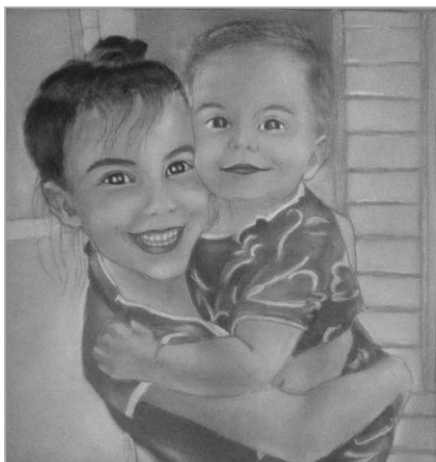
„Szerintem... – mérlegeli a választ kicsit –, hát... vagy ilyenre sikerült, vagy ilyen akartál.”

A Perczel Papp Ibolya alkotói név, a Szekszárdon élő regölyi szerző első kötete, *A Teremtő és a többmilliárd monodráma* 2008-ban még leánynevén, a *Magamnak megszületni* című verskötet 2011-ben a családi örökségből választott előnévvel jelent meg. Perczel Papp Ibolya nemcsak ír, de fest is – a kötetekről szóló recenziók mellett a *Néző • Pont* verseit és képeit közölte korábban. Most legújabb bejegyzéseit osztom tovább e formában.

PERCZEL PAPP IBOLYA FESTMÉNYEI: „KUKACFEJŰEK”; LENT: TESTVÉREK

Tovább görgetem az oldalát, s arra a virtuális kérdésre, hogy „*Mi jár a fejedben?*” egy csokornyai haiku-reflexiót találok augusztus 12-i dátummal. Az én fejemben az jár, hogy egyrészt a magyarított japán haiku rövidegénél fogva is alkalmas lehet a közösségi megosztásra (17 szótagot könnyebben elolvasnak az emberek, viszont a megértés gyakran nehezebb); majd a július 31-i pasztellképen pedig felfedezni vélem a fenti kis történet egyik szereplőjét is...

(*Három haiku –
2019. augusztus 12.*)

Nemszabadverset
mond, hol dalolhatna el
egy szabad madár?

Szájhős pökhendi
ördögünk gyűlöletet
ápol kertjében.

Angyalhad készül
szeretetet hinteni
kertjére. Fáj majd.

HAIGÁK ÉS VERSES ASSZOCIÁCIÓK
BONCSÉR ÁRPÁD FOTÓESSZÉIHEZ

Ember alkotta
Istenhajlékban
a szép geometria.
Száznyolcvan
fokban te csak
félkör vagy; másik
feled az ima.

Pipacstoronyba
fekszik az ég,
s meg-megáll
a fény a csöndben.
Elfáradt a kő
a sziszifuszi
harcban – e vad
gyönyörben.

Két magas torony;
két kommunikáció,
de csak egy marad.

Emlékszel-e még,
hányszor szólsz nemet,
amíg fölkel a kakas?

Távírányított
életeid közül az
igazi melyik?

Ha nem vagy éber,
a bábeli toronyban
semmi nem segít.

Megyek az úton,
fejem fölött az egek,
lábam alatt por.

Most még fény kísér,
de a kanyarok után
vihar ostromol.

Kabátom alatt
egy kis madár szíve ver,
szállna az ágra.

De a fák hegyén
minden rügy be van a föld
sebébe zárva.

IDILL

Bibliás dombok
toronypántlikás
haját fésüli
a fény.

HAZAFELE

Viszek magammal
egy falatnyi
csöndet is
a délutánból.

ESTE A PARTON

Aranylik az est.
Holdfény alatt
betűződ
ki a végtelent.

FELHŐK

Gordonkasóhaj
suhan vihar
nyomában;
s megnyílik a
menny.

GÓLYATÁNC

Fehér az inged.
Megizzad benne
a nyár.
Táncolsz az őszbe.

ÁRADÁS UTÁN

Az emlékezet
már csak néhány
repedés
a szemed alatt.

250 éve született

KÁRMÁN JÓZSEF (1769–1795), A NEMZET CSINOSÍTÓJA

„Ha lapozgatjuk írásait, elfog bennünket valami nyugtalanság. Nem értjük, honnan támad egyszerre, elődök nélkül. Honnan a szépprózának ez az egyenletes lejtése, az elbeszélésnek ez a biztonsága és simasága? Honnan értekezéseiben ez a tündökletes világosság, ez a bátor higgadság, ez az európai szigor, mely érettebb főtől is meglepő volna?”

Kosztolányi Dezső 1935-ös (Kármán József halálának 140. évfordulójára emlékező) tárcaportréjában néhány szóval is frappánsan jellemezte az író (irodalomtörténetileg, irodalomesztétikailag is helytálló) „izgató jelenségét”, aki „egy halott század utolsó éveiben szikrázik föl”, s „egy irodalmi Széchenyinek [...], az ízlés és a nemzeti önbírálat törvényhozójának” ígérkezik. Nem a semmiből tűnt elő – az irodalmi szentimentalizmusnak (vagy preromantikának) voltak előfutárai: Ányos Pál, Dayka Gábor –, műveit viszont saját korában is alig ismerték (az *Urániát*, ahol az írásai megjelentek, kevesen olvasták), és felfedezéséig majd fél évszázadot kellett várni.

ÉLETE...

A felvidéki Losoncon született 1769. március 14-én, művelt protestáns lelkészfamília gyermekeként – apja Kármán József református lelkész, később püspök, aki több vallásos témájú könyvet is írt (ágendát, katekizmust, könyörgéseket), anyja Szalay Klára, s felmenői között volt Gyöngyösi István költő, kassai prédikátor. A család nemzedékekre visszamenően élvezte a Rádayak párfogását, s Kármán is igénybe vette ezt a kapcsolatot. Noha idősebb báró Ráday Gedeon jóindulatát irodalmi tevékenységéhez Batsányi és Kazinczy kérte inkább – Kármán József és Pajor Gáspár, a „literátus hajlamú orvostanhallgató”, valamint Schedius Lajos egyetemi tanár 1894-ben indított folyóirata, az *Uránia* első mecénása gróf Beleznay Miklósné (született báró Podmaniczky Mária), illetve egy „ismeretlen hazafi” (Festetics György gróf) volt, akit az első számban hálával emlegettek. (Bessenyei programja, az anyanyelvű tudományművelés ösztönzése után, az 1790-es évek közepére, kisebb irodalmi társaskörök is alakultak, köztük gr. Beleznayné szalonja, megfogalmazva Pest irodalmi központtá emelésének eszméjét: „egy irodalmi köztársasággá olvasztani az elszigetelt erőket”.)

A szerkesztők Festetics grófnak címezték köszönetüket róluk való gondoskodása, hajlandósága és kegyessége okán. 1795. március 28-án kelt, a folyóirat harmadik kötetét kísérő levelükből kiderül, hogy egyelőre csak négy szám megjelenését tervezték: „Még egy kötet vagyon hátra: azzal nem háládatlan hazánknak, hanem tulajdon szavunknak tartozunk. Azután vége lésszen pályafutásunknak, letesszük pennánkat, és csendesen várjuk a kedvezőbb csillagzat megjelenését.” Azonban a „szelídebb tudományokat” terjesztő, olvasásra serkentő „hasznos polgárok” – ahogy magukat nevezték Pajorral – nem jártak sikerrel „a hazai irodalom előmozdításában”, a „haldokló *Urania*” negyedik száma már nem jelent meg (az első kötetre alig több mint százán fizettek elő, és a harmadikat is mindössze 142-en rendelték meg – az egész országból).

Kármán József eredetileg jogi pályára készült (1785-től Pesten, 1788-tól Bécsben hallgatott jogot, ahol megismerkedett a divatos német szerzők műveivel, valamint ügyvédbajtári teendőket látott el). Közben szerelmi viszonyt ápolt gróf Markovics Miklósné Öffner Mária Annával, „egy kalandor katona szép, de könnyelmű nevével”. Nem ez ihlette a *Fanni hagyományai* című regényt, de Wéber Antal szerint szerelmi levelezésükben már feltűnnek a Kármánt jellemző próza „szentimentális hangulati elemei”. Mindenesetre az író hajlandóságot mutatott volna arra, hogy feleségül vegye a nála öt évvel idősebb asszonyt, ha könnyebb lett volna a válás, nem fenyegette volna őket a férji bosszú.

Miután letette vizsgáit, Pestre költözött, és 1791 őszen ügyvéd lett (együttal „A hét csillaghoz” nevű szabadkőműves páholy tagja). Egyaránt sűrűn fordult meg estélyeken, illetve a még hiányzó „szalonéletet” pótló protestáns főúri házakban; Ráday mellett részt vett a Kelemen László nevéhez fűződő első magyar színtársulat szervezésében, szabályzatának kidolgozásában. Rokonszenvezett a Martinovics-mozgalommal, de (a „rokoni fantázia” szerint) még a kivégzés előtt megszabadult a nála levő „titkos” iratoktól.

1795. június 3-án, tisztázatlan körülmények között hunyt el, mindössze 26 évesen. (Létezik olyan feltételezés, mely szerint „ifjúkori bűneinek” vált az áldozatává, Szerb Antal pedig így fogalmaz irodalomtörténetében: „Kármánban a civilizáció erősebb volt a kultúránál, és a társas lény erősebb az írónál. A társas élet és a sok szerelem felemésztették energiáit, és huszonhat éves korában már hazament meghalni.”)

... ÉS MŰVE

A „magyar irodalomtörténet egyik legtündöklőbb tehetsége” torzóban hagyott életművét gyakorlatilag egyetlen év alatt, 1794-ben alkotta meg. Az *Urániát* is ekkor indította, bízva abban, hogy a „tudományok” művelésére egzisztencia építhető. A folyóiratot elsősorban a nőolvasóknak ajánlotta (a „Magyar Aszszonyi Nemzethez” címezte, erkölcsi, történelmi, természettudományi, esztétikai és gazdasági cikkeket ígért, hírekkel, anekdotákkal, elmés mondásokkal, házi tudnivalókkal és orvosságokkal) – tőlük várva, hogy rávegyék a férfiakat az irodalom, a nemzeti nyelv és tudomány megbecsülésére, de az irodalmi folyóirat általi nemzetműveléssel végül Batsányi és Kazinczy (nők nélkül) is kudarcot vallott. (Három évtizeddel később, Kölcsey és Szemere *Élet és Lite-ratúrája* sem váltott be minden, hozzá fűzött reményt – szélesebb ismertségre és nagyobb népszerűsége csak az 1840-es években tettek szert az irodalmi divatlapok).

Kármán a folyóirat utolsó számában jelentette meg *A nemzet csinosodása* címmel írt művelődési programját, melyben szellemi műhelyek létrejöttét szorgalmazta, és a nemzeti irodalmi nyelv kialakításának bázisát – átmenetileg kettéválasztva a nyelv és az irodalom ügyét – az eredeti művekben látta. „Eredeti munkák gyarapítják a tudományokat, csinosítják a nemzetet és emelik fel a nagy nemzetek ragyogó sorába. Nagy akadály a nálunk a tudományoknak, hogy nálunk termelt eredeti munkák még eddig nincsenek.” Fájdalmasan tapasztalta, hogy a könyv a háznál a „legutolsó jószág, és ennél kedvesebb egy játékkártya vagy egy üsző”. Az író feladatát abban jelölte ki, hogy vezesse a népet „a józan értelem kötelein a maga kötelességeire, és a szív édes láncain a maga boldogságára”, ezért cserébe pedig csupán megbecsülést várt.

Szigethy Gábor *A nemzet csinosodásához* írt előszavában (*Eldorádó boldogtalanjai*) írja, hogy „Kármán nem a művelődés és műveltség jelentőségét látja többnek valóságos értékénél, s percig nem hiszi, hogy művelt és gondolkodó emberek gyárat, országutakat, malmokat, gazdag gazdaságot helyettesíthetnek, pótolhatnak. A jelen falai közé béklyózott országot, a gazdag szegénység jármában aléló nemzetet akarta megrázni: morális paranccsal mozgósít, amikor szükség nem kényszeríti cselekvésre a tegnap és holnap nélkül élő szerény elégedetteket. 'Kicsinyt ugyan, de annyit tenni, amennyit lehet, szoros kötelesség' – gondolkodásunk csiszolni, tudásunk gyarapítani, harc készségünket edzeni: gondolni a holnapra.”

Az *Uránia Bé-vezetésében* Kármán először az időszaki sajtó ismeretterjesztő szerepére hívta fel a figyelmet (az angol *Spectator* és az enciklopédisták példájával bizonyítva, hogy az ilyen munkáknak milyen nagy szerepe van egy-egy nemzet kulturális fejlődésében). Kókay György Révai és Péczeli mintáját látja e folyóiratok hasznának hangsúlyozása mögött, tudniillik, „nem zárják az Értelmet a Tudósok kevély Kő-falai közzé”, hanem széles körben terjesztik az ismereteket. Kármán elítélte a „sivatag Tudósságot” és a „szór-szálhasogató Eszeskedéseket”, a „hasznavehető” tudományok célját az „élet, Jóerkölts” és a „Köztársaság” szolgálatában látta.

Kókay úgy véli, hogy az *Uránia* – noha valamennyi korabeli folyóiratunk között a legrövidebb életű volt – nemcsak az elődök törekvéseinek szintézise, de összekötő kapocs is a 19. század elejének szellemi törekvéseihez. „Kármán folyóiratának nemcsak Kisfaludy Sándor Himfyjére, hanem Kölcsey írásaira, többek között az 1826-ban írt *Nemzeti hagyományok* című művére is volt hatása. Kármán irodalmi eredetiség-elvét Döbrentei is átvette az *Urániából*, és folyóiratában, az *Erdélyi Múzeumban*, anélkül, hogy Kármán nevét megemlítette volna, felhasználta. Így vált az *Uránia az Erdélyi Múzeum* egyik forrásává és mindazok számára kútfővé, akik a magyar romantika kezdeteinél tudatosan fordultak vissza Kármán hagyományához.”

Szilágyi Márton monográfiájában szintén az egyik legfontosabb 18. század végi folyóiratnak tartja az *Urániát* – nemcsak az ott közölt szövegek eredetét, de az egymáshoz való viszonyukat és lehetséges recepciójukat is vizsgálva –, melynek méltó értékelését szerinte sokáig Toldy Ferenc szemlélete akadályozta, aki az *Urániát* csak annyiban tartotta fontosnak, hogy ott jelent meg a *Fanni hagyományai*. Vitathatatlan: a *Bé-vezetés* és a *Nemzet csinosodása* – Bíró Ferenc értékelése szerint – „az 1780-as évek nyelvi-irodalmi mozgalmanak talán leginkább távlatos összegzése és továbbgondolása. [...] Az eredetiség középpontba állítása a nyelvi-irodalmi mozgalom ideológiai céljának – az írástudók önérvényesítésének – következetes, de legfőképpen igen bátor végiggondolásából származik. Az első értékelhető jele annak, hogy az író (vagy tudós) – szerzőként – vállalni meri a függő viszonyt olvasóközönségével.

Kármán vonta le a leginkább radikális következtetéseket az 1780-as évek értelmiségének mozgalma által előhívott eszmékből, az irodalom itt veszi kezébe sorsát, és szembe is néz ennek következményeivel.” Egy olyan új nyelv- és irodalomfogalmat tétélezett fel, amely „a nemzeti lét minőségének reprezentációja” ugyan, azt viszont maguk az olvasók legitimálják.

De tett is mindazért, amit elgondolt: eredeti művet írt – folyóirata utolsó kötetében adta közre a *Fanni hagyományait*. Továbbá töredékben maradt *A módi* című szatirikus rajz, a házassági idillt dicsérő *Az új házas levelei* és a *Fejvesztesség* című (feltehetően egy német lovagdrámából átdolgozott) történelmi témájú műve – s mivel a folyóiratban viszonylag sok, névtelenül megjelenő írás is helyet kapott, nem lehet kizárni, hogy egyiknek-másiknak Kármán volt a szerzője vagy fordítója. S a *Fanni*ban valódi „posztmodern” megoldást alkalmazott a fikció hitelesítéséhez: a keretes szerkesztésű kisregény férfinőse, T-ai József küldi el a szerkesztőknek elhunyt kedvese „hagyományai”-t (ami itt nem tradíciót jelent, hanem naplót és leveleket). Ez a kísérőlevél olyannyira „hitelesnek” tűnt, hogy még a 19. században is sokan valóságosnak hitték Fanni történetét (köztük Toldy).

A fikciós alap tehát újszerű, a műfaj azonban nem: a napló- és levélregény a Rousseau és Goethe által népszerűvé tett „érzelmes regényirodalom” magyar verziója, ahol a történet Fanni naplójából és báró L.-néhez írt leveleiből bontakozik ki. Fanni egy vidéki nemes lánya, aki nem kap szeretetet sem apjától, sem mostohaanyjától és mostohatestvéreitől. („Soha jó szót nem hallott ő, aki mindennek jó szót adott.”) Egy bálon megismerkedik egy fiatalemberrel, kapcsolatuk azonban nem teljesezhet ki. Hervad, mint egy talajától fosztott virág, lázrohamok gyötrik, s azzal vádolják, hogy „elbukott”, a „jobb” családok féltik leánykáikat „hírnevétől”. („Mint erkölcsstelen, úgy mutassanak-e engem az anyák leányaiknak, engem, aki a jobb nevelés példája voltam?”) A rágalom és a szívtelenség végül a halálba hajszolják Fannit, aki nyugodtan várja saját végzetét – ismétlődő fohászkodása, hogy bárcsak ne érné meg a holnapot...

Az irodalomtörténet azt sem vitatja, hogy a sokféle előkép ellenére – ki-mutatható pl. Goethe Wertherének hatása, s kétségkívül beletartozik a wertheriádák sorozatába, noha Szerb Antal szerint a goethei mintaképtől való függést túlságosan is kiemelik, Kármán inkább csak betartotta a szoros műfaji szabályokat – „a belső vívódás ábrázolása, a máig élvezetes stílus eredeti tehetségre vall”. Ezért a *Fanni hagyományai* méltán lett az első magyar lélektani regény (úgynevezett Én-regény), s itt szólal meg a próza nyelvén először az egyéniség a magyar irodalomban. Egyben a magyar szentimentalizmus (az érzékenységet középpontba állító stílusirányzat) szinte egyetlen maradandó prózai remeke (meghaladva Barczafalvi Szabó és Kazinczy hasonló próbálkozásait – Kosztolányi úgy vélte: a *Fanni* majd’ másfél század

múltán is „friss és élő” olvasmány; „ez a próza tiszta, az előadás közvetlen kellemével, különcök nélkül”).

Fanni érzékenysége abban nyilvánul meg, hogy nem a józanész, hanem az indulatok és az érzelmek vezetik, „s éppen az érzékenység teszi lehetetlenné számára a menekülés két lehetőségének, a reménykedés és a felejtés képességének birtoklását” – fogalmaz Bíró Ferenc a *Fanni hagyományainak értelmezéséhez* c. tanulmányában. A remény nélküli elválás fájdalma így „megsokszorozott fájdalom”, amely végül „okszerűen örli fel a személyiség erőit” (meghal, mert felejtetni sem tud). Fanni tulajdonképpen saját alkatának (érzékeny természetének) az áldozata. Bíró szerint „alakja és sorsa azért érdekes, mert egy bizonyosfajta végzet sodorja a halálba. Ez az egyszerű és bájos, hétköznapiak tetsző vidéki nemes-lány voltaképpen a természet rendkívüli szülötte, csodálatos, de ugyanakkor torz lény is, hiszen lelki élete – minden kedvessége ellenére – redukált lelki élet.”

Kármán a kortársak között nem keltett különösebb figyelmet sem a tehetségével, sem programjával, sem az *Urániával* (Kazinczy pl. Kis Jánosnak írott levelében csalódottságának adott hangot a folyóirattal kapcsolatban, hiányolva mögüle egy erős szerkesztői gárdát – igaz, maga is épp ekkor foglalkozott az *Orpheus* újraindításának gondolatával). Felfedezője Toldy Ferenc volt: ő mondta ki, hogy „Kármán Kazinczy mellett, nyelvünk föléledése szakában, minden esetre a legnevezetesebb prózai talentom”; ő írta ez első méltatást róla, s közreadta munkáit – Toldy adatai és nézetei határozták meg a Kármánról szóló irodalmi beszédet. Azonban még Toldy Ferenc is úgy vélte (1843-as Kármán-kiadásában), hogy Fanni valóban élt, Kármán József kedvese volt, és e rejtélyes leányzó leveleit dolgozta át az író. Majd csak 1875-ben érvelt Gyulai Pál hitelesen amellett, hogy Kármán szerzőségében nem kételkedhetünk. Ugyanakkor írói tehetségét dicséri, hogy női tollból származónak vélték a szöveget, mindenesetre valóságos irodalmi vita bontakozott ki az 1870-es években Kármán értékeléséről.

Pintér Jenő *Magyar irodalomtörténet* című monumentális munkájában viszont már Beöthy Zsolt igaza mellett érvel, miszerint „a magyar műpróza Kármán Józsefnél találta meg a leghelyesebb utat. Míg Kazinczy Ferenc nemcsak megtűrte, hanem kereste is az idegen fordulatokat és magyartalan kifejezéseket, Kármán József a magyar nyelv szelleméhez ragaszkodva alkotta meg egyszerű, kifejező, jellemző prózáját. Kis regénye olyan lélektani bizossággal és művészi egyszerűséggel van megalkotva és elbeszélve, minőre eladig nem volt példa irodalmunkban.”

175 éve született

ARANY LÁSZLÓ (1844–1898),
A DÉLIBÁBOK MENEKÜLŐ HŐSE

Az a hároméves kisfiú, aki Nagyszalontán Petőfi Sándor ölében ülve került az irodalmi tudatba, s aki ifjúkori mesegyűjtése után az apa elbeszélő költői példáját 28 évesen verses regényben követte, majd tudatosan fordult a kritika-, tanulmány- és esszéírás, illetve műfordítás felé, az irodalmat mind inkább „magángyönyörűségnek” tekintve, végül jogi és közgazdasági területen érvényesült. A kiegyezés utáni korszak tekintélyes bankjánál, a Földhitel Intézetnél dolgozott, később a bank igazgatója lett: gazdag fővárosi polgárként halt meg 54 éves korában.

Igen, az *Arany Lacinak* c. vers címzettje nem más, mint Arany László, a költőbarát fia, az *Eredeti* (székely) *népmesék* és a névtelenül megjelent *A délibábok hőse* szerzője. Ez a verses regény Hegedüs Géza szerint „kritikai realizmusunk első kétségtelen remekműve”; az irodalomtörténet-írás pedig úgy tartja, hogy „a magyar realizmus legfőbb büszkeségei közé tartozik”, amelynél „zártabb légkörű, kerekébb kompozíciójú, teljesebben saját világú és eszközű mű kevés van irodalmunkban”.

Szerb Antal egyenesen úgy fogalmazott, hogy *A délibábok hőse* „talán a legjózanabb és legkorszerűbb hang a magyar önszemlélet történetében. Hűbele Balázs, a szállóigévé vált magyar fiatalember [aki *hűbelebalázs módjára*’ cselekszik, elhamarkodottan, hebehurgyán, meggondolatlanul tesz valamit] lelkesedik minden nagy és szép eszméért, mindenbe belefog, de semmi sem sikerül neki.”

AZ APA ÁRNYÉKÁBAN

Arany László kevés verset írt, bizonyos nagy volt rajta az örökség terhe – hogy’ is mert volna hivatásos költőpályára lépni! Életműve összesen öt kötet: egy mesegyűjtemény, egy műfordításait, kettő tanulmányait tartalmazza, lírai hagyatéka pedig egyetlen (nem túl nagy) könyvecske. Kisgyerekként verses testamentumot kapott apjától (a *Fiamnak* c. 1850-es költeményből: „*Mert szegénynek drága kincs a hit. / Túrni és remélni megtanít, / S néki, míg a sír rá nem lehell, / mindig túrni és remélni kell*”), a hit és a türelem mellé pedig egy jobb haza reményét „*s benne az erény diadalát*”.

A jogi pályára készülő „sugártekintetű” Arany László igyekezett követni az apai útmutatásokat, de lelkesedése szinte már a kiegyezés másnapján letűnt – hiába talált Aranyéknál Nagykorörsön „menedéket” a protestáns értelmiség legjáva (Szász Károly, Mentovich Ferenc, Szilágyi Sándor), s voltak gyakori vendégek az irodalom és a passzív ellenállás jelei (pl. Gyulai, Csengery, Kemény, Jókai, Pákh) –, legföljebb a hagyománykutatás buzdíthatta. (A *magyar politikai költészetéről* címmel írt 1873-as tanulmányában, egy évvel *A délibábok hőse* után, már arról értekezett: ha a költőnek nincsen miért lelkesednie, jobban teszi, ha elhallgat.)

18 éves volt, mikor nővérével, Juliskával népmesekutató útra indult, s összeállították „a mindmáig legjobb magyar népmesegyűjtemények egyikét”; majd meseelmélettel is foglalkozott: székfoglaló előadását *Magyar népmese-inkről* címmel tartotta 23 évesen a Kisfaludy Társaságban. Németh G. Béla szerint nem valószínű, hogy gyűjtői szempontjait a német meseelmélet irányította volna (sokkal inkább ízlése és emberi-írói magatartása), előadásához azonban már fölhasználta a folklórtéóriákat is. Noha meséi nem szóról szóra jegyzett szövegek, azokat „a szerkezet, a bonyodalom, az előadás, a nyelv tekintetében úgy emeli magasabb szintre, hogy [...] tárgykör, felfogás, hangnem és élehangulat dolgában mégis tökéletes népmesék maradnak”. S megmaradt a valóságtszűzlet, a tárgyszerűség és az erős művészi ösztön. Fölfedezhető itt a herderi gondolkör is, mely egyezett neveltetése és az irodalom népies-nemzeti irányával, ti., „a nép alkotásaiban adva vannak bizonyos ősi, nemzeti műformák és értékek”, melyeket a polgári ízlés magasabb szintre emelhet. Meséinek nyelvi modernsége mellett kiemelendő „a szélsőséges groteszktől a bensőséges ellágyulásig, a vaskosan pajzántól a nemesen emelkedettig” terjedő érzélem- és képzeletgazdagsága.

A székfoglaló előadás téziseit a korabeli és a modern meseteória tükrében vizsgálta Steklács János, aki szerint Arany tanulmánya ugrásszerű fejlődést jelentett a meseelméleti gondolkodás történetében. Máiig helytálló legtöbb megállapítása, kifogástalan tipológiai felosztása, ami azért komoly eredmény, mert dolgozatának idején mindössze 240 magyar népmese volt fellelhető 18 különböző gyűjteményben, ami körülbelül század részét képezi a ma létező anyagnak. Arany László definíciójával: „mesének pedig hívja [a nép] kizárólag az oly elbeszéléseket, melyeket sem a hallgató sem az elbeszélő igaznak nem tartanak, [...] hanem mint költemények, gyönyörködtetésül járnak szájról szájra.” Később ezt úgy pontosította, hogy a mesék egyrészt a tárgyukra nézve olyan elbeszélések, amelyek természetfeletti, vagy nem valóságos tör-

ténetek, másrészt az elbeszélő nép is fikcióként, szórakoztató, gyönyörködtető céllal adja elő. Arany László a jelképes mesék közé sorolta a mai tündér- és hősmesét, a hősmeséi és pogány mítoszi elemek mellett számba véve a keresztény gyökerű és tisztán költött motívumokat is. A tanmesék két fajtáját jelölte meg: az egyikben az erkölcsi oktatást, a másikban valamilyen „lény” jellemzését találjuk.

Arany János észrevételét is érdemes idézni, mely szerint azokat a változatokat, ahol túlságosan egyértelmű a tanulság, nem nagyon kedveli a nép, ám talált néhány, ide sorolható allegóriát. A tréfás mesékhez az emberi tulajdonságokról szóló történeteket, a (mitológia és didaktika nélküli) gyermekmeséket (ezeket ma lánc- vagy formulamesének nevezzük), a (bosszantásra való) csali meséket és a képtelenségeket, paradoxonokat, „legszilajabb élczek”-et sorolta. Talán ezek voltak számára is legkedvesebbek – gyűjtésében mindenestre innen találjuk a legtöbb példaanyagot. S ugyanitt bírálta egyes gyűjtemények túlságosan klasszicizált, népiességtől megfosztott stílusát, a nem egységes nyelvezetet, a nehézkes előadást. Elismerte ellenben az ízes, eredeti tájszólást, az egyszerű nyelvet, a hamisítatlan népiességet. Programként is értelmezhetők szavai: „[...] fontosabb tehát, hogy a mese lehetőleg eredeti alakjában kerüljön az irodalom elé, körülbelül úgy, mint azt egy ügyes mesemondó, minden felesleges szószaporítás nélkül, de mégis a nép által kedvelt, s többnyire beszőni szokott szószaporítás felvételében, fonókában vagy kukoricza-fosztásnál elmondaná.”

Korai verses művei közül kiemelkedik hosszú, vívódással teli (keserű haraggal és intó aggodalommal vegyes) monológja, a *Tűnődés* (1868). „*Nem áll magasztos cél előttünk, / Mint szétriadt nyáj tépelődünk, / Megrezzent bármi nesz, / A holnap is már fél-sötétség, / Lépnénk, de visszatart a kétség, / A tett aggályba vesz*” – írta, de négy évig nem volt folytatása e hangnak. Az 1873-as *A hunok harca* viszont már feladatokra buzdított, figyelmeztetve „a beözönlő népek” veszélyére. Egymással küzdött a költészet és közélet, a romantikus önkép és társadalomkritika, az erkölcsi kötelesség és poétai kompozíció. (Németh G. Béla úgy vélte: írói ambícióit áldozta föl a nemzeti érdekeknek – mindenestre az a tény, hogy apja halála után 1887–92 között liberális programmal lett Nagyszalonta országgyűlési képviselője, arról tanúskodik, hogy maga sem menekült a feladatok elől).

Szintén 1873-ból való *A magyar politikai költészetéről* tartott székfoglaló, melyben így fogalmazott: „[...] a költői léleknek azon küszködő hangulatában, midőn benne a képzelet vágya és a józan ész ítélete egymással összeit-

közésbe jó, a meg-hasonlott kedély kiválóan fogékony a humorra, s a szárny-szegett lelkesedés megteremti a politikai költészetnek egy másik nemét, a szatírárt”.

A *Tűnődés* után idejét „tépelődő szemlélődése, zsúfolt hivatali tevékenysége, műveltségének bővítése tölti ki.” Irodalmi műveltségének szélesedését, mélyülését műfordítói munkája ápolta, mely leginkább az angol és orosz szerzőkre koncentrált. Shakespeare, Byron, Shelley, Thackeray és Dickens mellett Puskin, Gogol és Lermontov volt rá nagy hatással. Mielőtt *A délibábok hősről* részletesebben szólunk, emlékezzünk meg a kritikus és esszéíró Arany Lászlóról, aki tanulmányait is a nemzet ügyének szolgálatába állította. Ide tartozott székfoglalóján túl a Gyulai Pál által a magyar esszé mintapéldájának tartott *A magyar emigráció mozgalmi c.*, értekezéssé formált szatíra 1880-ból. Kritikái és tanulmányai polgári-as-liberális esztétika- és történelemszemléletet tükröznek, értekező stílusát a „szolgáló” magatartás és a racionális szemlélet határozta meg. Olvasóját értelmi és erkölcsi tekintetben magával egyenrangúnak, szellemi vitapartnernek tartotta. Kritikáiban az ún. szókratészi módszert alkalmazta: a tárgyas összefoglalástól, az önmértékkel történő szembesítésen keresztül haladt az eredményig, majd az objektív bírálat után fejtette ki (alapos tárgyismeretről tanúskodó) saját nézeteit.

Esszéi és kritikái mellett jelentős volt hagyatékgyondozása: rendszerezte és két-két kötetben sajtó alá rendezte Arany János hátrahagyott műveit, levelezését, közzétette az *Őszikéket*. S bár élete utolsó éveiben szinte már csak a pénzügyekkel foglalkozott, visszatért a költészetelmélethez. A tudományos magyar verstant Arany János tanulmányai alapozták meg, nem volt azonban rendszeres verstanunk. Ennek létrehozására vállalkozott volna Arany László a *Hangsúly és rhytmus c.*, a legjobb pozitivistá teljesítmények közé sorolt, nagyobb terjedelműre tervezett tanulmányával, melyben a magyar verselés elveit kívánta összefoglalni – de műve töredék maradt.

A DÉLIBÁBOK HŐSE

Az irodalomtörténet álláspontja egyetértő abban, hogy *A délibábok hőse* a magyar verses regény kiemelkedő műve. Hegedüs Géza említi, hogy hatott rá ugyan Byron *Don Juanja*, Puskin *Anyeginje*, még Arany János több mint húsz évvel korábban keletkezett *Bolond Istókja* is, mégsem hasonlít egyikhez sem (Goncsarov regénye, az Arany László által bizonyára nem ismert Oblovov a legközelebbi epikai párja). Húbele Balázs lelkesedő ember, nagy

eszméket szeretne szolgálni, érdeklődve fordul a nagyvilág felé. Idővel világot látott ember, aki nagy tervekkel jön haza. Csakhogy itthon nincs lehetősége a nagy tervek valóra váltására. Csődbe jut egész élete: szerelme, tervei, vágyai. Belesüpped a céltalanságba. A történet nem túl bonyolult, szerzője azonban „művészien csiszolt stanzákban, ironikus és önironikus mosollyal adja elő, mintha felül állna Húbele Balázs sorsán.”

A részletszépességekkel teljes, kesernyésen derűs cselekmény tanulságát Szerb Antal az alábbiakban ismerteti: A főhős „tehetsége nem hiányoznék, de hiányzik az a nehezen megnevezhető valami, ami szükséges, hogy az ember a dolgokat úgy lássa, ahogy vannak, és ott fogja meg, ahol kell. Balázs hősködik, amikor nem kellene, szerelmes, de az égi mása kedvéért elfelejti, és másnak hagyja a földi nőt, és a legszomorúbb, hogy amikor rájön a realitás fontosságára, és egész hevével a praktikus életbe veti magát, akkor is csak délibábokat kerget, a legkonkrétebb dolog is szertefoszlik kezében. Végül egy borzalmas, oroszos sivárságú és váratlanságú jelenetben a szenvedélyben is csődöt mond: részegen megtámadja ifjúkori szerelmét, de az erőszak nem sikerül. Mélyen szimbolikus ez a tett: a felraktározott érzelmi energiák egyszer csak kirobbannak a magyarban is, mint az orosz regényekben; de nem pofon vagy gyilkosság formájában, mint Dosztojevszkijnél, hanem részeg ostobaságként, melynek nincsen semmi következménye a valóság világában, minden megy tovább, csak a hős omlott végképp, önmagában össze, és most már tudja, hogy [mint az a negyedik ének mottójában olvasható] *’születünk fog, haj és illúziók nélkül; meghalunk fog, haj és illúziók nélkül.’*”

A „magyar dezilluzionizmus” remekművét, mintegy „kézikönyvét” adta volna tehát az ifjabb Arany, a részletekben sok-sok társadalomkritikai elemmel, a pesti és a vidéki élet bemutatásával és szembeállításával – az Alföld „anti-petőfiánus” ábrázolásával –, a panamákkal és a bűnbakkereséssel, a biedermeier nőideál leomlásával? Összetett jellege – eposz és komikum, elbeszélő karakter és lírai reflexió, objektív realitás és a pátosz meg a sivár milió között csapongó költői hang, kritika és önironia – teszi alkalmassá a művet a többszintű olvasásra.

Ezért is helytálló a megállapítás mely szerint *A délibábok hőse* értelmezéstörténete magában foglalja a klasszikus magyar irodalom befogadásának jellemző kérdéseit, melynek középpontjában az etikum által meghatározott humor fogalma áll. A humor és az etikum kapcsolata Németh G. Béla és – a jelentés etikumának vizsgálhatóságát a poétikai–narratológiai és történeti–műfajtörténeti irányba egyszerre kiszélesítő – Imre László interpretációjá-

ban is középponti kérdés. Szegedy-Maszák Mihálynál szintén jelen van, aki a verses regény dialogicitását, öntükröző és irodalmi kliséket is gúnyoló, gyakran parodisztikus céllal fölépített (Horatiustól Kossuthig, Homérosztól Petőfiig, Madáchtól Aranyig terjedő) idézetrendszerét vizsgálta. Megvan az erkölcsi alapozottság a humor mélyén rejlő lírai pesszimizmusban, a tettvágytól a lemondásig hajló kritikus nemzeti önszemléletben.

A kollektív értékrend elbizonytalanodása, az irodalmi konvenciókkal való szakítás egyszerre fakad az egyéni és nemzeti, művészi, erkölcsi, politikai dilemmák felismeréséből. A dialógusjelleg erősíti, hogy – mint Németh G. látta – *A délibábok* hőséne két főszereplője van: az egyik Balázs, a másik maga a költő. Csakhogy az igazi főszereplő „egy nem létező, csak a háttérben és kiíratlanul jelen levő harmadik”. A verses regény ugyanis nem a két magatartás-típus ellentétén, hanem egy fölöttük álló, összeütközésükből keletkező harmadik „javallásán nyugszik” – így lesz a mű Balázs magatartásának szatírája, a költő eltemetni kívánt vágyainak ironikus elégiája, az új magatartás apológiája. Balázs életfordulóit utazásaiból, kalandjaiból, terveiből és kudarcából ismerjük meg, a költő attitűdjét pedig a semmilyen hősiességet véghez nem vivő hős sorsát követő lírai kommentárok és költői betétek mutatják. Párhuzamosan halad a típusalkotás a lélektani rajzzal, s a kettő ellentétéből olvasható ki a harmadik viselkedésmód: „nemcsak elvi igényű, hanem erkölcsi s esztétikai hitelű felelet” a „mi a dolgunk” kérdésére.

Az alapvetően moralista Arany Lászlót leginkább az foglalkoztatta, hogy mi a teendője az egyes embernek a nemzet szolgálatáért, és mi a nemzet dolga, hogy betölthesse hivatását. Ekképp is válaszolt a reménykedő nemzedék és a kiegyezést ellenzők vitájára. „*Kinek reménye sánta, hite kétes, / Jelene unott, jövője szűkkörű, / Multjába néz, szép emlékkal palástol / Bút, bajt – s vigaszt nyer egy kis öncsalástol...*” – összegez művének végén.

S mivel a valóság és eszmény közé kívánt hidat verni, talán maga is annyira félt az öncsalástól (az önáltató reményektől), hogy – noha apjának méltó követőjeként nemcsak művészi-erkölcsi s nemzeti kritikai hajlam, hanem rendkívüli művészi-nyelvi tudatosság, a nyelvi árnyalatok választékos alkalmazása s finom ötvözése jellemezte –, félve önnön paródiájának rémálmától, *A délibábok* hősével lemondott volna a poétai önkifejezés keserű boldogságáról is?

30 éve hunyt el

WEÖRES SÁNDOR (1913–1989), A „MAGYAR ORPHEUS”

„... a sánta idők zsákjában felejtett kis vasi falu”, Csöngé volt a felnevelő gyermekkor élményekben dús helyszíne, ahol a „Magyar Orpheus” (Jékely szavaival: „a Rimbaud-szerűen koránfejlődött költő”) verselni kezdett. Szombathelyen született (1913. június 22-én), ám a Költő igazán Csöngén „született meg”, ahol gyermekkorában megismerte a falu lelkészének könyvtárát. Bár tanulmányait a pápai evangélikus iskolában kezdte, 1919-től a csöngői evangélikus iskolában tanult, s egészségi állapota miatt magántanuló lett. (A diákévek szünetidőit és vizsgaidőszakait később is Csöngén töltötte, az egyetem után, a háború alatt otthon élt, apja gazdaságában segédkezett. Hol „birkapásztornak” nevezte magát, aki hónapokig nem tud semmit írni, hol pedig „áradó gazdagságban ontja a verseket a dunántúli táj, a falu, a természet képeitől is ösztönözve”.) Már itt megragadta őt Shakespeare génusza – a reneszánsz angol a gyermek- és meseirodalom jeleseinél is jobban tudott mesélni neki.

A 20. századi magyar gyermekköltészetből kiemelkedő Weöres Sándor gyermekversei sem csak a kicsiknek szólnak, hanem autentikus olvasatot (világkép-értelmezést) kap innen a gyermekszívvel érző felnőtt is. A keleti filozófia vonzása sem valamilyen korai ezotéria-divat eredménye volt, hanem életfelfogásának szerves része: a mindenség és a kicsinyiség közötti létezés alkalmiságának és ajándékvoltának (s az ezzel járó felelősségnek) a felismerése. A számtalan alakváltozásra képes Weöres a varázslóküldetést is megélte, ahogy Aranyi László fogalmazott: „a természeti népek varázslóinak, a titkos tudományokba beavatottaknak, a gölemkészítőknek, alkímistáknak a lelki beállítódását” kapta ajándékként, ez avatta szellemi társául Hamvas Bélának és Várkonyi Nándornak (akivel több évtizedes barátság is összekötötte).

ORPHEUSI KÖLTŐI ALKAT

Kenyeres Zoltán monográfiája (*Tündérsíp*) körvonalazta az orpheusi költői alkatot („amelytől – Hamvas megfogalmazása szerint – a tigrisek megszeli-dülnek, s amelyre a halak kidugják fejüket a vízből”). A közép-európai létre alkalmazott taoizmus vagy a jungiánus mítoszértelmezés és a heideggeri egzisztencializmus hatásán kívül a „történelmi jelenidő” élménye, a „szellemi

szabadmozgás megteremtésének” szándéka, „költői alkatával egybevágó eszkatologikus életszemlélete jellemezte”, mely – Hamvassal együtt – képessé tette különbséget alkotni a „valamiről beszélni” és a „valamit énekelni” között. Jékely szerint „sámáni személytelenséggel beszél e világnak istenek nyelvén, méghozzá olyan magyarsággal, amilyennel csak legnagyobb költőink beszéltek. A szépség mágikus megmutatója ő, s a megtalált szépséggel eggyé válva, kéjesen merül bele a végtelenbe”.

Egy másik dimenzióba. 1947-ben írta Fülep Lajosnak – aki az 1939-ben doktori disszertációnak készült *A vers születése* című írást véleményezte –, hogy olyan lelki tájba érkezett, amely felér bármilyen külföldi utazással; eljutott „valami dimenziótlan Semmibe” – „Azt hittem, hogy innen tovább fölfelé kell jutni, e helyett kilátás nyílt lefelé, az élet felé, mint a gleccser tetejéről a völgykatlanba. [...] nem hittem volna, hogy az élet látványa, felülről, ilyen végtelenül szép”. S mellékelte is a levélhez *A kutya-tár* versét, aktuális élményét az igénytelenséggel, a „mennél teljesebb üresség”-gel, a „népdal-spontaneitás”-sal jellemezve.

Mesterének vallotta és nevezte Kosztolányit, csakúgy, mint a Babitsnak írt levelek is a Mester megszólítással kezdődnek. A 16 éves ifjú a *Nyugat*nál jelentkezett (de csak 1932-ben publikált ott először, és a harmadik nemzedék meghatározó alakja lett –1941-ig 64 verse jelent meg a folyóiratban). „A csodagyermek-ábránd, a szereplés nem tarthat soká, abból ki kell előbb-utóbb ábrándulni annak, aki magasabbra tör, többet akar” – írta Kosztolányi Weöresnek 1931-ben, majd a következő évben arról számolt be, hogy meghökkent, mikor tudatosult benne: az ifjú még nincsen húszéves! Képességet, készséget, szellemességet, fogékonyságot, erőt emlegetett, amiből még minden lehet – „csak talán el kell kicsit fáradni”, ugyanis akkor „cseppen a jó”. Weöres már ekkor érett kritikai érzéket mutatott, Kosztolányinak azt válaszolta: szeretné kifejtetni magát „abból a selyemhálóból, amiben vergődik a mai irodalom”, ezért visszafordul Arany Jánoshoz, akinek épp a *Vojtina Ars Poeticáját* vette elő. „... furcsa, hogy a naturalizmus és poézismellőzés esztétikája csöng belőle, dacára annak, hogy éppen ezek ellen íródott. A szavak az idealizmust hirdetik, a 'való égi mását', a szavak mögötti lélek pedig minden illúzió sietős összetépését”. Bírálta Illyés Gyulát, aki a *Nyugat*ban később elismerő kritikát írt az 1934-es *Hideg van* című első kötetéről.

Kenyeres Zoltán abból a tényből, hogy a *Nyugat* Weöres „növekedéstervét előmozdító és késleltető verseket egyaránt közreadta”, arra következtet, hogy „a *Nyugat* rangot osztó megjelenési fóruma, de nem alkotói műhelye

volt a költőnek”. S bár Illyés megjegyezte, hogy „kéessége több, mint mondanivalója” – a következő évben alkalmi szonettel köszönte meg Weöresnek a dedikált példányt, az esti olvasmány után „... *lelkem mindinkább / feledni tudta, mily testben is él – // A nap ronda volt, ám derült az éj.*”

Az első kötet megjelenésekor Pécsen volt joghallgató (1933–38), aztán bölcsész; a következő évben Baumgarten-jutalomban részesült, s publikálta *A kő és az ember* kötetét. Könyvtárosként helyezkedett el Pécsen, társszerkesztője volt a Várkonyi Nándorral indított, nyolc évfolyamot megélt *Sorsunk* című folyóiratnak; 1947-ben Pestre költözött, feleségül vette Károlyi Amyt. 1948 után szinte csak műfordításai és gyermekversei jelenhettek meg; 1951-ben könyvtárosi állásából is elbocsátották. 1956 végén megjelent ugyan gyűjteményes kötete, 1957–64 között megint nehezen tudta kiadni írásait. *Tűzkút* című kötetével sikert aratott Párizsban, 1966-ban Nyugat- Európába és az Egyesült Államokba is eljutott; 1970-ben Kossuth-díjat kapott, és annak összegéből alapította meg a fiatal költők számára a Pásztor Béla-díjat. Hosszú betegség után Budapesten halt meg, 1989. január 22-én.

Önálló költői világgépe a *Medúza* (1944) című kötetben bontakozott ki, ebben már az a – Hamvas Bélával rokon – keresztény és platóni elemeket ötvöző szemlélet is megnyilatkozott, mely szerint a jelenségek felszíne mögé csak magasabb rendű tudással tekinthetünk. Ez a magasság mindig a mélység is: így vagyunk képesek személyiségünk univerzális észlelésére, az önismetre. Ennek a folyamatnak ugyanúgy része az önfeledt játék, mint a semleges szemlélődés, az égi harmóniakat érző alkotás. A Weöres Sándor-i művarázsát épp ez a hármasság alkotja: a játék, a szemlélődés és az univerzum ritmusát fölvevő szellemi attitűd. Eggyé válni a világgal, leküzdeni az anyag és szellem ellentéteit, átlépni a fizikai és metafizikai határait: valamilyen mítoszi jelenléte csempészni a hétköznapi világba. Egyszerre érezni és látni mindazt, ami a Költészet (miközben jelentéktelenné válik az alany, és bejárható lesz a világ).

Hamvas is méltatta a *Medúzát*. „A kötetben van néhány mondat, mint amilyen ez: 'Szemem csak néha ér a világba, de szívem ezer tájban egyszerre él –' Ilyen mondatokban nincs rím, nincs szándékolt ütem, nincs mérték. Mégis itt van a költészet. Ez nem vers; ez már líra. [...] Fel kellett volna ébreszteni benne a tudatot, hogy az egészen kivételes egyszerűség és nagyság, ami e mondatokban megnyilatkozik, több, mint százstrófás, trükkös, rímes, virtuóz vers. [...] meg kellett volna magyarázni, hogy amikor ilyet ír. 'Őszi éjjel izzik a galagonya –' olyan nagyot írt, hogy a föld szíve beleremegett”.

(A Mallarmé-i remény megvalósítását várta Hamvas Weörestől – hívta föl rá a figyelmet Radnóti Sándor –, tudniillik, hogy visszatér a költészet ősforrásához, az orfizmushoz. De Weöres nem törekedett arra, hogy megvalósítsa Mallarmé reményét, mert egyrészt kétséges volt előtte bármiféle „törekvés”, másrészt számára a versek eleve olyan „evidenciák”, melyek a játékot és közvetlenséget emelik teremtőértékké.)

S amikor Fülepnék a spontaneitást vagy a dimenzióelküliséget emlegette, tulajdonképpen a szürrealistáktól ellesett képzettársítás és a primitív-mágikus titok, a gyermekversek és a népköltészet frissessége, mintegy zenei hangzása és motívumszerkesztése irányította a készítéseket. Nem véletlen, hogy a nyelvi-poétikai érzékenység, szellemi-filozófiai mélység, a naiv létre csodálkozás és a mély létérzékelés annyira sok versváltozatot alakított ki – egyszerre tűnik minden spontán-esetlegesnek és szigorúan megtervezettnek. Még a gyermekrajzokra írt asszociációi és egysorosai is olyan erővel hatnak, mint szigorú kompozíciói, versportréi, oratóriumai (pl. *Theomachia*, *Hetedik szimfónia*), ciklusai (pl. *Orbis pictus*, *Rongyszőnyeg*, *Tizenkét óda*) és hosszúversei (pl. *Istar pokoljárása*, *Gilgames*) vagy a prózaversekként is értelmezhető, filozófiai töltésű írásai.

A „RITMUSOK SZÖVETTANÁIG”

A kritika azt is kiemeli, hogy szerepjátszó készségét és stílusbeli virtuozitását *Psyché* című kötetében bontakoztatta ki talán a legszabadabban: „ez a kitálatl időrendjéből következő fejlődésen túl motivikusan is megszerkesztett versgyűjtemény a másfélszáz évvel korábbi időbe képzelt költőnőnek, Lónyai Erzsébetnek ellentétek közt őrlődő életéről, különös lelkivilágáról vall”. – Somlyó György szerint a *Psyché* egyszerre affektál egy státuszra és életmódra, illetve „az antik mitológia szerinti szerelem női (sőt, szűzi) princípiumának képe, ezen túl azonban a legáltalánosabban elfogadott emberi lényeg, a lélek jele is”.

Színműveket írt, mesejátékokat, oratóriumokat, egyfelvonásos drámái költeményeket sorolhatunk az életműben; és műfordítói tevékenysége is jelentős volt. Ott van a magyar fordításirodalom élvonalában, különösen a távol-keleti bölcselő költői termés magyarra ültetésében tűnt ki (*Lao-ce Tao Te King* c. műve, *Az Út és Erény könyve* akár eredeti munkának is tekinthető, főleg, ha összevetjük azt Tőkei Ferenc prózafordításával). Ezt a szemléletet – a „tagolatlan” bölcsességet, a felszín helyett az örök-állandóban rejlő

lényegkeresést – tükrözi *A teljesség felé* című 1945-ös ciklusa is, amelyet az alábbi szavakkal ajánlott Hamvasnak: „... mesteremnek köszönöm, hogy megírhattam ezt a könyvet: ő teremtett bennem harmóniát. E könyv arra szolgál, hogy a lélek harmóniáját megismerhesd, és ha rád tartozik, te is birtokba vehesd. Az itt következők nem újak, nem is régiek: megfogalmazásuk egy kor jegyeit viseli, de lényegük nem-keletkezett és nem-múló. Aki a forrásvidéken jár, mindig ugyane virágokból szedi csokrát.” Egymást kizáró kijelentésekből, paradoxonokból és oximoronokból építkeznek, de nem zsonglorködik a szavakkal, hanem tiszta kristályszerkezetbe önti a létezésről megsejtett lényegét.

A „ritmus szövettenát” mint költőlelkének építősejtjeit magában hordó „vers-zenész” – ezerhangú „zenekari költészetet” alkotott (Czigány György szerint zeneszerzői eszközökkel írta a verseit); s ő a hét évszázad magyar lírájából leggyakrabban megzenésített költő – ugyanolyan érzékenyen bánt a tudatalatti rétegeket hétköznapi transzcendenciával feloldó mítoszi parafrázisokkal, mint az alkalmi futamokkal. Megragadta az alkalom bája, a „homo ludens” ösztöne – a szabadságelv, a menedék és rend hírnöke volt. Barátságai szintén ihlető erővel hatottak (pl. Illés Árpád festőművésszel vagy Kodály Zoltánnal, aki az elsők között karolta föl, a magyar népzene, a magyar lélek és a gyermekvers szintézisét tudatosítva benne). A Bori Imre által dallamtanulmányának vagy képzelettréningnek keresztelt darabokat Kenyeres Zoltán „játékversnek” nevezi (nem pedig gyerekversnek!), melyek egy része egyenesen Kodály keze alá készült, aki a *Rongyszőnyeg* és a *Magyar etűdök* ciklusok nyomán írta Weöresről, hogy „tud a gyermekek nyelvén selypítés nélkül”. A gyermekek nyelvén szólás képessége pedig nemcsak a mesei, de a felnőtt-erkölcs titkai felé is vezet.

Az 1929/30-as gimnáziumi tanévet a költő Győrben kezdte, hamarosan megismerkedett Illés Árpáddal, aki Rudnay tanítványa volt a főiskolán, de a szünidőket Győrben töltötte. Illés 1935 után Weöres több könyvét illusztrálta; színpadra szánt darab lett *A holdbeli csónakos* (ő tervezte a *Tyunkankuru* című abszurd játék jelmezeit is). Attitűdrokonságuk mellett alkotástechnikai közelségük kulcsa is a zenéhez való viszonyukban rejlik. Weöres műveit elsődlegesen zenei elemekből (ritmus, tónus, motívum, hangzás) építette föl. Illés ajándékozta barátjának azt a kék könyvet, melynek Weöres *A véletlen könyve* címet adta. Itt vannak a *Rongyszőnyeg* fogalmazványai, fordítások, képersek; megörökítette kísérletét, hogy egyszerre hány verset képes írni (240-ig jutott el – megformálás nélkül, csupán a spontán írásképeséget

próbára téve). A *kék könyv* többségében az *Elysium* darabjait tartalmazza (mások a *Medúzában* jelentek meg). A *Dalok Na Conxi Panból* ciklus (húsz négysoros – szintén az 1944-es *Medúzából*, s két részletben közölte a *Nyugat* 1939–40-ben) Illés Árpád műtermében született meg.

AZ ELHAGYOTT VERSEK

A centenáriumon bemutatott *Elhagyott versek* is izgalmas élményt kínál – ez a kötet zárta a Helikon Kiadó Weöres-életműsorozatát; a több mint félszáz kötetet Steinert Ágota szerkesztette, akinek több mint 30 ezer oldalnyi anyagot kellett feldolgoznia, ráadásul Weöres Sándor és felesége, Károlyi Amy „nem a polgári rend szerint éltek”, lakásukban mindenhol kéziratok heverték „fantasztikus összevisszaságban”. „Műveiket olykor iskolai füzetekbe, olykor írólapokra, máskor olyan papirosra írták, ami éppen a kezükbe került (étlapok, színlapok, levélborítékok, cigarettadobozok stb.) vagy [...] más alkotásaik kéziratának üresen maradt részére.” Egyes hagyatékrészek még mindig feldolgozás alatt állnak, számos szöveg lappang. A cím egyszerre utal a tudatosan kihagyott és az elveszett (elkallódott) lírai darabokra.

Weöres Sándor, életművét összegezve, számos darabot maga hagyott el, különböző okok miatt: művészi igényességből (például a fiatalkori verseit), személyes vagy politikai megfontolásokból. Itt találjuk a költő ötvenhatos költeményeit, a *Rapszódia a kivívott szabadságról* két variációját, vagy a [*végül angyal szállt le ránk...*] kezdetű poétai munkát 1956. november 16-áról: „*S a dús, hatalmas, bölcs nyugati népek / nézték, ahogy póznára csavarják beleinket, / egy mozdulatuk elég lett volna / s meg nem szabadítottak minket, / se saját jövődjüket. Rájuk fekete angyal se száll: / mint egy fészek darazsat a mérges permet, / úgy fojtja meg őket a keleti szélben / koronátlan, szégyenletes halál.*”

Azokat a műveket sem szerepeltette köteteiben, melyeket túl személyes hangvételűnek ítelt (több, a feleségéhez vagy a kortársakhoz írt verset találunk az összeállításban). Hiszen „a költő a mindenséget és nem a személyeset akarta tükröztetni verseiben”.

(A fenti három, emlékező portrém eredetileg a *Faggyas Sándor* által szerkesztett *Protestáns hősök* c. irodalmi és művelődési enciklopédia 2. kötetében, 2017-ben látott napvilágot.)

**Képes kulturális
és művészeti hírek**

**KERESZTMETSZET –
ÚJ GONDOLATOKKAL**

Meglepő címet választott Simon János sárvári festőművész a Lábatlani Gerenday Községi Házban június közepéig nyitva állt, Kostyál László művészettörténész ajánlásával bevezetett új tárlatának. A látvány és a gazdag színvilág ugyanis elsősorban az érzelmeket mozgósítja, a művész azonban a gondolatokra legalább olyan súlyt helyez, mint az érzésekre.

Az 1945-ben született és a '60-as évek végétől a képzőművészeti seregszemplékről már díjakat is elhozó Simon János azzal, hogy a posztromantikus érzelmvilágot intellektuális jelentéssel társítja, művészi világának keresztmetszetét mutatva be, egyszerre teremt harmóniát és alakít ki feszültséget. Mindezt Dabóczy Dénes

művészettörténész – a Szombathelyi Képtárban 2008-ban megrendezett visszatekintő tárlatkatalógusának ajánlásában – úgy magyarázza, hogy Simon János képei-
nek egy része irodalmi, művelődéstörténeti és építészeti ihletésű, ezért nagyobb szerepet kap nála az intellektuális elem. Művei jellemzően egy konkrét látványból és tárgyból, struktúrából, enteriőrből, városképből indulnak ki, bár a konkrétum nála sokszor rejtve marad vagy átfogalmazódik, és olykor a figurális absztrakció határáig is eljut. Ha kolorista világában idealizál: az elvágódást fejezi ki – mint Dabóczy írja: teremtett világába nem nyúlnak be a reáliák. Simon Jánost azonban már jó ideje személyesen is ismerve, inkább úgy vélem: a megélt valóság fájdalmasan halkul bele

az egymással versengő és éneklő színekbe. Fölmerül a kérdés, hogy az érzések elől a gondolatokba menekül talán...?

Simon a fény hangsúlyos és mindent átfogalmazó jelenlétével hív gondolati utazásra, az ösztönös és idealizált világot intellektuális kontroll alá helyezve, azt is láttatva egyúttal: hogyan értelmezhetjük magunkat a kulturálisan meghatározott belső és külső térben. Hogy az álom egy másik valóság. És hogy a valóság egy másik álom...

KÉPMESÉK – BALOGH ISTVÁN PÉTERTŐL

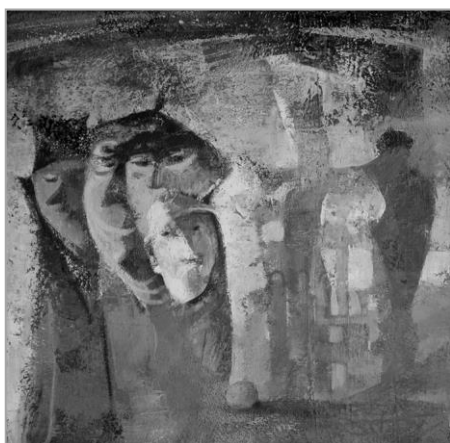
Balogh István Péter festőművész júniusban még a kendlimajori Ludvig Nemzetközi Művésztelepen dolgozott; a záró kiállítás idején már a balatonboglári Vörös és Kék Kápolnában nyílt önálló tárlata; veleméri műtermébe még alig tért vissza, indult a cserseztomaji művésztelepre; augusztusban Lénárd Gábor faszobrásszal együtt állított ki Őriszentpéteren, és szeptemberben Japánba jutottak el művei; nyitott műtermébe gyakran látogatnak el az őrségiek, „Képmesék” c. összeállításával pedig október végétől találkozhattak a Nagykörű Galériában.

BALOGH ISTVÁN PÉTER
ÉS LÉNÁRD GÁBOR KIÁLLÍTÁSA

Balogh István Péter képeiben különösen vonzóan találok a groteszk és lírai hang szimbiózisát. Nála a szomorúság is mosolyt kelt, az idillinek tűnő helyzet, hangulat is fájdalommal társul. Egyik kritikusa szerint az expresszív és szürreális elemek mögül a bizonytalanság, sejtelmesség, megmagyarázhatatlanság és többféleképpen magyarázhatóság búvik elő. Hiszen a művész a pillanatnyi benyomásokat (tájat, helyzetet, arcot, érzést stb.) ötvözi, mintegy benépesítve a magányát. Mert a szereplői is magányosak, ha többen vannak, akkor is, a kapcsolataik látszólagosak. S igaza volt kritikusának: Balogh István Péter arra is képes, hogy megszerettesse velünk a magányt.

PÓTKULCS ÉS MÁGNES –
LUDVIG DÁNIEL
ÉS A „MISZTIKUS LEBEGŐK”

Vonzódások címmel nyár végéig állt fenn a nagykanizsai Ludvig Dániel festőművész kiállítása Budapesten, az Andrássy úti MagNet Közösségi Házban. Újabb munkáit – mely a *Misztikus lebegők* cikluscímet kapta – nem sokkal előtte mutatta be Pótkulcsban. Ezt a két kiállítási anyagot szeptemberben nyílt alkalmam áttekinteni a képek születésének helyén, a Kendlimajori Művészeti Szabadiskolában, ahol éppen Korbely István festőművész tartotta képzőművészeti kurzusát.

Ludvig Dániel a miniatűrök világában éppúgy otthonos, mint a monumentálisabb méretek között. Egyszerre tükröződik munkáin a valós élmény és a fantáziavilág. A motívumok alapmintázatát és struktúráját a föld, a kő, a megtervezett és archaikus formák adják, az életre kelt képvalóságban azonban az emlék és a látomás sajátos szintézisét látjuk. Groteszk, sugallja az első benyomás; aztán érkezik a fölismerés: van valami egyszerre bájos és misztikus az esendőség vagy az ősbűn folyamatos ismételtetésében...

LUDVIG DÁNIEL FESTMÉNYEI AZ
ÁRKÁDOK ALATT, „LEBEGVE” –
ÉS A MŰVÉSZTELEP KERTJÉBEN

BOLDOGASSZONY

Szűz Mária és a magyarság kapcsolatát a képzőművészet eszközeivel (festményen, grafikán, kispasztikán, textilképen) bemutató kiállítás évek óta vándorol már az országban és határon túl. A sorozat záró tárlat a debreceni Kölcsey Központ Bényi Árpád termében volt látható szeptember 11-ig. A Nemzetstratégiai Kutatóintézet és a Forrás Galéria közös kezdeményezését 55 kortárs magyar képzőművész fogadta el, köztük Aknay János, Balázs József és Gyulai Líviusz, Jankovics Marcell vagy Keresztes Dóra, Kő Pál, Kubinyi Anna, Kusztos Endre, Melocco Miklós, Orosz István, Párkányi Raab Péter, Péreli Zsuzsa, Somogyi Győző, Stefanovits Péter és Szemadám György.

Szász Jenő, a kutatóintézet elnöke a közös kapaszkodókat hangsúlyozta, hogy Szent István örökségét folytatva: „magyarok vagyunk, Krisztus követőiként éljük meg az életünket, így a nemzetnek nemcsak büszke múltja, hanem biztató jövője is van”. A debreceni kiállítás a karneváli hét nyitórendezvénye volt, s augusztus 14-én nyílt meg, éppen azon a napon, mikor Szent István (1038-ban) Szűz Mária oltalmába ajánlotta Magyarországot. Palánki Ferenc római katolikus megyéspüspök és Kocsis Fülöp görög-katolikus érsek-metropolita egyaránt kiemelte: a tárlat is rámutat Jézus szeretetére, melyben egy boldog családja tagjai lehetünk.

KOMPOZÍCIÓK

Szabó András *Kompozíciók* című kiállítását Erdei Sándor költő, újságíró nyitotta meg október 1-jén a Méliusz Benedek Elek Fiókkönyvtára galériájában – a tárlat október végéig volt megtekinthető.

SZABÓ ANDRÁS: ÜNNEPELT ZENÉSZ

FÖLDI 70

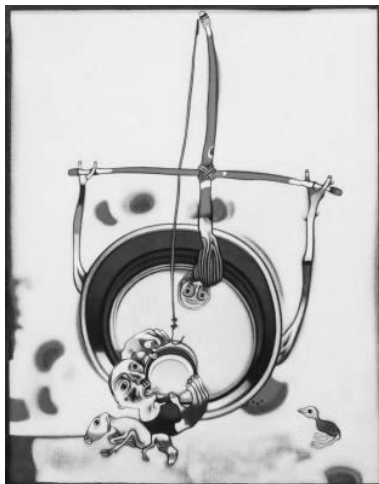
A Kossuth- és Prima Primissima-díjas Földi Péter 70. születésnapjára tárlatát rendezte meg a debreceni Belvárosi Galéria szeptember 11. és október 10. között.

A főként az utóbbi években készült művek kapcsolódnak a Makoldi Sándor és a Tóth Menyhért által is képviselt szellemiséghez (mindkét művésznek rendezett kiállítást, Makoldi hatását és kapcsolatrendszerét is bemutatta az elmúlt két évben a galéria). Tóth Menyhért (a „miskei remete”) festő-

nemzedékek számára volt tájékozódási és viszonyítási pont, így Makoldi és a köré szerveződő debreceni kortárs művészek számára, de Földi Péter szellemi-művészi és erkölcsi értelemben szintén mesterének tekinti Tóth Menyhértet. A jubileumi tárlat tisztelgés volt Földi életműve előtt, akinek munkáival korábban már három nagyszabású kiállításon is találkozhatott a debreceni közönség.

„Festészetének témavilága, megjelenítésmódja, kifejezése is különösségekben, az egyszerűségek különösségeiben játszó: háziállatok, a baromfiudvar szárnyasai, madarak és falusi emberek a vissza-visszatérő képszerplők – írja Wehner Tibor. – *A csorda, A karám, Csapda, Fészekhagyók* – a képcímek is a falusi, földközeli világot idézik, de Földi Péter ecsetje nyomán a szűk élettér kozmikusá alakul és tág érvényességűvé nyílik. A vérbő valóságélménnyel átítatott motívumok interpretációját a gyermekrajzok stílusa, a népművészet formakincse és logikája, a művészet ősi konvenciói árnyalják.” Supka Magdolna szerint: „Az idillből drámává, életképből halálképpé komoruló Földi-féle sorsszemléletből születtek a lélekrajz tekintetében páratlan érzékenységgű remekművei [...] A baljós sejtelmekkel terhes képsorok után úgy tűnik, a művész az élet folytonosságát fenntartó szerelmet tekinti földi létünk legfőbb misztériumának.”

FÖLDI PÉTER FESTMÉNYEI

MÁNDOKTÓL A VILÁGIG – HALÁSZ ZSÓKA NAIV MŰVÉSZETE

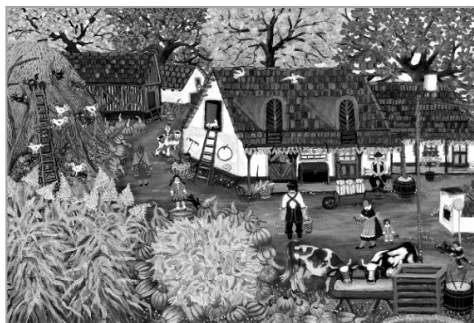
A VII. Nemzetközi Naiv Művészeti Szalon tárlatát augusztus 4–24. között rendezték a romániai Botosaniban. Ott volt a félszáz alkotó közt a marosvásárhelyi, grafikákat, varrott szőnyegeket készítő Laczkó Aranka (aki a híres Bandi Dezső-iskola hagyományait követi, munkásságát 2013-ban Járny Fekete Katalin „... *lelkemből kerülnek rajzlapra, varrott szőnyegre...*” című kötete mutatta be). A kortárs magyar naiv művészetet képviselték Mándoki Halász Zsóka festményei is, ő az elmúlt években sikerrel vett részt a közép-európai naiv művészeti szemléken, de művei Japántól és Koreától Orosz- és Németorszáig sokfelé eljutottak.

A fenti varrottkép-montázs a Laczkó Arankáról készült monográfia borítóján szerepel, alább viszont Mándoki Halász Zsóka életútjáról számolunk be, aki a „Mándoki” előnevet a ma már ismét városi rangban lévő szülőfalujától vette kölcsön, mikor verseket is írni kezdett. (A vonatkozó adatok, vallomások forrása a művész beszámolója 2019 tavaszáról, valamint a személyes levelei, kommentárjai, a leporellóanyaga és kiállítási katalógusai.)

1947-ben született Mándokon, ahol a művészetet kedvelő környezetben nőtt fel. A művészetek (különösen a festészet) iránti érdeklődés egész életét végigkíséri. „Már gyerekként megszerettem a hímzések különböző fortélyait, abban az időben a szövés-fonás mind otthon történt. A házasságkötés után, húszévesen költöztünk a férjemmel Csepelre, ötven éve ott élek.” 1994-ben ismerte meg Oláh Mara cigányfestő műveit, és ez határozta meg a máig ívelő festői pályáját – írja vallomásában. „*Akkor elhatároztam, hogy ezt én is meg fogom csinálni. Így kezdtem el 1994 júliusában minden előképzettség nélkül festeni. Nem ismertem az anyagokat, a festékeket, az eszközöket. Elmentem a művészellátóba, kértem a segítségüket. Akrilt ajánlottak, de sokat kellett szenvednem, mire mindenre rájöttem. Végül novemberben 72 darab képpel jelentkeztem a Magyar Művelődési Intézetben, ahol zsűrizték az anyagomat, mely akkor négyféle stílust képviselt, és ebben benne volt a naiv festé-*

szet is. *Én ezt választottam, mert már tudtam, hogy szeretném megörökíteni festményeimben a húszéves koromig személyesen megélt emlékeimet, élményeimet, a falun élő emberek életét, a munkáját, a hagyományait, szokásait és ünnepeit, a hétköznapi valóságát, amely sajnos, ma már nem található meg a falusi mindennapokban sem.*”

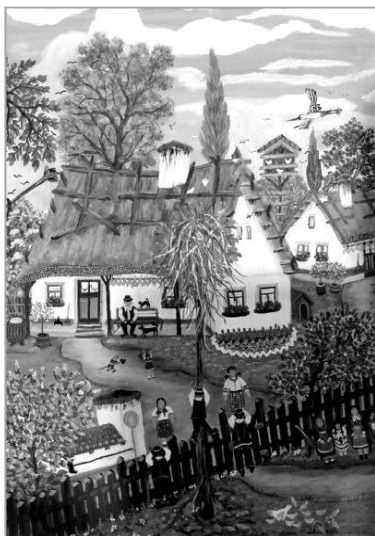
Igaz, hogy az ösztönzést Oláh Mara látomásos expresszív színvilága adta, s bár a színeknek kiemelt, gyakran szimbolikus szerepe van Mándoki Halász Zsóka festményein, szereti az élénkséget is, saját képi világa azonban nem mutat rokonságot a cigányfestők műveivel – más az öröksége, a hagyomány-kultúrája, indíttatása, belső világa is.

MÁNDOKI HALÁSZ ZSÓKA:
ŐSZI BETAKARÍTÁS;
JOBBRA LENT: MÁJUSFAÁLLÍTÁS

Ha a stílusrokonságot keresnénk a naiv művészetben, a csongrádi Batáné Bertus Terézia, a dunapataji pusztáról származó Gubányiné Greksa Erzsébet, Makai Hedvig sokalakos művei, s még inkább Raffainé Hajik Katalin, részben Uzonyi Imre, Uhrin Pál, egyes képeiről pedig (pl. az *Anyai gondoskodás* páva-farok festésénél) a nógrádi születésű, később Rómába került Dallos Marinka szecessziós-ornamens felületalakítása juthat az eszünkbe.

(Az idézett alkotók néhány jellemzőjét lásd a következő lap keretes részében. – Forrás: Bánszky Pál: A képzőművészet vadvirágai. Kecskemét, 1997.)

Mándoki Halász Zsóka folyamatosan törekszik rá, hogy a maga kiküzdötte indulás után új festészeti technikákat ismerjen meg, azokat alkalmazza is – tehát megjelent nála az önképzés, önfejlesztés igénye. A csendéletek és tájképek mellett állatokat ábrázoló pasztelleket alkot. Képein karakterisztikus színeket használ, amelyekben az életigenlés, a szépség mindenkori tisztelete, a természet és a táj, a madarak, és állatok iránti szeretete fejeződik ki. Saját egyéniségének kialakításában Angyal Mária művészettörténész és Végh András festőművész tanár mellett pálya-társai ösztönözték. Csepeli művész-társa Erdei Kvasznay Éva írja róla, hogy óriási munkabírása van, 230 egyéni kiállításon, hazai és külföldi tárlatokon (pl. Stuttgart, Prága, Bécs, Rijeka, Tallin, Weinstadt; Szlovákia, Korea, Japán, Líbia, Ukrajna, Oroszország, Hollandia, USA, Lengyelország, Románia) mutatkozott be. A legrangosabb szereplései 2017 óta Katowicében, Lysicében, Nagyváradon, Lasiban, Botosaniban, valamint belgiumi nemzetközi naiv seregszemléken voltak.

BATÁNE BERTUS TERÉZIA (1925) nyugdíjazásáig kétkezi munkát végzett, első bemutatkozása 1984 tavaszán volt Szegeden, egy amatőr képzőművészeti kiállításon, ahol díjat is kapott. A táblakép-festéshez az alapokat a varrás előrajzolása, a barátnők emlékkönyvének virágdíszítése, a hímzés és tányérfestés adta. Nem tanította senkik, s bár többször hívták alkotótáborba, úgy gondolta, túl idős ahhoz, hogy ismét „inaskodjon”. (Bánszky 1997, 50) GUBÁNYINÉ GREKSA ERZSÉBET (1920) már kislánként is festeggett, fiatalasszonyként előrajzolt, varrt, képekkel festette ki a konyhákat, és munkahelye, a homokméggyi óvoda falait. „A tányér és korsó díszítése már nem elégített ki” – vallotta, táblaképei mégis közel maradtak a népművészet világához. Nem volt iskolásan rendszerezett néprajzi tudása, mégis néprajzi hitelességgel jelenítette meg a Kalocsa környéki szín- és formakincset. (Bánszky 1997, 79) MAKAI HEDVIG (1940) édesanyja akadémista stílust követő autodidakta festő volt, technika- és anyagismerttet tőle tanult, de más szakmai képzésben nem részesült. A gyermekkorában falun töltött nyarak, a népszokások, falusi ünnepek egész életére való témát adtak számára, de tudatosan is törekedett a népi naiv ábrázolásra, mert személyes élményeit a néprajzi irodalomban való tájékozódással egészítette ki. (Bánszky 1997, 121) RAFFAINÉ HAJLIK KATALIN (1949) bolti eladó volt, festeni 1989-ben kezdett, Czenéné Kiss Viktória biztatására. Soha nem élt tanyán, de a rokonság egy része igen, őket gyakran meglátogatták, és a tanyai élet tipikus jeleneteit, ünnepeit, szokásait festette meg. (Bánszky 1997, 150–151) DALLOS MARINKA (1929) Gianni Toti olasz író-publicistához ment feleségül, 1960-ban, Rómában kezdett el festeni, de mindvégig nógrádi maradt, első-sorban a hagyományos viseleti darabokat festette meg. 1973-ban Rómában megalapította a *Roma naif* csoportot, tagja lett a svájci Rousseau nemzetközi társaságnak. Azt vallotta, hogy bár naiv, se nem tanulatlan, se nem ártatlan. „A naiv művészet világnézet is, mert az alárendelt osztályok művészete. A naiv festő a természetes látást őrzi meg magában.” (Bánszky 1997, 66)

Mándoki Halász Zsóka képei sajátos kordokumentumai annak a letűnt világnak, amelyben gyermekkorát töltötte. Ez a világ szolgáltatja képei témáját. A falujában megélt eseményeket, szokásokat, hagyományos tevékenységeket ábrázolja. Narratív képein aprólékos, részletező előadásmódban szeretne minél többet elénk tárni az egykori magyar falu mindennapjaiból. Hosszadalmas (többfázisú) festői munkája, a naiv ábrázolásban testet öltő sajátos realizmusa teszi értékessé számunkra művészetét. Szellemissége népünk alkultúrájából táplálkozik, a magyar népművészet elemein, a magyar nép életvitel ábrázolásán keresztül fedezhető fel képein a nemzeti jelleg” – írja Erdei Kwasznay Éva.

MÁNDOKI HALÁSZ ZSÓKA:
PAJTA ÉS KÖRNYÉKE

Legkedveltebb felülete a 40x40 és az 50x70 cm-es nagyság, ezeken a képein a táj (illetve közvetlenül a porta és a környezete), valamint az ember együtt jelenik meg, és az ünnepek, illetve a hétköznapiak ábrázolása egyformán életörömmel, vidámsággal teli. Valódi kalendáriumi dokumentációját kapjuk ezeknek a falusi emlékeknek, eseményeknek, lásd pl. – az évkör folyamatoságát is illusztrálendő – *Advent, A tél öröme, Tavaszi legeltetés, Locsolkodás, Májusfa-állítás, Dinnyecsősz a nagyapám, Mándoki lekvár főzés, Paprikát fűző asszonyok, Almaszedés, Őszi betakarítás, Kukoricatörés, Tengerihántás, Káposztataposás, Disznóperzselés, Élet a tanyán* c. festményeit.

Mándoki Halász Zsóka megkapta a Magyar Művelődésért díjat (1996), az Alkotó Képzőművészek Országos Szövetségének Nívódíját (2000), Aranyecset díját (2003), majd „Hűségért” díját (2006), s ugyanebben az évben a Kassák Alkotó Társaság Alkotódíját (2006); alkotói díjban részesült 2008-ban és 2010-ben a Szövetkezeti Művészek Egyesületének elismeréseképpen. Elismerés az is, ha az alkotó képeit neves szakember ajánlja az érdeklődők figyelmébe: 2017 októberében pl. a Benczúr Hotelben rendezett kiállítását Feledy Balázs művészettörténész nyitotta meg.

Mándoki Halász Zsóka (mint utaltunk rá), verseket is ír, melyekben egyszerű hangján meséli el a képein megfestett élményvilágot. Nem hasonlítható ez Balázs János élményvilágához, a naiv festők és népi költők kifejezőmódjához, leginkább a nádudvari Stefanovics Elemér amatőr versvilágával rokon, 1996 óta mindenesetre a helyi és országos amatőr lapokban, antológiákban rendszeresen szerepel. Következő írásunkban a népi és amatőr költők közül néhány példát felidézünk, álljon itt is azonban néhány rövid utalás Mándoki Halász Zsóka alkotói arcvonásainak kiegészítéséhez, ezekkel is kiemelésekkel is láttatva, hogy naiv festői világa autentikusabb, hitelesebb a szövegeinél.

A *Tavaszcsvárás* az emberi és természeti hangulatokat ötvözi („*Szinte zeng most a nagy határ, / takarít a sok kis madár*”); a *Szüret* c. verse nem több a reflexió naplószerű rögzítésénél: „*Szeptembernek vége van, október is közeleg, / lédús szőlő édes nedve várja a víg szüretet*”. Megénekelte (2014-ben) az *Októberi ökörnyalat*, a tél közeledését, mely mégis reménnyel teli; A *hóesés öröme* c. vers pedig akár *A tél öröme* c. festménye gyermekvers-átiratának is tekinthető.

*„Itt van már a december, hókucsmáján hópehely.
Csillog-villog ahogy rázza, fagyos tájunk betakarja.
Hódunyhája tele már, rázogatja szaporán.
Örülnek a gyerekek, hópelyheket kergetnek.”*

Az utóbbi években festményei Aranyosi Ervin verseivel együtt jelennek meg. Lásd pl.: <https://versek.aranyosiervin.com/tag/mandoki-halasz-zsoka/> (2019. 06. 19.)

MÁNDOKI HALÁSZ ZSÓKA: ADVENT

ŐSTEHETSÉGEK A KÖLTÉSZETBEN. PARASZT- ÉS NAIV KÖLTŐK

Móricz Zsigmond is érzekelte, hogy az őstehetség-jelenséget nem lehet leszűkíteni a képzőművészet területére. Szólt a paraszti előadói (színészi) őstehetségről (mert a dramatikus népi színjátékformákban ösztönösen fejlődött ki a tehetségnek ez a formája, s a Gyöngyösbokréta mozgalom is a művészi képesség úttöréséről győzte meg. A lelki effektust kell a tehetség kibontakozása mögött keresni. „Tele van ez a nép őstehetséggel. Festő, szobrász, színész, költő, író ömlik belőle” Mi a siker titka? – tette föl a kérdést az 1934-es Szent István ünnepen bemutatott produkciókat szemlélve. A magyar népben meglévő színészi őstehetség mutatkozott itt meg, és boldogsággal töltötte el az érzés, hogy végre magának megfelelő megjelenési formára lett rá.

Hasonlóan fogalmazott az irodalmi őstehetségekről írt cikkében, a *Magyarország* 1934. március végi számában, melyben az irodalmi megindulás alapjának a „lélek effektusát” vélte. Lehet-e a parasztból író? Az irodalomban a tehetség maga töri az utat, és hozza a kincseket a mélyből. Az író ott kezdődik, mikor elfelejti, amire az iskola tanította. „Mennyivel könnyebbe lehet ez a ‘zseniális’ parasztnak, mint az egyetemet végzett kultúrembernek.” A *Színházi Élet* 1934. augusztusi cikkében Hermann Ottó nézeteit korrigálta: „A magyar emberről még Hermann Ottó azt tanította, hogy nem tűri a komédiázást, hogy nem hajlandók bekenni liszttel az arcukat és kiállni az emberek elé, hogy bolondot, pojját csináljanak magukból. Büszke is volt rá az öreg tudós, hogy soha nem került cirkuszi ember a magyar parasztból, pedig lóhoz is jobban ért, mint akárki fia, a kutyához is, kardhoz is, csak nem akarja nyelni... Most kiderült, hogy ha pojjá nem is lett a magyar ezermesterfiú, de a színészetre egy pillanat alatt feltámadt az étvágya. A színészet magasabb rendű és itt lelki készségek kellene. A színész munkája mindenféleképpen megfelel a magyar embernek: önálló és teremtő. Individuális és úri dolog.”

A világgal való megismerkedés (a világ elsajátításának) egyik fontos állomása minden gyermek életében a rajz, hiszen előbb látni tanulja meg a dolgokat, és csak utána tudja megnevezni azokat, a képi kifejezés tehát a verbálisan megalkotott világkép előtt áll. A rajzolás után azonban az összes művészeti ág (vagy a Rosengren szerinti expresszív orientáció) között a legtöbb embernél az irodalmi formák alkalmazása jelenik meg. Szokás mondani, hogy mindenki megírja a maga szerelmes versét, vagy tollat ragad idős korában,

hogy emlékeit papírra vesse. Keleten (pl. a szamurájok és a zen-szerzetesek haikuköltészetében) pedig egy különös műfaj a *jisei* tűnt föl: a halálra készülők, lélettől búcsúzó haikut (végrendeletverset) mindenkinek meg kellett írnia.

A költői-írói őstehetség megítélése azonban más, mint a képzőművészeté. A nagy költők nem tanulták iskolában a versírást, noha léteztek poétikai osztályok (pl. a Debreceni Református Kollégiumban, ahol Csokonai iskolai gyakorlataiból néhány nagy vers született), hosszú időn keresztül működtek önképzőkörök, s tanulmányozták a klasszikus versformákat, a költészettanok (ars poeticák) pedig eredetileg arra szolgáltak, hogy az irodalmi műnemek, műfajok és formák szabályait mutassák be, tehát a „költői mesterségre” tanítsanak. A „poeta doctus” fogalma ugyan a „tanult” költőt jelöli, ezt mégis inkább azokra használjuk, akik a költészet mellett tudományos tevékenységet is folytattak. (Poeta doctus volt a doktori címet szerző Radnóti, ilyennek számít Babits vagy Somlyó György.) Sokan próbálkoznak a versírással felnőtt korukban, irodalmi szerkesztőként nagy számban találkozhatunk a rigmusokkal, esetlegességekkel, utánérzéssel, közhelyekkel teli versekkel. S nehéz lebeszélni őket az írásról – talán nem is kell, ám a lektorált közlésnek garantálnia szükséges az „irodalmi” színvonalat. Tapasztalatim szerint nemcsak az ifjabb generáció gondolja, hogy költőként fog érvényesülni, de sokan időskorukban kezdenek verset írni, aminek ugyanaz a kiváltó oka, mint a naiv festészetnek: a magány, nyugdíjazás, betegség vagy a társ elvesztése stb. Egyre több képzőművész ragad tollat is. A szűkebb környezetemből pl. a professzionális alkotók között Pálfy Julianna, Gyórfi András, Drozsnik István, Fátyol Zoltán; az autodidakták közt Solymosi Gábor vagy Serfőző Attila nevét említem – Solymosi kivételével mindegyiküknek van egy vagy több önálló kötete, könyveiket természetesen saját képzőművészeti munkáik illusztrálják, mint egy a kép és a szöveg együtthangzásait is reprezentálva.)

A reneszánsz polihisztori elve szerint az alkotás, az emberi önkifejezés egyszerre több művészeti ágban tudja csak a teljességet megközelíteni – lásd példaként nem is Leonardót, hanem Michelangelót, aki nemcsak építész és szobrász, festő és grafikus, hanem kiváló szonettköltő is volt. (Michelangelo szonettjei, töredékei illeszkednek egyrészt a petrarkista hagyományba, de a színvonalukban egészen újat hoznak létre, a sejtetés, a homályosság, a szintaxis, az eszmei kifejezés már-már a 19. sz. második felének szimbolizmusára utal. „Legjobb verseiben ugyanaz, mint képzőművészeti alkotásaiban. Úgy bánik a szóval, mint valami félhomályban álló kőanyaggal.” – Michelangelo versei Rónay György fordításában jelentek meg magyar nyelven [1959]; utó-

szavában idézi költeményeinek korabeli értékelését.) Az izmusok korában a képzőművészek és irodalmárok társművészként tekintettek egymásra, Apollinaire képverseiben a vizuális nyelv a verbálissal ötvöződött; példa lehet Nagy László, Kassák Lajos is a képzőművészet és az irodalom párhuzamosságára. Kondor Béla költeményei legalább olyan erős látomásos-expresszív univerzumot nyitnak ki, mint a grafikai és a festményei. A képzőművészek sikeres irodalmi kísérletei szintén rokoníthatók az irodalmi őstehetség jelenségével.

Most azonban az irodalmi őstehetség azt a vetületét kell vizsgálnunk, melynek nálunk éppen a népi írói mozgalom (éppen Móricz vezérletével) teremtette meg a nyilvánosságot. Számos tanulmányt közölt a témában Bakó Endre. Ha a pásztorfestők közül kiemeltük a hortobágyi (hajdúböszörményi) Káplár Miklós példáját, itt a bihari bojtár, Sinka István nevét kell megemlíteni. Önálló kutatási terület lehet a parasztköltők bemutatása. Most Nádudvari Nagy Jánosra hivatkozunk, és röviden bemutatunk egy olyan verselőt is, aki naiv festőként és szobrászként lett ismert, s azokat a személyes környezeti és múltbeli élményeket, melyeket megfestett, megformázott, alkalmi versekben is igyekezett megörökíteni. Utalunk rajtuk kívül néhány további naiv költőre (a gömöri Faggyas Istvánra, a Sinka-hagyományba ágazódó sárréti Horváth Lajosra és „költő” Nagy Imrére), valamint megemlítjük a lelkész-költők (és az alkalmi hitvalló versek) példáját is. A naiv festői és költői őstehetség párhuzamos jelentkezésére kiválóbb példát kínál Balázs János életműve, melyet a cigány költők kontextusában helyeztünk el, s tanulmányunkat közöltük a folyóirat augusztusi számában.

A két nádudvari:

Nagy János és Stefanovics Elemér

Mindig csak egyszerűen. Természetes ars poétika Nádudvari Nagy János 2007-es verseskötetének címe, a *természetes* beszédmódot nyomatékosítja, s az 1941-ben a *Debreceni Újság – Hajdúföld* hasábjain megjelent első, illetve a feleségnek ajánlott *Mindig megszépül c.* vers után a kötet-címadó ciklus első darabja is a hitvallásé:

„Inkognitóban éltem köztetek,
nem vettétek észre, hogy ki vagyok,
egyszerűen beszéltem pedig,
mint hajdankorból ránk maradt dalok.”

(Egyszerűen 1.)

Nemcsak meghatnak, de meg is győznek a következő versszakok Nádudvari Nagy János őstehetségéről és emberműveltségéről– s bár ha magyarázkodásnak, maga-mentségnek vagy önigazolásnak tűnnek, inkább eredeti igazságuk ejt meg. Parasztyökerei táplálták a vérét és lelkét, vére és lelke táplálja a verset, nem szólhat tehát másként, mint a dalok tiszta hangján, maga is tisztán, akár a gyermek, igaz hittel az elrendelésben, emelt fővel, de alázattal.

*„Mert gyermekének a tudós apa
mesét mond este, mikor hazatér.
Hozzáhajlik, hogy értse szavát:
de lehajolva is tudós ő azért.*

*Sőt így tudja lemérni igazán,
hogy a lelket mennyire ismeri,
mert ha szavait érti a gyerek,
a logika csatáját megnyeri.”*

(Nádudvari Nagy 2007)

Nádudvari Nagy János nem akarta „titokzatos szavak börtönébe elrejtteni” magát, s talán igaztalanul kellett olyan sokszor hallgatnia a népi költészet (de nem népköltészet) ellenszólomait, mintha a megértés káros lett volna. S aki bántotta Nagy Jánost, sejtetően nem volt tudós – legalábbis abban az értelemben, ahogy Nádudvari kiválóan megfogalmazta: mert csak az lehet „tudós”, ki tud a gyermek nyelvén (tehát az emberek nyelvén). Az őstehetség hangja még jóval a 80 év fölött is tisztán zengőverseket, finom és érzéki képeket teremtett, és a hang csupán ott csorbult, amikor a költő ki akart lépni ebből az eredeti, természetes nyelvi, kulturális és érzelmi közezből.

Amikor 2003 végén – szintén a Művészetbarátok Egyesülete gondozásában – megjelent Nádudvari Nagy János versválogatása *Egy kis szeretet kéne még* címmel, Tárkányi Imre, a kötetet bemutatva felidézte nemcsak a költő-szerénységét, egyszerű, szeretetre méltó lényét – utalva a *Láttuk az ő csillagát* „tiszta és bölcs mondataira” –, hanem szemelgetett a népi költő méltatásából, értékeléséből is, melyek kitértek a fent érintett mellőzöttségre. „Verseiben kifogásolták az egyszerűséget, a közérthetőséget”, illetve „sem őszinte magyarságára, sem keresztényi hitvallására nem tartottak igényt” (Geröly Tibor megállapítása). „A falunak és tájnak szépségeit, népének mindennapi küzdelmeit, örömeit éneklük ezek a versek...” (Gergely Mihály). „Népköltő ő bizony, de a javából. Olyan természetes egyszerűséggel bugyan belőle a vers,

mint a füttyszó a munkájába mélyedt mesterlegényből.” (Baranyi Ferenc) Tárkányi szerint is: Nádudvari Nagy János „tisza emberségével, magyarságával, példamutató emberszeretetével őrzi a falu, a nehéz sorsú emberek mindennapjainak emlékét. Aggódik a világeért, az emberiségért, jövőnkért. Talán nem vátesz – teszi hozzá –, de mindenképpen lelkiismeretünket ébresztő, szomorú sorsunkért aggódó, mégis az embert tisztelő és szerető poéta. Látja az EMBERT, a nagyot akaró és esendő, halált osztó és az életet igenlő parányi lényt, aki –talán – a Nádudvari Nagy János költeményeitől is jobbá, nemesebbé válik...”

Nádudvari Nagy János szülei szegényparasztok voltak – a hat elemi után nem gondolhatott továbbtanulásra. Napszámos, gazdasági cseléd, irodaszolga, majd szervező könyvtáros volt. A földosztás juttatta birtokhoz, a család számára ez jelentette a kenyeret, majd húsz évig a nádudvari tsz-ben kasza- és kapaforgatóként dolgozott. Őszinte szókimondása miatt állandóan szemben úszott az árral, így több kötetnyi dédelgetett kéziratából is csak 1991-ben jelent meg egy csokorra való. A világgépére és erkölcsrendjére jellemző lehet a *Láttuk az ő csillagát* c. kötet (2001) ciklusszerkezete is. A címadó ciklus 64 verse biblikus és istenes verseit tartalmazza, majd az elmélkedő-tanakodó, olykor látomásos és filozofikus *Csak az ember* ciklus (41 vers) után következik a *Láttam az embert* sorozat 37 verse. Nem hiányzik belőle a profetikus, figyelmeztető hang sem, vagy a merengő, aforizmaszerű életigazságok megfogalmazása. Igaz nagyvers a *Láttam az embert*: egyszerre van itt az utolsó ítélet 20. századi jövendölése és az ember – az igaz ember – himnusza.

*„Mindig őszintén szerettem volna
beszélni, de nem lehetett.*

*Hisz aki őszintén beszélt:
az maga ellen vétkezett,
mert ostoba ünneprontásnak
tartották az őszinte szót:
ha meztelenül fel merte tární
a sebhelyes, póre valót!*

*De aki okos diplomata volt,
és hízelegni jól tudott;
s mindig a honatyák kedvére szólt,
az dicső pályát befutott!*

*Mint egy üstökös, hirtelen
fénylett fel a hírnév egén,
és a sorsa egészen más lett:
nem ily dicstelen, mint az enyém!...”*

– így szól a *Mindig őszintén* c. vers, mely a hatodik kötet hátsó borítóján is szerepel. Sokat mond. Sokat a korszak politikai és művészeti életéről is, a hatalom és alkotó viszonyáról, a művész kiszolgáltatottságáról, a művészet-politika elvárásairól az irodalommal szemben. Nem is csodálkozhatunk azon, hogy a parasztköltő újrafelfedezésére a rendszerváltozásig várni kellett.

Közvetlenül a második világháború előtt Sinka István és Szabó Pál, majd Veres Péter volt a mintája. Írásra egy nádudvari lelkész biztatta, s 1942-ben és ’45-ben a helyi újságokban napvilágot láttak első versei. Még a *Túl a Tiszán* c. 1954-es antológiába is beválogatták, ugyanakkor – bár tagja volt a Magyar Írók Szövetségének – az *Alföld* 1967-es antológiájában már nem szerepeltették, a hivatalos indoklás szerint azért, mert a verseit korszerűtlennek tartották. Valószínűbbnek tűnik azonban, hogy még a Nemzeti Parasztpárt tagjaként a népakarat érvényesítésében hitt (miként arról a *Szépülő Hortobágy* c. verse is tanúskodik), hamarosan rádöbbsent, hogy nem jó irányban halad az ország szekere, és ennek az az elégedetlenségének az irodalmi fórumokon is hangot adott.

Őszinte magyarsága, nyíltsága, paraszti gyökereihez való hűsége és keresztény hitvallása volt tehát korszerűtlen. Pedig egyaránt jól ismerte kora és környezete szociális és lelki valóságát; s a népi költő művelt is, verskultúrájában, poézisében is az, amire szép tanúként áll előttünk a *Vasárnap délután* c. szonett. A műfaj valóban meglepőnek tűnhet, hiszen a népi hangot általában nem jellemzi a szonettformában való beszédmód, itt azonban érzéki lett az összhang a forma s a formához szokatlantartalom között.

*„A faluban vasárnap délután
Tarka ruhában sétálnak a lányok,
Halk szél motozza könnyű rokolyájuk,
térdük kivillan, és a habruhán*

*sejtelmesen áttűnik minden szépség,
a feslő bimbó minden tiszta vágya,
a tavaszi lét szilaj pirossága,
mit észrevesz a nevető legénység,*

*mögöttük lépegetve csendesen.
És évődnek a lányokkal kedvesen,
S azok durcásan felelgetnek vissza.*

*De a szívük már régen sarkig nyitva.
Örök társukat keresik és várják,
Habruhában az utcát azért járják.”*

Kifejezést ad viszont annak is, hogy hiszékenysége tartja őt életben, ugyanitt a gyermeki naivitás képnek kifejezéséhez súlyos társadalombírálat társult, talán ez is arra a vádra adott válasz, hogy költészete „naiv”. „*Naiv vagyok, mint egy gyerek: / mivel még hinni is merek*” – írja az *Ablaktalan* c. költemény kezdősoraiban. Majd a vers közepén figyelmeztet: „*Mert nem akarsz naiv lenni, / Isteneddé lesz a semmi*”. 2007-es kötetében a *Nekem adatott minden hatalom* ciklus fogja csokorba Nádudvari Nagy János istenes verseit, és mint ez a fent idézett költemény, a többi vers is az örök kegyelem távlatába helyezi a múló emberit. Ha azt mondta, hiszi ő a „*títkos egek*” általa nem ismert reménységét is, az embert és világát nagyon is jól ismeri. Nézzük meg *A látszat mögött* versének indítását:

*„A világ tele van
boldogtalan emberekkel.
Sokszor még azok is
boldogtalanok,
akikről azt hisszük, hogy nem azok,
mert mindig mosolyogva járnak,
az arcukon ott ragyog a derű.
Ezzel rejtik el bánatukat.
De a lelkük tele van keserű,
gyötrő érzések seregével.
Ám ezt a világ előtt rejtik.”*

(Nádudvari 2007, 142)

Az ember a saját maga által felépített, kényelmesnek látszó börtönében él (*Vannak kényelmes börtönök*), összkomfortosan, mégis Robinsonként – „*De szíve fáj. Az nagyon fáj*” –, s végül, megvénülve „*várja rettegve a halált*”.

A 2011 januárjában, 89 évesen elhunyt költőtől a *Nádudvari Hírek* búcsúzott: „Nádudvari Nagy János költészete nemcsak a szűkebb táj hazájában s a megyében volt ismert, akadtak tisztelői az országban sokan, akik szívesen

olvasták a népi írókat, költőket. A szocializmus évtizedeiben „verseiben kifogásolták az egyszerűséget, a közérthetőséget”, s nem tartottak igényt sem ősziinte magyarságára, sem keresztényi hitvallására. Sok költeményében jajdult fel a világféltés, aggódott az emberiségért, a jövőnkért. Lelkiismeretünket ébresztő, szomorú sorsunkat fájlaló poéta volt, moralitásának fő tétele volt: a közösségért élni, szólni.

Az 1991-ben megjelent, 138 verset magába foglaló válogatás tisztelgés volt a nehéz mezőgazdasági munkában edződött, a háborúk poklát megízelt és a hadifogolytáborok szörnyűségeibe belekóstolt, hitében ingathatatlan, becsületben megöszült poéta előtt. Ezután haláláig még hat kötete látott napvilágot. A városi havilap az egyik legszebb, és talán a legismertebb verse közlésével búcsúzott a kiváló népi költőtől, Nádudvari Nagy Jánostól.”

Álljon itt tehát – a nekrológ végére is illesztett – az *Óhajítás ősszel* c. vers! Azt is bizonyítva egyúttal, hogy az alkalmi költemények vagy a paraszti önreflexiók mélyén is mindig ott rejlik valamilyen életbölcesség, filozófia, sőt, szeretetfilozófia.

*„Egy kis melegség kéne még
a gyorsan tűnő nyári fényből,
a lelkem borzadva fél a
közelgő tél zord hidegétől.*

*Egy kis gyöngédség kéne még,
felvidítő, igazi jószág,
hiszen élni kell akkor is,
ha nem hajt a vágy, a csók-mohóság.*

*Egy kis megértés kéne még,
nem zord szavak hideg pengéje,
amik úgy döfnek belém, mint
bárány szívébe a hentes kése.*

*Egy kis szeretet kéne még,
hisz ez az élet íze, sója:
mi lényünket a végső úton
a nagy bukásoktól megóvja.”*

Bényei József még 1991-ben tett látogatást a nádudvari Stefanovics Elemér portáján és műtermében, s portrét írt a naiv festőről és szobrászról, akinek 1997-ben versei önálló kötetben jelentek meg, saját műveinek illusztrációival. Bényei írt az udvar és a ház képéről, a kutyaszoborról, a sárga alabástrom oroszánról, a márványszarvasról a kertben, meg egy roppant büszke lovon ülő mesebeli huszárról. Bemutatja az embert, aki kilenckónapos kora óta él Nádudvaron, nevelőszülők nevelték föl, kiházásították, itt talált munkát, és a nyugdíjazása után is ott maradt.

Huszonhat éves volt, mikor az igazi anyját megismerte, s tíz évvel később az apját is fölkereste, aki az apai feladatok, a nevelése helyett inkább pénzt adott az anyjának. S bemutatja a művészt, aki már tizenhárom évesen faragott és festett, rögtön a második világháború után. 36 évesen kezdte újra az alkotást, az ötvenes évek végén. 1984-ben pedig már szerepelt műveivel a naiv múzeum anyagát is bemutató, Bánszky Pál által jegyzett albumban, Hajdú-Biharból legelőbb az ő művei kerültek a gyűjteménybe. Bényei József 1991-ben még azt írta, hogy Stefanovics Elemér több ezer alkotást hozott létre, ám amikor 2002 telén először meglátogattam őt nádudvari házában, azt nyilatkozta, hogy az ezeröttszázadikát ünnepelte 2001. február 28-án. Hihetünk az adatnak: 1970 óta ugyanis évenkénti összesítésben vannak nála feltüntetve a művek. 886 festmény, a többi szobor. „Normára” dolgozott, napi egy kép és havonta két szobor elkészítését tűzte ki maga elé célként.

„Stefanovics Elemér verseket is ír. A falujáról, munkájáról, nevelő édesanyjáról. Naiv, krónikás versek ezek, de ilyen népdal-variációk is születnek:

*„Lehullott az őszi levél
Össze-vissza viszi a szél.
A babám is úgy elhagyott,
Fájó szívben sebet hagyott.
Nem gondolok soha többé
Olyan szívre, mint az övé.”*

És megverselte élete nagy változását, a nyugdíjazását is:

*„Egyrészt öröm, másrészt bánat,
Hát kérdem én, mit csináljak?
Öröm az, hogy megérhettem,
Bánat az, hogy megvénültem.”*

Bár ez utóbbi kiszólást – a bánatban megvénülő karaktert – szálfagyenes termete, erős kézfogása nemigen hitelesíti. „Alkotó kedvet kívánok hát neki búcsúzóul és várom, hogy a kőkutya indulóban megugat. Hiszen itt olyan valószínű, aki számára beszél a világ” – írja Bényei.

Stefanovics Elemér naiv festményeinek, illetve szobrainak a száma 1998 után érzékelhetően lecsökkent. Ennek oka, hogy tagja lett a Magyar Nótaszerzők és Énekesek Országos Egyesületének, rendszeresen eljárt a társaságba, igen sok időt fordított a szövegírásra. 2002-ig mintegy hetven magyar nótát írt, majd-nem húszhoz zene is készült (a magyar-nótaszerzőket, csárdásokat bemutató honlapon 2017-ben Stefanovics Elemér 27 megzenésített munkája volt fenn), sőt, már a temetésére is megírta a nótát. Olvassa a kottázott szöveget, és közben azt magyarázza, hogy magyar nótát „legalább tízszer nehezebb írni, mint verset, az értelmére, a szövegre, a dallamra, mind a háromra vigyázni kell”.

*„Ősz legyen majd, ha meghalok, sárga levelek hulljatok!
Hulljatok a koporsómba, hogy ne legyek én magamba.
Sárga rózsát is hozzatok, mert én többet nem kaphatok.
És azután vigyetek ki, ne hullajtson könnyet senki.*

*Kérlek, cigány, húzzad nékem, utoljára húzod nékem.
Szép nótámat énekelve, hátha hallom föld mélyébe.
És amikor majd letesznek, reám majd sok földet tesznek.
Csak egy asszony sírjon értem, ha nem hívott, amíg éltem.”*

Az *Életem útján* c. kötet (1997) versei közül sok darab foglalkozik a nyugdíjazás gondolatával, melyet egyszerre érzett megérdemelt pihenésnek és traumatisztikus élménynek. Valódi trauma volt számára a nevelőanya elvesztése: a halálát, a virrasztást, a temetést, majd a veszteségélmény feldolgozását például egy egész, tíz oldalas sorozatban megénekelte. Bevezetőjében így vall: „Nagyon szerettem a verseket, az egyszerű és könnyen érthető művészetet, de sajnos, a mai világunkban – a festészetben, szobrászatban, versírásban a túlmódernizáltság jelentkezik nagy részben, ami az emberiség 80 százalékának érthetetlen és megfajthetetlen” – olvassuk a naiv festő-költő kötetének szerzői ajánlásában.

Kitűnik ebből a vallomásrészből, hogy Stefanovics Elemér nem az irodalom esztétikai elveit, hanem a közérthetőség szempontjait tekintette legfőbb követelménynek. Ars poeticájában megfogalmazza: egy érző szív szava küldi

a verseket azoknak, akik igazán szeretik őt: barátoknak, testvérnek, s egyetlen célja az, hogy ne feledkezzenek meg róla.

Átlapozva a kötetet, megállapíthatjuk, hogy míg nótaszövegeiben első-sorban a népdalmintákat – vagy inkább a népköltészeti sémákat – követi (a prozódiajában és képkalkotásában egyaránt), verseiből szinte teljesen hiányzik a népköltészet ereje, s nem használja annak sémáit, szerkezeti elemeit, nem merít metaforikus világából és szimbolizmusából. Gyakran meg is törik az egyébként szépen induló ritmika, és a természetből kölcsönzött képet nem bontja ki, nem él az ismétléssel vagy ismétlő fokozással.

Erre csupán egyetlen példát idézünk, a – talán még a legsikerültebbek közé sorolható – *Decemberben* c. verset.

*„Hová lett a nyárnak
Szép virága,
Rózsás kertemben
Pillangóknak száza?*

*Hová lettek madaraim?
Szól nekik az énekek,
Nyári reggel mindig, mindig
Énekekkel költöttek.*

*Hová lett a kis kertemből
Rózsáimnak virága?
Illatuk a környéket is
fenségesen bejárta.*

*Hová lett a kis méhecske?
Százévrével zümmögtek.
Virágport ők igen-igen
Szorgalmasan gyűjtöttek.”*

Az eredeti bájt, a naiv szépséget megadja ugyan a központi képek (a fiatalságot és a szerelmet, a szorgalmas munkát jelképező virágok, rózsák, madarak, méhek) és az allegorikus (az elmúlásra utaló) cím ellentéte, az öregkor és a veszteség érzékeltetése, megszűnik a poétikai lelemény, a befejezés pedig iskolásan és bántóan didaktikus:

*„Minden kihalt, ami szép volt,
Nem maradt itt semmi sem.
Köd lepi a virágkertet,
Benne gyönyörködni nem lehet.*

*Vén aggastyán módra nézem,
Ez vár rám, azt hiszem.
megrövidült életutam,
Ezt is Köd lépé el, jól hiszem.”*

Megállapítható, hogy verseiben is ugyanazt kívánja kifejezni, mint a képek és a szobrok nyelvén, és Stevanovics nehezen vett tudomást arról, hogy a plasztikus vagy képi kompozíció és kifejezés szabályai bizony eltérnek a szóbeli és írott megnyilvánulások esztétikumától. (Emlékezzünk rá, hogy ennek az ellenpéldáját láttuk Balázs Jánosnál, aki gyakran a versben is ugyanazt az élményt fejezte ki, mint a festményben, ám szövegei rendszerint valódi költői élményt kínáltak.)

Sőt, a színélmény is kevés a Stefanovics-versekben – mondhatnánk, azt már felhasználta a festményeken, s ha meg is jelenik egy-egy, évszakra utaló szín, nincsen meg a szimbolikus távlata. Zárt világ ez, valóban csak a szűkebb környezetének szól: a szűkebb környezetéről, illetve önmagának, az alkotó naiv önértelmezésével.

Csak néhány címet említek a további szövegidézetek helyett: *Gyermekeimhez, A mi tsz-ünk, Kovács szomszédom, Szülőházam, Imre estéjén, Erzsébet estéje, Nádudvar népéhez, Kint a tanyán, Az onokám, Két kis macskám, Nyugdíjas korom kezdetén, vaddisznó vadászaton, Elültetem hát e kis fát, Hivatásos gépkocsivezető. Évszakos jellegű alkalmi versek: Őszi tájban, Tavasz a réten, Kiskertemben nyári este, Őszi délután, Itt a tavasz, Decemberben. Családi és én-versek: Életem bús napjai, Nevem estéjén, Rossz napom volt, Nevelő-anyám halála, Anyám virrasztása, Anyám temetése, Hol vagy Anyám? temetőben, Bánat fog el újra, Hej szívem, Szeretet volt mindig életem. Végül az ars poetica jellegű rigmusok: Költőnek, Verset írni, ha lantom megmentétem.*

Inkább az alkalmi rigmusköltészet kategóriájába illenek ezek a versek, és bár párhuzam fedezhető föl a naiv képzőművészeti alkotások tematikájával, Stefanovics Elemér a képek, s még inkább a szobrok révén tudta megteremteni magánmitológiáját, és nem a naiv nép(költői) irodalomban.

A költő, képzőművész és néprajzkutató: gömöri Faggyas István

A néprajzi értékű szövegreprezentációk és az autodidakta képzőművészeti tevékenység, valamint közösség és művelődésszervezés példaként láttuk Vankóné Dudás Juli munkásságát. A néprajzi gyűjtés, a grafikai tevékenység és a versírás a gömöri Kelemér községben 1912-ben született (és 2007-ben, 95 éves korában Ózdon elhunyt) Faggyas István életében ugyancsak párhuzamosan volt jelen. A *Gömör néprajza* könyvsorozat egyik legtöbbet publikáló szerzője volt, és a sorozaton kívül megjelent munkáit is ide számítva, tucatnyi könyve jelent meg, közte számos mű a saját illusztrációival látott napvilágot. (Faggyas István e műveiből lásd: *Népeleti rajzok*, 1984; *Kelemér. Fejezetek a község néprajzához*, 1986; *Fejffás temetők a magyarországi Gömörben*, 1988; *A Sajó és Szuha vidékének kismenessége*, 1988; *Lakosság és templomi ülérend I–II.*, 1990, 1991; *A keleméri mohosok*, 1991; *Fejezetek Putnok múltjából*, 1992; *A cigányzene Gömörben*, 1993; *Lovak és lovasok*,

1994; *A megberetvált vaddisznó. Keleméri adomák, történetek*, 2002.) 1997-ben az *Alkotók és alkotások* sorozat harmadik kiadványa volt *Őszi virágok* c. verseskötete, melyet a szerző saját rajzaival illusztrált. 58 versét gyűjtötte kötetbe, a költemények legtöbbje 1969-ben született, az utolsó 1971-ben; a szerző – a cím- és előlap rajzaival együtt – 38 illusztrációt közölt művei mellett. Alább röviden csak a Faggyas-versekre utalok.

Faggyas István édesapja malomtulajdonos volt; a falu és a malom mozgalmasságával, változó arculatával formálta azt a látásmódot, mellyel az embereket szemlélte az őket körbevevő világ jellegzetességeivel együtt. Egyforma figyelmet szentelt a putrikban élőknek, parasztoknak és kastélylakóknak. A malomudvar már a gyermekkorában fogékonyra tette a később kifejlődő összegző látásra – a malom rendeltetésénél fogva is a falvak népének időnkénti gyülekezőhelye volt, itt találkoztak a közletről s távolról érkezők, a rokonok, barátok, ismerősök, az emberekkel és állatokkal benépesített malomudvar pedig a vásár kép hangulatát sugározta magából. A miskolci Hunfalvy János Főreáliskolában érettségizett 1930-ban, egyéves katonai szolgálat után jogi tanulmányokat kezdett a miskolci Evangélikus Jogakadémián. A diploma megszerzése után, szülei kívánságának engedve, egy időre odahaza maradt, gazdálkodással foglalkozott. Ózdra költözött 1950-ben, haláláig ott élt. A jogi pályán nem tudott elhelyezkedni, műszaki képezéssel a városi tanácsnál, majd az Ózdi Városgazdálkodási Vállalatnál kapott állást, 1972-es nyugdíjazásáig vezette az útépítő részleget.

A rajzolás alapjaival a reáliskolában Veszprémy Jenő festőművész rajztanári irányítása mellett ismerkedett meg, nyolc éven át tanult szabadkézi rajzot, s bár a stúdiókat az érettségi után nem tudta folytatni, nem tekinthető klasszikus értelemben vett naiv művésznek. Munkája mellett folyamatosan gyűjtött honismereti és néprajzi adatokat, feljegyzéseket készített, helytörténeti munkáihoz maga rajzolt illusztrációkat. Verseivel nem kérkedett, sokáig szerényen hallgatott róluk, pedig (mint az *Őszi virágok* költeményei tanúsodnak róla) nagy ígéret rejtett bennük.

Az érett költői hang ellenére a versek sora 1971-ben megszakadt, fölváltotta ezt az ihletet a képek festése, rajzolása. A verseket közlő Ujváry Zoltán sem tudott korábban Faggyas István költői múltjáról. A kötet előszavában így fogalmazott: „Pedig sejthettem volna, hogy még meglepetéseket rejteget. Így utólag felsejlik, mintha emlékeznék erre a vallomásra: néha festek, néha rajzok, néha verset faragok.”

A kötet szerkezet a kronologikus rendet követi. Első költeménye (*Édesapám emlékére*) 1969. június 1-jén született, az utolsót pedig (*Tavaszbredés* címmel) 1971 áprilisára datálta. A kései megszólalás (57 éves volt az első vers írásakor) magyarázható lenne a naiv művészek alkotói lélektanával, de versvilága, képalkotása, mesterségbeli tudása nem emlékeztet a népi költők jegyeire. A rímtechnikája érett és egyedi, a verssor végi csengést nem erőlteti, az ütemezése változatos, elkerüli a közhelyeket, képzavarokat, ám a remek metaforák, a komplex költői képek kitérítik a versvilágot. Szövegközi enjambement-jai a Szabó Lőrinc verseire jellemző megoldásokra emlékeztetnek, és bár megőrzi a rímet, gyakorta a szabadvers gondolatrítmusa szervezi egészé a költeményt.

Az idős Faggyas István (mint a fiatal Rimbaud) két esztendő alatt marandó költői művet hozott létre. Jellemző a közvetlen hang, a természeti témaválasztás – gyakran foglalkozik az emberi élet eseményeivel, ünnepeivel és a tradíciókkal. Visszatérő motívum a temető, az évszakok közül az ősz (az elmúlás problémája), ám az élet mozgalmasságáról, izgalmáról, úti élményeiről, tapasztalatairól is beszámol.

A versillusztrációk többsége természeti motívumot jelenít meg, de találunk épületábrázolást, figurát, zsánerszituációt is. A vonalas rajzok és tónusos ábrázolások kellő dinamikával váltakoznak, s akad példa kovácsoltvas díszek rajzos reprodukcióira, valamint olyan megoldásokra, melyek a szöveg és rajz egységét célozzák (rajzba szerkesztett vers, szövegtipográfiát megtörő illusztráció). Számos rajz témaérzékeltetése, vonalvilága, kompozíciós érettség arra utal, hogy az alkotó néhány illusztrációt olykor jóval a versek megírása után készíthetett.

A természethez való közelség, a természet (és az irodalom) szeretete fejeződik ki a kötet utolsó versében (*Tavaszbredés*), mely a dedikációban utal az inspiráló élményre: „*Fekete István írásai nyomán*”. A fekete Istvánra való utalás azt is jelöli, hogy Faggyas észrevette a Fekete-prózában rejlő, mindent átítató költőiséget. A szöveg továbbá meggyőzhet bennünket arról, hogy ez a mindössze két év alatt kirobbant és kiteljesedett költői őstehetség valódi, elsőrangú költészetet hozott létre, akár költői képeit, akár kompozícióját, illetve az egész esztétikumát nézzük is! S bár Faggyas inkább a grafikában volt otthon, itt a szavakkal festett.

*„A szél lágy suhogással fésüli az erdőt,
A bokrok alatt a hóvirág
kinyitja fehér csillagszemét,
a természet ébredése lassú és lágy,
mint a simogató anyai kéz.
A déli oldalon mintha a kén
virágzott volna ki,
messziről nevetnek a sombokrok
sárga csokrai;
meleg szoknyájuk alatt megbúvik
a kék fodrú ibolya,
kézen fogja a tavaszi szellő,
játszik vele édes illata;
a vágásokban mérgesen ágaskodik
a fehér csalán,
a nyír már zöldbe öltözött.
Régi otthonába a sok vándor
visszaköltözött.
Készülnek a fészkek, a dal száll.
Fehér nászruhájukban esküvőre hívják
az erdei népeket a vadcseresznyefák.”*

Horváth Lajos

Bihardancsházán született 1885-ben, s ugyanott halt meg 1968-ban. Nap-számos, szegény paraszti sorban nőtt fel, nyolc gyermeket nevelt. A magát Sinka István és Költő Nagy Imre barátjának valló földműves költő a Sárrét népi irodalmának a második vonalában alkotott. Nemcsak költő volt azonban, hanem a helyi közélet meghatározó személyisége is: községi bíró, a református egyház helyi gyülekezetének presbitere, bizottsági elnöke, a földigénylő bizottság elnöke, majd a Bihartordai Sárréti Népfőiskola előljárója. Községi képviselő, népművelési ügyvezető, népfront szervező. Az első világháború kitörése után azonnal behívták katonának – az olasz frontra került, ahol megsebesült, de így is végigharcolta a világháborút.

A háború élménye, a halállal való találkozás mindenképpen meghatározta azt a világlépet, mely a verseiből is megformálódik. Naplójában, harctéren írt versekben, leírásokban, rajzokban idézte meg a borzalmakat, a frontmin-

dennapokat és katonatársai elestét, illetve a saját sebesüléseit. Az irodalommal az újságokban találkozott, Ady versei hatottak rá a leginkább, s Petőfi születésének centenáriumára maga is megírta első, nyomtatásban is megjelent versét. A *Magyar Falu* közölte, és a lap szerkesztősége 1930-ban meg is látogatta Horváth Lajost, a dancsházai kis udvarról Zsirkay János a karácsonyi szám vezércikkét írta róla. Ekkor úgy tűnt, hogy aktívan bekapcsolódhat az irodalomba – összesen 44 versét közölték, gyakran Sinka István és Nagy Imre versei mellett; levelezett Szabó Dezsővel és a biharnagybajomi Szűcs Sándor néprajzossal; költeményei megjelentek a *Falu prófétái*, a *Hitvallók*, a *Tavaszi szántás*, a *Daloló szívek* c. antológiákban –, a lap azonban megszűnt, új fórumot nem talált magának, jobb híján felolvasóesteket tartott szülőfalujában, Bihartordán és Nagyrahén.

Bakó Endre a Horváth 18 hátrahagyott versét közlő füzet bevezetőjében felidézi, amikor 1966 telén meglátogatta, az akkor 81 éves Horváth meglepődött, mikor az újságíró a verseiről érdeklődött. A költemények viszont készen álltak az érdeklődésre: hamar előkerültek, „gépelve, összefűzve, megszámozva, ciklusokra osztva, tehát megszerkesztve”. Nagy Imre volt legjobb barátja, tudta róla, hogy tehetségesebb, jobb költő nála – s őszintén örült, amikor a „Sárrét legszebb hangú poétája” átvette a *Magyar Falu* bronztulipánját –, legelőbb nem saját verseit vette elő, hanem a Nagy Imréit. „Ezeket tessék elolvasni” – mondta. Sinkához is baráti szálak fűzték. Mikor a vésztői pályatárs első kötete megjelent, gyalogosan indult hozzá, s két napig a világ és az irodalom sorsáról beszélgettek, Sinka Móricz Zsigmond nagyságát méltatta. 1931-es *Vallomás* c. (ars poetica) verse így szól:

„Nem vagyok én árnyas ligetek,
 Városi korzók, sétaterek
 Kopott útszéli kintornása,
 Csak sorsüldözött fajtám gyásza
 Sír fölött néha törött lantomon.
 Kint a sóhajtermő parlagon
 Szelíd pásztorfiú vagyok csak,
 Ki az alvó hangyabolyra vág,
 Míg ostora csapásaitól
 Nyizsgésbe nem jó a sokaság.”

Ebben az apró életképben ott van összesűrítve a múlt és jelen, idő és tér – a sors. Az alkalmi és az évszakos jellegű költemények mellett a pályatársakat,

„lélekronokat” megszólító versek közül többet is címzett Nagy Imréhez, és megírta sírversét is a költő halálának húszéves jubileumán. Az innen kiemelt versszak – miután sorra veszi nagy Imre néhány költői témáját – mintha a saját fájdalmáról, népe sorsüldözöttségéről is szólna:

*„Mégis a versei között
Tövis is van, nemcsak virág.
A kegyetlen paraszti sors
Szívébe döfte a nyílát.”*

„Költő” Nagy Imre

A részletesebb bemutatás hiányát nemcsak a toldalék-jelleg indokolhatja, de az is, hogy Bakó Endre kismonográfiában dolgozta föl életét és költészetét 2004-ben. Ő is azok közé a „mezítlás” népi költők közé tartozott, akinek többsége Bihar és Békés földjéről indult el. 1896-ban született, zsellérek gyermekeként, s fiatalon, 46 éves korában halt meg. Gyerekkorától kezdve költő szeretett volna lenni, kezdetben Sárrétudvari „rímkovács” volt, rigmusokat faragott különböző alkalmakra, pl. lakodalmakra, keresztelőkire és temetésekre. 1927-ben jelentek meg először a versei nyomtatásban, a *Magyar Falu* c. néplapban, s mint fent említettük, a néplap költőversenyén a bronztulipánt ő nyerte el. Ez az elismerés a felismerést is elhozta számára, hogy írásaiban felelősséggel tartozik népe iránt, így hamar megjelent a komorabb hangú költő is. A két világháború közötti életviszonyaikat az alábbi sorokkal jellemzi:

*„Tizen is köhögnek egyszerre,
s egész éjszaka hangos a ház.
A belopódzó holdsugáron
a halál csontkeze citeráz.”*

(Idézi: Bakó 2012)

Ez nem valamilyen fölvelt szerep volt, hanem saját élete, életének mélyvalósága: maga is sokat nyomorgott, történt olyan eset is, hogy egész télen nem tudott otthonról kimozdulni, mert nem volt csizmája.

Móricz nyitotta meg előtte a *Kelet Népe* c., népi írókat és költőket tömörítő folyóirat ajtaját; s 1940-ben megjelent Püski Sándornál a *Holtak derese* c. kötete is (ennek példányait a költő maga árulta a biharnagybajomi vásárban). A költői státusz magában rejthette volna ugyan a csábítást, hogy másutt is

próbáljon szerencsét, ám ő tudatosan vállalta a sárrétudvari költői parasztkrónikás szerepét. Versében a „Halál írónakának” nevezte magát, de a faluban (épp a fenti szerepvállalása miatt) „Költő” Nagy Imreként emlegették.

Bakó Endre idézi föl Kállai Gyula 1937-es cikkéből ennek a státusznak és létezőmódnak a jellemzését. „Nagy Imre egész írói tevékenysége [...] csupa közvetlen közlés, érzelmeknek, gondolatoknak szóbeli áradása. Ha valakivel találkozik, verset mond neki. Ha társaságban van jelen, az ő rigmusai emelik a kedvet magasra. Ha egy legény szerelmi lázban szenved, epedő versért hozzá szalad. ha valakit elragad a Kaszás, az ő siratóversei csendülnek fel a vénasszonyok ajkán. Mindig alakít, mindig teremtő lázban ég. A legnehezebb testi munka közben is. A népköltőt a közösség állandó ébrenlétre sarkallja. Bármilyen történések, gyilkosság vagy szerelmi vetélkedés, kudarc vagy felemelő siker, az első visszhangot a népköltőtől várják. Igazában minden esemény az ő tolmácsolásában lesz közösségi élmény. Nagy Imre tipikusan ilyen.”

Bakó elfogadja itt Ujváry Zoltán népi verselőkre vonatkozó kritériumait. Az első kritérium szerint a népi verselő sem szemlélet, sem közösségismeret tekintetében nem jut túl egy falu vagy vidék határain. Másrészt köti a faluközösség és a hagyományos életforma kultúrája; ennek következtében a formát és szemléletet illetően is azon a fokon marad meg, amelyen a hagyományos népi kultúra és népköltészet áll. S végül a népi verselő (a fenti kötöttségek ellenére is) egyéniség. Bakó Endre úgy véli, hogy Nagy Imrénél nem a népi verselői praxis gyakorlata eredményezte azt, hogy esztétikailag tekintve is valódi költeményeket alkotott, hanem két szerepét tudatosan különböztette meg, választotta ketté. A két minőség között kezdetben még nem volt „átjárás”, végül – egy kulturális paradigmaváltás határán – olyan komplex attitűdöt képviselt, amelynek egyik feladata a kisközösség szolgálata, a másik küldetése a nemzeti ügyek irodalmi, művészi képviselete volt.

„Költő akkor lett, amikor műveltségének mennyisége csapott át minőségbe, átalakította tudati struktúráját, s ezáltal megképződött benne az alkotói identitás, vagyis amikor a kollektív tudatot az író nem egyszerűen mechanikus módon reprodukálta. [...] Így lesz költészete szerzői énjének, egyszerűen társadalmi osztályának kifejeződése” – írja Bakó Endre. S ez adja a költészete szociográfiai hiteleségét. A béresek éjszakáját például így érzékelteti, mintha egy parasztköltő József Attilát olvasnánk:

*„[...] nincs nyugalmam, s szívem verése
őrült dobszó az éjszakában.*

*Dohos csobán húgy ízű vize
vad csömörként belemet marja,
s sok testvéremét, akiknek itt
tövis, bogáncs a fejük alja.*

*Itt az ökörhodályban, hol a
nyolcvanfilléres élet alszik,
rút patkányok siratják sorsom,
s az éjszakám kínban vonaglik."*

Összegyűjtött versei – Veres Péter előszavával – már csak halála után, 1943-ban jelenhettek meg, de még ez is kevés volt az utókor emlékezet számára. A hivatalos irodalom csak 1958-ban vett róla tudomást, amikor megjelent az *Álmatlan éj* c. kötete. A Berettyóújfaluban élő Nadányi Zoltán írta róla: „Egyszerű földműves, de olyan strófái vannak, hogy az ember ámulva látja: írhatta volna Arany János is.” (Idézi: Bakó 2004)

Lelkész-költők és írók

Példáit nagy számban sorolhatnánk Sylvester Jánostól, Tompa Mihályon és Sik Sándoron keresztül a poeta doctus Kiss Tamásig vagy egész napjainkig, a prózairodalomból pedig kiemelkedik Makkai Sándor. Csupán utalva a jelenségre (lemondva a vázlatkészítésről is), három-négy kortárs lelkész útkereső verseit és egy sikeres nagyprózai példát pillanatképekben említek meg.

VIOLA JUDIT

A gönci lelkipásztor és kántor, Csomós Józsefné – Viola Judit néven – az Aba család életét, sorsát feldolgozó *Sasok a viharban* c., a 13. sz. végére, a 14. sz. elejére kalauzoló történelmi regényfolyamával jelentkezett. Mindaddig három kötete látott napvilágot (2016, 2017, 2019; bemutattam ezeket a *Néző • Pont* 94–95. számában). Már az első kötet megjelenésekor igen jó kritikát kapott, kiemelve, hogy a történelmi regénynek nemcsak identitástudatot formáló szerepet kell tulajdonítanunk, hanem „a történelmi regényből való történelemtanulásnak külön éthosza van. S miért az Aba család története, benne kiemelten Aba Amadé életútja a regényfolyam tárgya? Kiváló terep ez a mikro-történet a tényleges történelmi események és folyamatok ábrázolásához. A sok apró, személyes, „mellékesnek” tűnő részlet pedig magába az életmódba is betekintést nyújt. Viola Judit történelmi regényfolyamának háttere a tör-

tételelmkönyvekből ismert epizódok sora, de a valódi történet a hétköznapokban, az emberekben, érzésekben, gondolkodásmódban, a kapcsolatokban, emberi elkötelezettségekben rejlik. A történelmi háttéranyag megbízható ismereteken nyugszik, korrekt az alapélmény ábrázolása, ugyanakkor a kevés adat (méltóságnévsorok, oklevelek, egy-egy krónika odavetett szavai) az írói világteremtésnek nagy szabadságot ad. A kritika szerint „Viola Judit az elvárható gondossággal tájékozódott, képzelőerejét megfelelően [...] terelték a nem mindig könnyen felderíthető történelmi tények és adatok”.

ÖTVÖS LÁSZLÓ

Poeta doctus lelkészköltő a debreceni dr. Ötvös László, akinek elsősorban az egyháztörténeti munkái és hasonló Biblia-kiadásai keltik föl a teológusok érdeklődését (2019-ben egy áttekintő kiadvány jelent meg hasonló Bibliáit bemutatva és a hozzájuk fűzött recenziókból, kritikákból szemlélve). A több gyülekezetben is szolgált költő rendszerint rövidebb, gnómius verseiben azt a biblikus (krisztusi, emberi) üzenetet kívánja megfogalmazni, amit a szószékről is hirdetett, noha a vers (nála is, akárcsak Tompánál) alkalmas arra, hogy megszólaltassa a kételyeit, s meghatóan vall a szülőföldről, a nemzetről, a magyarságtudatról. Vers és ima nála egy – és általában a köszönet hangján szól mindenért, amit a teremtett világ ajándékaként fog föl.

2019-ben új verseivel jelentkezett, az *Éji fény a sötétben* c. kötet a 2016–2018 között született költeményeket fogja csokorba: három ciklusban (*Biblia és poétika*, *Ima és titka*, *Életút és verskrónika népeknek*) összesen 86 verset. Az emlékezés (irodalmi és hitharcos társak és példák előtt), az alkalmi ihlet, a pillanat benyomása és az öröklét állandósult fénykontrasztja, a bibliai tanítások, szöveghelyek verses értelmezése, bibliai meditáció, rövid prédikációs tanulságok, a felszentelt élet és a modern hétköznapok ellentmondásossága mind-mind megjelenik a versekben. Ötvös László lírai beszédét a köszönet és alázat, legfőképp a hála jellemzi. Különösen fölértékelődik e hang az élettől való búcsú gesztusában (ami érthető, a 90. életév felé közeledve). S útmutató abból a szempontból is, hogy a fohászban legfontosabb mindig és mindenért a hálaadás. Ötvös László az egész életét, a munkáját (szószéken, verset írva) szolgálatként fogja föl, és köszöni, hogy szolgálhatott. S ha Sinka volt „fekete bojtár”, úgy Ötvös László a „mennyei nyáj bojtára”, aki még most is arra kéri az Urat (*Imaszolgálat* c. versében), hogy irgalmazzon neki, és pótolja ki az imát, a hitet és a munkát, s hogy történjék minden „*az Atya akarata szerint*”.

ZIMÁNYI ALAJOS

Zimányi Alajos bagaméri nyugalmazott lelképásztor grafikusművészként is ismert, de már diákkorától ír verseket, kötetben csak később jelentek meg művei, a legutóbbi válogatás (*Az idő hídjáról*), saját grafikáival illusztrálva, 2017-ben. A 160 oldalas kötetben azonban (bár az egész sorozatot egybefogja az anyaföld és transzcendens lét egysége) csak egy karcsúbb ciklus, a tíz verset tartalmazó *Látogass meg, Istenem!* kapcsolódik szorosan lelkészattitűdjéhez. S meg kell jegyezni, hogy az életműben ezek a kevésbé sikerült darabok, a didaktikusságuk megfosztja őket attól a meditatív, képi erőttől, illetve önironikus hangtól, amely értéke a többi költeménynek. Mégis ki lehet innen emelni azt a gnóma-triptichont (a *Megjelenik* c. verset), mely továbblép az áhítatos tanítójellegén, és az Isten-értelmezés változatai haiku-, illetve epigrammaszerű létezés tapasztalatot szolgáltathatnak meg:

SZÜLETÉS

*Minden lélek
belsejében
megrekedt
a végtelen.*

ÉLET

*Minden
emberben
naponta
felébred
vagy meghal
az Isten.*

HALÁL

*A végtelen
Isten
megjelenik
a véges emberben.*

FEHÉR DEZSŐ

A szakályi nyugalmazott, szintén református lelképásztor, Fehér Dezső akkor kezdte verseit írni, mikor felesége megbetegedett, majd elhunyt. Nemrég átadott kéziratai közt azok a kísérletek sikerültebbek, melyek zsoldár-, illetve református ének-átiratoknak tekinthetők.

*„Kétség között vagyok
Fájdalmaim nagyok,
Hozzád kiált a szám:
Uram, te nézz le rám!*

*Úgy várlak szüntelen,
Álmot se lát szemem.
Kinyújtom hát kezem:
Emelj fel, Istenem!”*

S keserű élettapasztalata (bölcssége) allegorikus formában szólal meg a *Szabadrúgás* c. versben (Fehér Dezső néhány munkáját kéziratban kaptam meg 2019 júniusában):

„Dühös az ember,
Rugdos vadul.
Felül van egyszer,
Máskor alul.

Alázza társát,
Földre tipor.
Arcának mását
Lepje a por.

Nincs semmi gátja,
Lendül a lába.
Senki sem bánja,
Másé a kár ma.

Csapatban bátrabb.
Sípszót se vár.
Játék: Mi más?!
Szabad-rúgás.”

A tanulmány a Magyar
Művészeti Akadémia
Művészetelméleti
Tagozata 2018–19. évi
kutatói ösztöndíjának
támogatásával készült.

ZIMÁNYI ALAJOS: A KERESZT ALATT

Képes Kulturális és Művészeti hírek

A kommunizmus áldozatainak emléknapjához kapcsolódó rendezvénysorozat zárásaként (február 26-án) mutatta be a hódmezővásárhelyi Emlékpont, „A szabadság sebezhetetlen sugara” címmel, Erdélyi Márta Sesztina Jenő-díjas versmondó – a vásárhelyi Pákozdy Ferenc költő, író, műfordító munkáiból összeállított – műsorát.

Erdélyi Márta négy évvel ez előtt készített először műsort Pákozdy műveiből Debrecenben, ahol a forradalmat a költő is átélte. A vásárhelyi születésű szerző verseit minél többekkel megismertetni – ezt tartja küldetésének az előadó, rámutatva: Pákozdy a kommunizmus áldozatának tekinthető. A sztálini és a Rákosi-féle személyi kultusz idején nem volt hajlandó behódoló verseket írni. Emiatt a tiszta lelkű költőt nem engedte a hatalom érvényesülni. Pákozdy Ferenc Debrecenben kísérte figyelemmel az 1956-os forradalom szárba szökkenését, és amikor a hajdúsági megyeszékhelyre november 4-én bevonultak a szovjet tankok, őt is elhurcolták a katonai reptér egyik hangárjába, a többi forradalmárral együtt. Az ellene felhozott vád szerint: verseivel a szovjethatalom ellen lázított. Pákozdy költeményei határozottan szólnak minden zsarnok és elnyomó hatalom ellen, s ha egy más korban élve lehetőséget kap arra, hogy újságíró, vagy költő legyen, a nagy

„A szabadság sebezhetetlen sugara”

VERSEKKEL A ZSARNOKSÁG ELLEN

tudású, több nyelven beszélő és széles látókörű alkotó nagy ívű pályát futott volna be – fogalmazta meg Erdélyi Márta az est előtt, melyen Soós Judit énekes előadóművész működött közre megzenésített versekkel.

ERDÉLYI MÁRTA ÉS SOÓS JUDIT
(FOTÓK: ANDICS ÁRPÁD)

„MAGYARNAK LENNI
BÜSZKE GYÖNYÖRŰSÉG”

Erdélyi Márta magyar költők verseiből összeállított, haza- és nemzettudatot középpontba állító műsorát március 11-én adta elő a Debreceni Református Kollégium Kántus-termében.

Az esten elhangzottak Kölcsey, Petőfi, Reményik Sándor, József Attila, Ady és Juhász Gyula; Füst Milán, Sajó Sándor, Mécs László, Wass Albert, Dsida Jenő és Márai Sándor; Faludi, Illyés, Simonyi Imre, Ratkó József, Szalai Csaba és Vitéz Ferenc versei – közreműködött: Farkas Valéria népdalénekes.

„A SZÍVETEKET
KÖSZÖNÖM”

Versek és dalok
a családi szeretetről

ERDÉLYI MÁRTA ÉS SOÓS JUDIT
KÖLTÉSZET NAPI MŰSORA HAJDÚ-
BÖSZÖRMÉNYBEN
FOTÓ: HORVÁTH TAMÁS.

A hajdúböszörményi Silye Gábor Művelődési Központban, április 11-én hangzott el Erdélyi Márta és Soós Judit verses-zenés műsora a családi szeretetről. Május 10-én is ezt a műsort adták elő a püspökladányi Kecskés Gyula könyvtárban (*lásd lent, jobbra*); illetve május 3-án, a Debrecen–Árpád téri Református Egyházközség Árpád Galériájában, május 5-én, Anyák Napja alkalmából, a Nagylétei Görög-katolikus Egyházközség szervezésében és május 19-én, a nagyhegyesi református templomban – utóbbiakon Varga Anna népdalénekes működött közre.

BALRA:
VARGA ANNA
NÉPDAL-
ÉNEKES
A NAGYLÉTEI
GÖRÖG-
KATOLIKUS
TEMPLOMBAN

FOTÓK:
ANDICS
ÁRPÁD

A „SZÍVETEKET KÖSZÖNÖM” C. MŰSORT ERDÉLYI MÁRTA ÉS SOÓS JUDIT JÚNIUS 13-ÁN A DEBRECENI IBOLYA UTCAI ÁLTALÁNOS ISKOLA 8. OSZTÁLYOS DIÁKJAI ÉS TANÁRAI RÉSZÉRE ADTA ELŐ A DEBRECENI MÉLIUSZ KÖZPONTI KÖNYVTÁRBAN (FOTÓ: ANDICS ÁRPÁD)

„ARCCAL AZ ÉGNEK”

*Nagy Gáspár-
emlékműsor*

Erdélyi Márta és Soós Judit az „Arccal az égnek” c. műsorral tisztegett születése 70. évfordulója alkalmából a Kossuth-, József Attila-, Magyar Örökség

-díjas Nagy Gáspár (1949–2007) költő emléke előtt az esesi Széchenyi Ferenc Tájémuzeumban, a Költészet Napján.

A KÉT ELŐADÓ
NAGYHEGYESEN
(BALRA, KÖZÉPEN) ÉS
EBESEN (JOBBRA, LENT)

FOTÓK: ANDICS ÁRPÁD

A Nagy Gáspár-élműsor október 2-án elhangzott a nagyhegyesi Rickl Antal Vilmos Könyvtárban; október 4-én pedig a nyíregyházi Móricz Zsigmond Könyvtárban emlékeztek a költőre az Országos Könyvtári Napok rendezvényeként.

„ISTEN TENYERÉN”

Sík Sándor emlékezete

Az összeállítást előbb a nyíregyházi-kertvárosi római katolikus plébánián mutatták be május 12-én (közreműködött: Andics Árpád és Varga Anna); majd július 14-én a vásárosnaményi Szent Kereszt Felmagasztalása római katolikus templomban adták elő.

ERDÉLYI MÁRTA NYÍREGYHÁZÁN

Önálló műsort állított össze Erdélyi Márta a 130 éve, 1889-ben született (1963-ban elhunyt) Sík Sándor Kossuth-díjas esztéta és piarista rendfőnök, pap-költő emlékére.

A vásárosnaményi előadásban közreműködött: Andics Árpád (narrátorként); Molnár Katalin (orgonán és énekkkel); Szarvas Mónika (énekkkel), valamint Baksa Hajnalka (hegedűn) – a Debreceni Déri Múzeum Baráti Köre LYRA Művészeti Csoportjának tagjai.

FOTÓK: ANDICS ÁRPÁD

SÍK SÁNDOR: KETTEN A MESTERREL (részlet)

*Fehér fényben, fehér ruhában, / Egy férfi jár előttem egyre.
Vezet, vezet, kezem kezében, / Föl a magányos nagy hegyekre.
Az emberarcok ködbe vesztek, / Ketten vagyunk a hegyeken.
Kézen fogva vezet a Mester, / S én követem.*

PINCZÉS ISTVÁN BESZÁMOLÓJA
A MAGYAR–JAPÁN JUBILEUMI ESEMÉNYEKRŐL

A 2011 óta működő Debreceni Színhátszó Stúdió és Japán Kulturális Szolgáltató központ Közhasznú Egyesület keretei között frissen újjászerveződött „Tojama–Debrecen/Hajdú-Bihar Baráti Társaság” szervezésében sikeresen lebonyolítódott a Tojama megyei Demacsi Középiskola Zenekara és Kórusa a virágkarneváli programokhoz illeszkedő megyei turnéja, melyhez országos kapcsolatbővítési tárgyalások is csatlakoztak (Derecske, Hajdúnánás, Hajdú-böszörmény voltak a turné állomásai; illetve Mezőcsát, Mezőkövesd, Budapest a tárgyalások helyszínei).

Augusztus 23-án Szato Kuni nagykövetség fogadott a budapesti Japán Nagykövetségen (Kato elnök urat, Funamoto igazgató urat és engem), ahol a következő évek Tojama és Debrecen/Hajdú-Bihar közötti regionális japán-magyar kapcsolatáról, terveinkről tárgyaltunk, Jeleztük, hogy 2020 augusztusára várható a Debrecen város és Tojama megye kulturális szervezetei/intézményei közötti megállapodás megkötése Tojamában.

Beszámoltam nagykövetségnek a „Tojama–Debrecen/Hajdú-Bihar Baráti Társaság” újjászervezett formában történő újjáalakulásáról (aug. 21., Reskontó Étterem). Alkalmam volt átadni a „150 év – 150 haiku” pályázatnak a *Néző • Pont* folyóirat mellékleteként megjelent anyagából 5 példányt, tárgyaltam Takamizu Hidero misszióvezető-helyettessel (ő is kapott a megjelent

haikukból). Tárgyaltunk a Japán Alapítvány elnök asszonyával, elsősorban a japán kulturális eseményekhez (májusi Ceresznyevirág ünnepi Japán Napok megszerezte, november 3-ai Japán Kultúra Napja eseményei megszerezte és országosan) kapcsolódó debreceni, megyei és országos kiállítás szervezések, események, illetve a 2020-ra tervezett japán-magyar táncművészeti kapcsolatok témájában. Ezek mind a japán-magyar kapcsolatfelvétel 150. évfordulójának ünnepéhez társuló programok. Társaságunk így járult hozzá a japán-magyar emlékévhöz – erről Palanovics Norbert tokiói magyar nagykövet urat is értesítettem, akivel idén januárban Szólláth Tibor elnök úr szintén tárgyalt Japánban, a japán-magyar emlékévhöz tojamai országos nyitóünnepségén.

Augusztus 22-én Hajdúnánáson írtuk alá az itt tartózkodó tojamai vezetőikkel (Koizumi tiszteletbeli elnök úr távollétében Kató elnök úr, Funamoto igazgató úr, magyar részről Szólláth Tibor polgármester úr – a társaságunk elnöke, a Hajdú-Bihar megyei városok kulturális kapcsolatainak felelőse – és jómagam mint művészeti igazgató) a jövőre vonatkozó együttműködési szerződést. Ezt a japán fél Tojamában hivatalos japán pecsétekkel látja el (mivel a pecsét nem utaztatható), az aláírások megtörténtek mindkét fél részéről. Ez elsősorban debreceni és megyei egyéni alkotóművészek és kis létszámú színházi és előadó-művészeti kapcsolatokon belüli művészcserekre, work-shopokra, alkotótáborokra, turnéakra, fesztiválszereplésekre, művészcserekre és gyermekpályázatokra vonatkozik, illetve a megyének a japán kapcsolatban résztvevő városait érinti (Hajdúnánás, Derecske, Hajdúböszörmény, Hajdúszoboszló, Berettyóújfalu, Földes, Kaba). Ezeket a kapcsolatokat másfél évtizede mi bonyolítjuk folyamatosan (levelezés, ügyvitel, szervezés, előkészítő tárgyalások, operatív és végrehajtó munka, stb.).

Debrecen város vezetői, illetve a város által fenntartott-támogatott rendezvényszervező intézmény képviselői – előkészítő tárgyalásink után – végül nem csatlakoztak idén a megállapodáshoz; a közeljövőben (a tervek szerint 2020 augusztusában Tojamában) születik majd megállapodás (magyar részről debreceni polgármesteri szintű részvétellel) a debreceni nagyrendezvényeken történő japán csoportok meghívásáról, debreceni nagy létszámú művészcsoporthoz kiutaztatásáról. (Az időpontról dr. Papp László polgármester úr és Komolay Szabolcs alpolgármester úr szándéka szerint tárgyaltam a japán partnerekkel. A korábbi együttműködési megállapodások, szerződések magyar és japán részről is megyei vonatkozású, megyei felelősségvállalású megállapodások voltak; új fordulatot jelentene az eddigi megyei szintű kapcsolatban Debrecen megnövekedett szerepvállalása).

Szólláth Tibor polgármester, társaságunk elnöke eredményes tárgyalást folytatott Halász Jánossal, aki vállalta a Tojama-Debrecen/Hajdú-Bihar kulturális cserekapcsolat fölötti védnökséget és a tiszteletbeli elnöki felkérést, tovább segítendő a kapcsolatok ápolását. A hivatalos felkérés-beiktatás a 2020 augusztusára tervezett Debrecen-Tojama megállapodás megkötése után történik meg (Tojamában vagy Debrecenben).

Máthé András legutóbbi japán útjának (melyet szintén mi közvetítettünk s szerveztünk) gyönyörű fotóit a Kölcsey Központban nyílt tárlatán láthattuk, a Méliusz Központban a 38 éve tartó kapcsolat dokumentumfotóiból készült kiállítás az ő munkái mutatja be. Dudics Lujza kabai amatőr faszobrász a mi szervezésünkben utazott Tojamába – a japán partnerek meghívására, akik számára egy magyar huszárt és japán kimonós lányt ábrázoló kettős fülkés faszobrot készít.

DUDICS LUJZA (KABAI AMATŐR FAFARAGÓ)
JAPÁN LÁNYT ÁBRÁZOLÓ FÜLKÉS SZOBRA

Kanadában tárgyalásokat folytattam Funamoto Jukihito igazgató úrral, Arikawa Tamami művészeti főtítkárral és Rob van Genechttenel (az AITA jelenlegi), valamint Béatrice Cellario asszonnyal (a következő AITA-elnök) a 2020-as tojamai nemzetközi fesztiválon való részvételünkről (a debreceni-mezőcsáti közös *Légy jó mindhalálig*), a 2020 februárjában esedékes japán workshopról (Kanazawa DIE az oktatásban), a 2020 júliusára tervezett fesztiválbeharangozó japán színházi vendégjátékról (*A rút kiskacska* 6. turnéja), a Bungeiza Gekidan és a Debreceni Színház Stúdió közös magyar-japán színházi előadásának (*Emlékkintornás*) bemutatásáról a Tokiói Olimpia nyitányán, a 2020-as Tojamai Nemzetközi Gyermekrajz- és Meseíró Pályázat új kereteiről, illetve az érvényben lévő megállapodások szerint működő képzőművészeti kapcsolatok, művésztáborok folytatásáról (Balatonfüred, Hajdúnánás, Inami).

HAIKUK A PINCELÍRÁBAN

Mester István és Pinczés István szervezésében a debreceni Egri borozó Pincelíra klubjában november 8-án hangzott el három (magyar, angol és japán) nyelvű összeállítás a 150 haiku évfordulós pályázati kötet anyagából.

VISSZAKÖSZÖNT A MŰLT CHONDROMATIDOU BARBARA FESTMÉNYEIN AZ EGRY BOROZÓI GALÉRIÁJÁBAN

Chondromatidu Barbarától a művészet már gyerekkorában sem állt távol – az édesapja a Debrecenben letelepedett görög szobrászművész, Rigasz Hondromatidisz volt. Tőle tanulta meg tisztelni-szeretni az alkotólétet s annak folyamatait. Festményei október elejétől egy hónapon keresztül voltak láthatók a debreceni Egri Borozó galériájában.

A tárlatot Cserép Zsuzsa Holló László- és Debrecen Kultúrájáért-díjas művelődés-szervező nyitotta meg. Chondromatidu Barbara Magyarországot tartja hazájának, de hosszú ideig élt Görögországban, Németországban és Angliában – s hazatérése után, 2016-tól foglalkozik intenzíven a festészettel. A képeivel (mint mondta) az emberi érzelmeket, a belső Ént szeretné kifejezni. Ez az első egyéni kiállítása.

PILLANATKÉP A MEGNYITÓRÓL
PINCSE ILONA FELVÉTELÉN

BREZNAY ANDRÁS KIÁLLÍTÁSA DEBRECENBEN, A FESTÉSZET NAPJÁN

A Festészet Napja alkalmából több, éppen álló kiállításon vállalkoztak ünnepi tárlatvezetésre az alkotók – így például Hajdúböszörményben Uzonyi Ferenc, Debrecenben Gajdán Zsuzsa –, de új tárlatok is nyíltak az október 18-i naphoz kapcsolódva. A Debreceni Művelődési Központ Újkerti Közösségi Házának Galériájában Éles Bulcsú művésztanár a fővárosi Breznay András műveit ajánlotta az érdeklődők figyelmébe.

Breznayval legutóbb a Hajdúsági Nemzetközi Művésztelep idei nyári idényén találkozhattunk, de nemcsak művésztelepjáró, hanem maga is alapított telepet (pl. 1995-ben Siófokon, mely hét évig működött; 2003-tól a Hegyvidéki Nemzetközi Művésztelep vezetője–; 2012-től a Mednyánszky Társaság elnökeként vesz részt a képzőművészeti közéletben.

A hagyományos figurális képvilágot festményein a különleges nézőpontok választásával töri meg, így nemcsak az egész és a rész viszonya, hanem a részek közötti ritmikus, olykor paradoxonszerű együtthangzások is kifejezésre jutnak.

BREZNAY ANDRÁS: SELMECBÁNYA

Lapzárta után

BURAI ISTVÁN (1951–2019)
SZELLEMI HAGYATÉKA

A szentpéterszegi Burai Alkotóház létrehozására rendeztek november 10-én (a hó végéig nyitva álló) jótékonysági kiállítást a DOTE Elméleti Galériában.

(Alább a megnyitóra készített szöveget közlöm.)

BURAI ISTVÁN: KOMPOZÍCIÓ I.

Nem tudnám most pontosan összeadni, hogy a két és fél évtized alatt, mely időszakban (a '90-es évek elejétől a művész két és fél évvel ezelőtti haláláig) mennyi kiállítását nyitottam Burai Istvánnak. Igen sokat. Tulajdonképpen minden technikában és műfajban (legyen az grafika, rézkarc vagy tusrajz; festmény kartonon, vásznon, rendhagyó hordozófelületeken; kerámia- vagy üveggép, szobor és pannó; legyen királysorozat vagy aktgrafika, madaras és lovas kép, jelszerű és allegorikus, miniatűr, monumentális és expresszív vagy archaikus; betűkép és kártyakompozíció, illusztráció vagy zenei asszociáció; nem sorolom most mindet). Ám egészen biztos, hogy minden alkalommal tudtam valami újat mondani Burai munkáiról, akár Debrecenben, a megyében, akár távolabb: Nagyváradtól Szigetszentmiklósig. Mert bár motívumrendszere, stílusa, kifejezőmódja igen hamar másokkal összehasonlíthatatlan lett, a saját mitológia megteremtése – miként Selmeczi László fogalmazott az egyre inkább rétegződő és szintetizáló képi világáról – követelte az ismétlődő motívumokat, azok (az egyre táguló kontextussal) mind inkább bővülő jelentések hordozóivá lettek.

Soha nem volt ismétlés az újra és újra feltűnő motívum és figura. Elemi erejük volt a gesztusoknak, kicsiben és nagyban, fekete-fehérben, színesben – egyszerre robosztus és sérülékeny, érzéki és érzékeny erő volt bennük: az erő, mint amivel a művész alkotott. A motívumok továbbépítésével ő az egyediben rejlő általánost, tipikus állatainak gesztusaiban (a ló és madár mellett pl. a hal és bárány motívu-

mában) az egyre jobban megismert emberi viselkedést, az expresszív líraiságot, a líraiban kifejlődő drámát vagy éppen a drámából fogant katartikus életbölcseletet fogalmazta meg az ott és akkor adott és szerzett élettapasztalatok tükrében.

Sőt, maga a festés és rajzolás, az alkotás volt Burai számára az élettapasztalat: a világot a festészen keresztül ismerte meg, és a művészetet az életen keresztül absztrahálta egyre mélyebb, s vele egyre magasabbra kúszó élménnyé. Míg végül (mint Bordán László mondta könnyekkel szemében tavaszi, magángyűjteményi emlékkiállításán) a kőszobrokat faragva nekiment a hegynek, szerette volna megtudni, hogy mi van a hegy túloldalán, hogy tényleg ott lakik-e az Isten...

Burai Pista kiállításain mindig az éppen alakulót (vagy az éppen átalakulót) láttuk. De most már nincs éppen alakuló, csak az átalakult: befejezett és befejezetlen van. Minden távozás tragikus, a váratlan távozás megdöbbenő is; tragikus nemcsak a művész, a barát és a családtag elvesztése. S az is, hogy az életmű megtört, befejezetlen maradt. Mivel azonban (a dolgok természeténél fogva) teljesnek azt kell tekintenünk, ami elkészült, ami megvalósult: Burai István életművéről úgy kell beszelnünk, mint befejezett Műről, lezárt jellegében kell értékelni azt.

BURAI ISTVÁN:
A SZENT ÁLLAT

Még a hiányt is teljesként és befejeztként kell tekintenünk, azt a hiányt, amiről tulajdonképpen a Burai-életmű is szólt. Az oeuvre egészét figyelembe véve, már szükségképp mérleg is vonható – például Cs. Tóth János 2014 végén *A történetes pillanatában* címmel kiadott, monografikus igényű, elemző, árnyalatokat is föl-villantó pályaképe után meg kell írni a Burai-életmű könyvét. Nehéz lesz a monográfus művészettörténész dolga. Tájékozottságom nem teljes, de igen sok munka maradt nemcsak a magángyűjtőknél, különböző intézményekben, művésztelepi

kollekciókban (ahová itthon és külföldön is gyakran és rendszeresen ellátogatott), összegyűjtendő továbbá a kiterjedt forrásanyag.

Újabb adalék a mustrához és értékeléshez ez a kiállítás, mikor is Burai István Szentpéterszegen álló (és egyelőre befejezetlen) Alkotóháza ügyében vagyunk itt, emlékezve a művészre – és folytatva szándékait. Mert nemcsak az alkotói életmű (mint hagyaték) kérdése fontos, hanem a szellemi hagyaték, a művész magányos munkáján túl, a közösségi és közösséget teremtő-alakító jelenlét. (Mindannyian tudjuk, hogy nem létezett olyan jelentős képző- és összművészeti kezdeményezés, amelyben ne bukkant volna föl Burai István neve, vagy éppen ne ő lett volna az úttörője valami újnak.) Mint alkotó- és találkozóhellyé vált egykor a művész aba-

újszántói háza, és ő azt tervezte, hogy ilyen hely lesz majd Szentpéterszeg is. Ennek fontos állomása a felújítás befejezése (hogy ott „egyéni művésztelepi” keretek közt alkothassanak a meghívott művészek), illetve egy, a debreceni képzőművészek hagyatékából válogató állandó kiállítás berendezése is a megyeszékhelyen.

BURAI ISTVÁN:
SZINDBÁD HAZATÉRT;

SZEMKÖZT, LENT:
TÉLI SÉTA

Az ott nem az eltűnt idő – melynek nyomába eredve Proust egy egész élet-, lélek- és társadalomrajtot adott –, hanem a megállított idő. Mint ahogy a megállított idő állandósult pillanatrajzát a most kiállított képek is bemutatják. A huszonegy mű (jellemzően akril kartonfestmény, néhány vászon és farost, valamint vegyes technikájú kép), az utolsó évek terméséből adott erős válogatás is reprezentálja a művészi folyamatot, a megállított időben zajló változást, az átalakulást, az összehúzóerőt és a letisztulást.

Mintegy a mottóként választott Burai ars poetica jegyében is, mely szerint az éppen alakuló kép magában hordozza az élet minden mozzanatát: a tragédiát és humort, a színészséget és szürkeséget, a groteszket és a racionalitást. S hogy végül

mi lesz belőle, milyen jelentést kapnak a színek-vonalak: azt az alkotó belső, tudatalatti energiái szabják meg. A vallomásrészletben ott a sokféleség, s ott van közöttük mindig az „és”. Ebben az „és”-ben viszont gyakran nemcsak az összekapcsolódó teljesség, de a szétválasztó hiány is megfogalmazódik.

A pásztor és *A piaci árusok* jól mutatja, hogyan lett a grafikából festmény (benne a rajzban kifejezett, a drámai jelentést megadó hiánnyal és a képelemmé szervesülő kódolt szövegidézetekkel). Az *Esküvő* és a *Jelenet*, a *Kígyóbűvölő*, s még a *Házaspár* is, viszont azt jelzi: hogyan épültek a festménybe a grafikai elemek, hogyan adta meg a rajz a festmény csontvázát, hogy nemcsak a színek festői párbeszéde és belső monológjai kínálják a teremtőélményt, hanem a vonalak is jelzik a monológba és párbeszédbe beleszülető csendet.

Az Erdei tündér, *A Szent Állat*, a *Valami készülődik*, különösképpen a *Szindbád hazatért*, a *Téli séta* és a *Zöldre hangolva* c. festmények a szimbolikus lényegsűrítés vagy az allegorikus másképp mondás és másképp értés kiváló példái – hogy a stációkban egész sorsok, és hogy a megállított időben szépségek és fájdalmak, remények és hite-fosztottságok vagy felismerések sűrűsödnek össze.

Ezek itt a kijelentések képei, nem a kérdéseké.

A Kompozíció I. és a *Lila ruhában* c. festményen a figurákból épülő absztrakció; a *Holdfény*, a *Tűztánc* c. vásznan az expresszív (az indulati szinten ösztönösen megfogalmazódó) élménykifejezés, a látomásos – egyszerre a belső vagy a személyes mitológián túllépő – metafizikai létezés, avagy a káosz és a rend örök harcának megrendítő rögzítését látjuk.

Itt van minden, amiről Burai István nem beszélt, amit a képeibe rejtett. Találkozhatunk ismét a megszépülő fájdalommal, ahogy a sok életnehézség, a gond- és gondolat-, ügy- és sorsbuzgóság, a műterem falain kívül visszahangzik nevetése.

Mert műtermében (festés közben és a rajzpapír előtt) nem nevetett. Gyorsan dolgozott, mert éppen a létezőt, de nem láthatót, és a létezhetőt, a még meg nem történtet rekonstruálta.

Egy történetet, amit nem lehet elmondani.

BURAI ISTÁVNÉ:
ZÖLDRE HANGOLVA;

LENT: TÚZTÁNC

TÚZTÁNC

bennünk
minden pattog
bennünk minden
izzik
napmelegtől
mindig csak a jószág
hízik – szívünk
elfogyó
hold
minden rész
parázslík
pokolban és éden-
kertben ketten
szépen táncolunk
halálíg

ERDEI TÜNDÉR

Nem vártalak. Nem láttalak
a szívemet benőtt sok bokortól.
Nem gondoltam, hogy léteznek
még varázslatok ebben a világban.
Éppen gombát szedni készültem,
mikor elhallgattak a madarak.
Félelmetes volt az a csönd.
Mint az angyalok.
Elhoztad magaddal lovamat.
Ott áll a tisztáson, mondtad.
Megtattad forrásvízzel.
Aztán megkínáltál engem is.
Most már soha nem szomszomszám meg.

KÉT SOR – EGY JELENETBŐL

Annak adja lányát a király, aki visszahozza az eltévedt madarat.
De a madár éppen hazatalált – itt van az ingem alatt.

VALAMI KÉSZÜLŐDIK

Olyan baljós volt már az este is.
Nem láttam csillagokat az égen.
Bekerített a sötétség egy magányos
szarvas rémült szemében.

Valami készülődött.
Valami ismeretlen.

És én nem vettem észre,
hogy valaki fölsír
a messzi kék hegyekben.

(...)

„KÉTSÉGEK ÉS BIZONYOSSÁGOK”

Komiszár János jubileumi tárlata a Bényi Árpád-teremben

Komiszár János Csokonai- és Holló-díjas festőművész 70. születésnapjára november 11-től két hétig tekinthették meg az érdeklődők a debreceni Kölcsey Központ Bényi Árpád termében.

Alább a kiállítás megnyitóján elhangzott szöveg szerkesztett vázlatát közlöm:

Vajon ember volna-e az ember kétségek és bizonyosságok nélkül? Jól cselekedtem; jól éreztem; merre tovább? Mi az értelme; a pillanatnyi érdek vagy az örök eszmény; lét és nemlét? S művész volna-e a művész? Mert kétségei teszik nagyon is emberivé, és bizonyosságai adják azt a támaszt létezésében, amelyről elrugaszkodhat. Túlléphet a fizikai esendőségen, észreveheti a metafizikait, emberfelettit, a transzcendens (a profán mellett a szakrális) élményeket és minőségeket.

Vízpart és templom! Mind a két motívum jól ismert Komiszár János korábbi tájfestményeiről. Természeti elem- és épített tárgy-voltukban azonban nemcsak vizet és templomot, hanem az emlékezést (a vízben jelenként tükröződő múltat, a megtörténtben való paradox kételkedést) és az örökidőt (egy kiterjedés nélküli jövőt, egyúttal a bizonyosságot) reprezentálják.

Ha nem csal az emlékezetem, Szepessy Béla tudós grafikusművész szövegét egy alkalommal úgy az amatőrörről, mint aki biztos a dolgában, a profiról pedig: mint olyan valakiről, aki szüntelenül kételkedik az alkotásában. Nos, ez a kételkedés Komiszár János művészi attitűdjére is jellemző: egy folyamatjellegű tényezővel és egy alkalmi mozzanattal szeretném illusztrálni ezt.

Lassan harminc éve ismerem Jánost. A hagyományos olajtájképek és csendéletek mellett (főleg az utóbbi két évtizedben) mindig valami újjal kezdett foglalkozni. Megkérdőjelezte, átértékelte a korábbi, s bizonyosságot (legalábbis kalandot) keresett az újban. Dolgozott akvarellal, grafikával, tollrajzzal, pasztellel; megjelent a portré – s

ez a válogatás itt sem elsősorban személyiségkutatás, a barátság és a tisztelet kifejezése inkább. Az épületképekkel párhuzamosan az asszociatív montázsgrafika tűnt föl repertoárjában.

KOMISZÁR JÁNOS: A GYŐZTES

A rajzmontázsokban szabadjára engedve fantáziáját, meglepő (néha groteszk) szintézisét adta a többi más képen (vagy másképpen) föltűnő motívumainak. Az akvarell már magában rejtette a hangulati és lírai absztrakció lehetőségét – itt is látjuk néhány érzékeny lapját –, de a pasztellen keresztül (illetve az akvarell és a pasztell ötvözésével) az elvonatkoztatás (a kifejezés tömörítése, jelszerűsége) a színek és formák onirikus, álomszerű örömeivel és tobzódásával feszült szembe. Ebből szükségszerűen bontakozott ki az organikus, ami nemcsak a síkfelületen, de a plasztikus térben is formát öltött. Ez szintén a játékosan-ösztönösen kételkedő, és megtervezett bizonyosságot kereső viselkedés- és gondolkodásmódra utal. És aki ellátogat a közösségi hálóra, találkozhat néha Komiszár Jánosnak azzal a kérésével, hogy a nézők javasoljanak címet az új képnek.

A „nyitott mű” fogalmát Eco vezette be a modern műalkotás értelmezéséhez. Ez azt jelenti, hogy a mű fizikailag befejezetlen; vagy a befogadói folyamattal, az „értéssel”, interpretációval lesz teljes; vagy az értelmezés folyton változik: mikor, ki, milyen világképpel fordul felé. Az értelmezés része a cím, vele a szerző jelentést tulajdonít a művének. A néző, olvasó ennek a szerzői jelentésnek a nyomában indul el; de ha a címet ő adja egy képnek: a művet a néző fejezi be. Az alkotó tehát a lehetséges jelentések kétségei között a jelentésadás bizonyosságát is keresi.

Bár egy jubileumom a művészi életutat is méltatni illik, nem lexikon-szócikket adok. Komiszár János adatokba sűrített pályarajza az éveivel megegyező 70 mondatba sem férne bele – figyelembe véve szerteágazó művészi, művészeti közéleti, szervezői, művészeti írói s nyugállománya után is meglehetősen aktív művészetpedagógia munkásságát. A kiállításait, a művésztelepeket, önálló és társszerzőkkel alkotott könyveinek sora is hosszú; a Csokonai- és Holló-díjak mellett munkássága elismerése a Boromiszai- és Brassai-díj, a máriapócsi Pro urbe és a díszpolgári, a Debrecen Város Kiváló Pedagógusa s az idén megkapott Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei életműdíj, illetve a Magyar Arany Érdemkereszt kitüntetés.

Helyette egy másik aspektust emelek ki, az említett játékot. Komiszár János (tekintettel a sakkmúltjára) komolyan veszi azt – és okkal, hiszen a művészi tevékenység is játékvoltában testesül meg, s egyformán szerepet kapnak a kétségek és bizonyosságok. A játék felszabadít a kétségek terhe alól, de rámutat a bizonyosságokra is. A játék Kosztolányinál az elmúlás elleni harc formája; Weöres Sándornál a metafizikai ráismerés kerete, és a zenei nyelv titkait faggatta általa; a posztmodern a bizonyosságok újragondolására serkentett vele. Komiszár János pedig – mintha Huizingával mondaná: a hangulat, az elmerültség és lelkesedés, a szertartás és szórakozás, „... a formaadás minden aktivitása: a szimmetrikus és ritmikusan beosztott [beszéd...], az értelem burkoltsága” mind egyúttal kultikus és ünnepi cselekedet is.

Apropó: sakk és játék. A montázsgrafikák gyakori sakktábla-motívuma együtt hangzik a szürreális és groteszk játékossággal. Kiváló ösztönzések e lapjai a költői játékokhoz is: íme egy-két rövid, a napokban készült groteszk versasszociáció.

Találgató

Találomra lépkedek –
hátha megtalálom,
s ha ez így nem működik,
akkor kitalálom.

Ó, ha a halak...

Ó, ha a halak repülni tudnának,
sőt, még énekelni is,
vajon ki őrizné meg a vizek titkát? –

És kitől tanulhatnám meg,
hogyan kell csöndben maradni?!

Végül pedig a **Sakk**

Nehéz eligazodni az élet furcsa
dolgai között –
végül is azt sem lehet tudni, hogy
kiből lesznek a királyok.

Nekem már két vezérem is van,
neked egy sincs.
Elnéző vagyok elnézéseid miatt –
ezért döntetlent ajánlok.

A meghívón áll egy rövid idézet Szepessy Bélától, aki a figurális absztrakt képek tárlatát 2018-ban Nyíregyházán nyitotta meg, és aki a „színörömről” beszélt, illetve Komizsár János-képek különös mozgalmasságáról és a szín-kavalkádós mozgásban is megnyilvánuló szűkszavúságról. „A fel-felbukkanó alakok, portrék, figurák inkább csak jelzik a megformálódás lehetőségét és nem akarnak mindenáron kibomlani, teljes valójukban megmutatkozni, mint ahogy a tőmondatok tömörsége olykor többet mond el, mint a mindenáron való elmondás locsogása.”

E mellé idézhetjük a Munkácsy-díjas Jakobovits Miklóst is, aki a Komizsár János absztrakt világát bemutató kis album bevezetőjét írta. Ő is a színek dominanciájáról beszélt – ez a részlet a tárlat beharangozójában volt olvasható.

Festészeti témája az életöröm, a dübörgő vitalitás, a színragyogás, a lobbanékony ecsetvonások. „[M]egértette, hogy maga a szín közvetítő ereje és melegsége híd lehet a művész lelke és a közönség [...] között. Ez az emberszerető magatartás jelen van minden képén. Mint a temperamentumon keresztül áradó életerő, úgy tobzódnak színei a képen a nagy lendülettel feltett zöldes okkerekben, kékeken keresztül”. Az erő a lelki kényszer mélységéből jön, „ahol a színek és formák válaszolnak egymásnak, ahol új formák születnek és halnak meg, mintha maga az alkotás lendületes folyamata a szemünk előtt játszódna le.”

KOMISZÁR JÁNOS AKVARELLJE:
EGYSZER MAJD EGYÜTT

A teljes szövegben szó van még a sodró festői erőről, a felületek meglepetésszerű frissességéről és a színek variációinak játékos halmazáról – „melyeknek formavilága hol népművészeti indítékokra, hol játékosan groteszk, néha humoros tartalmakra utal” – és arról, hogy az absztrakt formák is feltöltődnek „a reális gyöke-rekből táplálkozó” egészséges életerővel, szuggesztív vitalitással.

Nos – sok más mellett –, ez a szuggesztív vitalitás is szükséges ahhoz, hogy a kétségek bár folyton ott munkáljanak az alkotótudat és a festőösztön mélyén, végül a művész (úgy is, mint a közönség való ember) megszerezze a bizonyosságot. Hogy az angyaloknak is olyan játékos legyen a kedve, miként az alkotónak. S hogy azután megint kételkedni kezdjen, és elinduljon az új bizonyosságok – vagy az egyetlen bizonyosság felé.

ENTERIÓR KOMISZÁR JÁNOS FESTMÉNYEIVEL A BÉNYI ÁRPÁD TEREMBEN

„SZÍNÖRÖM”

*Bejegyzések Komiszár János
Kétségek és bizonyosságok c.
kiállításának vendégkönyvébe*

(Fények a puha nyárban)

Vízpart és levendulaillat;
röpködve gyöngyöző mesék
a lányok fészekhajában.

Termékeny szíromhóésés.
Fények a puha nyárban.

(Kéklő emlékek)

Az emlékeim most
azért oly kékek és felhőformájúak
(beljűk zárul egy régi, augusztusi táj,
és magukba csábítják az összes
madarunkat, a virágot is, a fákat is,
lovak sörényén tündöklő vágakat),
mert már olyan messze vannak.

Most még bolondot játszanak velem,
néha rám is csodálkoznak,
ha nem ismerem föl pontosan őket.
De egyszer majd békén hagynak.

(FENTI KÉP: KOMISZÁR JÁNOS: EMLÉKEIM MONTÁZSA)

(Merre menjek)

Elöttem nincsen útelágazás,
mégsem tudom, hogy merre menjek.

Visszafordulni nem lehet;
jobbra áthatolhatatlan, éhes, nagy bozót;
balra éles kövek, és a lábam meztelen.

Felnézek a magasba.
S mintha látnám, hogy a szemvakító fényből
lassan ereszkedik felém egy létra.

(Elszállt álom)

Csicsergett a hajnal.
Zúgott a nádas.
Tündéri kacajjal csábítottál.

Öleltelek volna.
Ott voltam nálad.
És te épp erre számítottál.

Táncoltál is nekem,
hajad kibontva.
Egyenes életem neked adtam.

Mégis így maradtam:
földig hajolva.
Megoldatlan a feladatban.

(Vágyakozók)

Az egyik harangozásra vár,
s vele zúgva törne föl az égig.

A másik béna csöndre vágyik,
hol mozdulatlan őszöket talál.

A harmadik: többet szeretne élni –
végül saját vágyában szertemállik.

(Óvó tekintet)

Bármerre is mentem,
bármit is csináltam,
ha tüskét teremtem,
vagy kincset találtam,
bárkit is szerettem,
virágban-csalánban:
egy óvó tekintet
nyújtózott felettem.

(Lesből ugró)

Pedig olyan egyszerűnek tűnt az egész.
Átmegek a hídon – és te ott vársz,
csupa kacagással a szívedben.

Ki gondolta volna, hogy még a híd előtt
megállok, egy fűszálhoz lehajolok,
s csípőmet összetöri a félelem...

(Angyal a város felett)

Néha túl sok a remény.
Néha túl sok a szmog.
A váratlan esemény.
S az összegyűlt piszok.

Néha sok a lomha vágy
és a hamis álom.
Az összetört tükrökben
így magam se látom.

Néha nem jó angyalnak
lenni a város felett –
eltakarják szárnyamat
a bánatos fellegek.

(Színvirág asszony)

Látom az illatodat.
Érzem a színeidet.
Hallom, hogy a bőröd
megremeg ujjam alatt.

Érzem nyíló sóhajaidban
a reggelt.
Számban elomlik a fény,
s betakar
rózsafa-könnyű hajad.

KOMISZÁR JÁNOS PALETTAKÉPE: SZÍNVIIRÁG ASSZONY

(Ritmus-káosz)

Eső dobol az ablakon.
A szívem össze-vissza ver.
Szél cibálja az ágakat,
végül megroppan a cser.

Eltévedek a hangok labirintusában.
Milyen jó volna most egy nagy subában!
Beburkolózni irhába-szörbe:
úgy lépni át a ritka őszbe!

(Teremtés)

Valaki a napot kitalálta.
Valaki a vizet kitalálta.
Valaki a szelet kitalálta.
Valaki a követ kitalálta.

A nap mellé tett holdat valaki.
A víz mellé tett földet valaki.
A szél mellé tett csöndet valaki.
A kő mellé tett utat valaki.

A nap most szárítja a vizet.
A szél most megrágja a követ.
A hold most fölszívja a vizet.
A csönd most tépázza a követ.

Esőt csap arcomba a szél; s én a kövek
csöndjében megyek a holdfényes úton –
szeretném megtalálni azt a valakit,
hogy nekem adjon egy csillagot.

NÉZŐ • PONT TÁMOGATÓI

PROF. BÁGER GUSZTÁV – Budapest
BODÓ ISTVÁN és felesége – Debrecen
CEZE ÚT- ÉS MÉLYÉPÍTŐ KERESKEDELMI ÉS SZOLGÁLTATÓ KFT.
(CZENTYE JÁNOS és családja) – Debrecen
CSERÉP ZSUZSANNA – Debrecen
DEBRECEN MEGYEI JOGÚ VÁROS KULTURÁLIS ALAPJA
GESZTERÉDI ARANYSZABLYA TÁRSASÁG – Geszteréd
HAJDÚBÖSZÖRMÉNY VÁROS ÖNKORMÁNYZATA
ILLYÉS ANDRÁS – Hajdúböszörmény
KAPITÁLIS KFT. – Debrecen
KISS JÓZSEF és KISSNÉ NAGY ILONA – Debrecen
MAGYAR MŰVÉSZETI AKADÉMIA – Budapest
KÁDÁR NAGY LAJOS és felesége – Ebes
MÁTÉ LÁSZLÓ – Debrecen
NAGY KRISZTINA és VASS JÁNOS – Debrecen
PÓKA GYÖRGY – Gyula
RÁCZ JÁNOS és felesége – Debrecen
SÁNTHA ANTAL és felesége – Hajdúböszörmény
SER–MÜLLER KFT. (SERFŐZŐ ATTILA) – Debrecen, Hajdúböszörmény
SZABÓ MAGDA SZELLEMI ÖRÖKSÉGÉERT ALAPÍTVÁNY – Budapest
SZABÓNÉ PAPP IBOLYA – Szekszárd
SZATMÁRI MÚZEUM (DR. CSERVENYÁK LÁSZLÓ) – Mátészalka
TIT STÚDIÓ EGYESÜLET és DR. KONCZ GÁBOR – Budapest (www.tit.hu)
Köszönet továbbá a folyóirat előfizetőinek!

ELŐFIZETŐI FELHÍVÁS A 2020. ÉVFOLYAMRA

A folyóirat éves előfizetői díja változatlanul 5.000 Ft, mely személyesen vagy postán befizethető a dr. Vitéz Ferenc 4027 Debrecen, Füredi út 67/B. címre, vagy átutalható az Oberbank AG. 18400010–03516724–61000016 számlaszámra. (Kérem tüntessék föl a számlázási címet!) 2020-ban is 5 rendes számmal – közte a jubileumi 100. kötetrel – és előfizetői ajándékkönyvvel jelentkezem.

Áldott Karácsonyt és Boldog Új Esztendőt kíván:

Vitéz Ferenc

TARTALOM

Fészek (<i>Ludvig Zoltán „madarasaihoz”</i>)	441
Leonardo halálának 500 évében (<i>versek</i>)	442
Másodközlés (<i>versek</i>)	448
<i>KÉPZŐMŰVÉSZET</i>	
Mindig mintha minden (<i>Gajdán Zsuzsa kiállításáról</i>)	456
Uzonyi Ferenc „párhuzamos” hajdúböszörményi tárlatairól	462
Absztraktok 2019; Második kísérlet (<i>versek</i>)	466
Grafikái „boldog-szomorú” dalok (<i>Szilágyi Imre kiállításáról</i>)	475
Repülési kísérlet (<i>versek Tamus István grafikáihoz</i>)	478
<i>MARGÓ ÉS VENDÉGSÉG</i>	
Ludvig Klára Zeljko Hudekről	484
Folyóirat- és könyvajánló	488
Kaiser László versei	493
Serfőző Attila versei	495
Braun Ágnes tárcája	496
Kántor Zsolt versei, tárcája és recenziója	500
Kenyeres Zoltán régi-új Ady könyvéről	507
Bakó Endre két tanulmánykötetéről	512
Horváth-Tóth Éva versei; Perczel Papp Ibolya képei és haikui	516
Haigák és haikuk Boncsér Árpád fotográfiáihoz	520
<i>EMLÉKEZET</i>	
250 éve született Kármán József	524
175 éve született Arany László	530
30 éve hunyt el Weöres Sándor	536
<i>SZEMLE</i>	
Képes kulturális és művészeti hírek	542
Mándoktól a viláig – Halász Zsóka naiv művészete	548
Őstehetségek a költészetben – paraszt- és naiv költők	553
Képes kulturális és művészeti hírek	575
<i>LAPZÁRTA UTÁN</i>	
Burai István festői és szellemi hagyatéka	584
„Kétségek és bizonyosságok” (<i>Komiszár János jubileumi tárlata</i>)	590
„Színöröm” (<i>Verses bejegyzések Komiszár János vendégkönyvébe</i>)	594